

Liszka József

Termékeny homályban

Egy néprajzkutató töprengései
(Napló-jegyzetek: 1976–1995)

Lilium Aurum

Liszka József

Termékeny homályban

Egy néprajzkutató töprengései
(Napló-jegyzetek: 1976–1995)

Lilium Aurum
Dunaszerdahely
2006

A Lilium Aurum Könyv- és Lapkiadó kft.
tagja az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR
– program Kultúra národnostných menšín 2006

© Liszka József, 2006
© Lilium Aurum, 2006
ISBN 80-8062-303-1

Tartalom

Előszó	5
1976	9
1977	14
1978	34
1979	42
1980	54
1981	76
1982	88
1983	93
1984	96
1985	104
1986	109
1987	124
1988	144
1989	162
1990	184
1991	189
1992	199
1993	207
1994	215
1995	226

Előszó

*„Soha nem lustának lenni és feljegyezni
a 'gondolatokat' – az ötletet, a pillanat tisztavirágját.
Mert ha nem tűzöd azonnal gombostűre, elrepül
és elpusztul.”*

(MÁRAI SÁNDOR)

„Die wichtigsten Ereignisse bleiben unerwähnt.”

(ISABELLA NADOLNY)

Több-kevesebb rendszerességgel 1969 óta vezetek naplót. Ezen följegyzések jellege időszakonként változott: kezdetben napi alapos-sággal azt írtam le, ami konkrétan történt velem (egy éven keresztül, Vojtech Zamarovský Schliemannjának hatására, hogy a nyelvet gyakoroljam, németül), majd lazábban csak akkor vettem elő, ha konkrét mondanivalóm volt, a két módszer olykor ötvöződött és így tovább. Vannak olyan esztendőik, amikor a konkrét személyes, családi vonatkozások dominálnak, máskor inkább a szakmai jellegű problémák alkotják e feljegyzések gerincét, s van, amikor teljesen olvasónapló jellegük van. Az előbbieket természetesen nem vagy inkább csak jelzésszerűen válogattam be ide, hiszen nem tartom valószínűnek, hogy ezeket bárki is szívesen olvasná, illetve hát én sem venném szívesen, ha ezeket bárki is olvasná. A hetvenes évek második felében, sőt még a nyolcvanas évek elején is ez az „olvasónapló” voltaképpen az éppen időszerű, később a *Hét*-ben, *Új Szó*-ban megjelent recenzióim, könyvkritikáim első fogalmazványainak a gyűjteménye volt (éppen ezért, ebbe a kötetbe csak elvétele válogattam belőlük).

Számomra is egy nagy, szinte felfedezésszámba menő kaland volt naplóim újraolvasása: egy csomó dologra már nem, vagy egészen másként emlékeztem. Gyakran megesik, hogy bizonyos szálak nincsenek bennük „elvarrva”. Ebben a válogatásban igyekeztem ezeket a mikrotörténeteket lezárni, ha ez még sincs így, az azt jelenti, hogy az eredeti naplófeljegyzésekben sincs konkrét utalás a végki-

menetelre. Mai kommentárokat, megjegyzéseket viszont nem fűztem hozzájuk.

Jelen válogatás szempontjairól néhány szót. Az nyilvánvaló, hogy a kezdetektől akár jelzésszerűen sem érdemes szövegeket közreadni. Gyerekes fontoskodások, lelkendezések, máskor túllihegett kritikák ezek, maradjanak csak az asztalfiókban. Ott a helyük. Nagyjából egyetemista korom óta találtam a feljegyzésekben olyan passzusokat, amelyekkel, ha teljesen azonosulni ma már nem is tudok, vállalni viszont lehet őket. Így aztán, amolyan mesterséges kezdőpontként a huszadik születésnapomon bejegyzettekkel indítom e kötetet. Az első füzetekből kevesebbet válogattam be, aztán, az évek múlásával, legalábbis most úgy tűnik, egyre több, talán közérdeklődésre is számot tartható bejegyzésre bukkantam...

Szabálytalannak, kuszának tűnő jegyzeteket tart most kezében a Kedves Olvasó. Jegyzeteket, amelyeket voltaképpen csak egy dolog köt össze: szerzőjük személye, illetve annak kifogyhatatlan (?) kereső ösztöne, kérdezési ingerei. Mint Abélardt-tól tudjuk, „a kételyek vezetnek a kérdésekhez, s a kérdések az igazsághoz”. Nos, korántsem hiszem, hogy a jelen kötetben olvasható kételyeimmel, kérdéseimmel megtaláltam az egyszer s mindenkorra igazságot, de azt talán remélhetem, miközben jól tudom, objektíve, mindenki számára egyaránt elfogadható örök igazság nincs, hogy valamivel közelebb kerültem hozzá. Közelebb egy olyan igazság ismeretéhez, amely nem zárja ki, sőt föltételezi más igazságok létjogosultságát, szükségyszerűségét...

Elsősorban szakmámmal, a néprajztudománnyal, valamint az azzal szorosan összefüggő nyelvvel, anyanyelvvel, nemzettel, etnikummal, kultúrával kapcsolatos gondolataimat vetettem papírra, többnyire olyan kérdéseket, amelyeknek kimondása tájainkon szinte tabunak számít. Pedig csak ezek felszínre hozásával, majd a válaszkísérletekkel juthatunk el egy egészséges néprajzi szemléletig. A félig kimondott igazságok, sőt hazugságok még rövid távon is károsak... Ezért is szerepel a kötet alcímében hangsúlyozottan, hogy egy néprajzkutató feljegyzéseiről van szó. Mivel azonban a néprajzkutató is ember, a napló pedig alapvetően szubjektív, személyes műfaj, ha jelzésszerűen is, helyet kaptak e válogatásban olyan belső vívódásokra, bizonytalanságokra utaló feljegyzések is, amelyeknek a néprajzhoz, tudományhoz semmi közük. Legfeljebb

szerzőjükhöz, aki – néprajzkutató... Bugyuta szójátékkal élve, kor- és kórrajzként is felfoghatóak ezek a jegyzetek, mindamellettt ne várjon tőlük az Olvasó a jelzett két évtizedre vonatkozó rendszeres és módszeres társadalom- és politikatörténeti reflexiókat, utalásokat. Meglepő módon bizonyos eseményekre érzékenyen reagáltam, másoknak meg nyomuk sincs naplójegyzeteim között. Lehet, hogy akár valamilyen lélektani magyarázata is van ennek, de valószínűbb, hogy adott esetben éppen más-sal voltam elfoglalva. Talán ezért is indokolt a grammatikailag nem egészen helyes napló-jegyzetek meghatározás. Hiszen napló is, meg nem is; kuszának tűnő jegyzetek, miközben azért mintha mégis napló lenne...

Miért ír az ember naplót? Gyakran, periodikusan visszatérő makacssággal teszem föl magamnak ezt a kérdést, s választ nem találok rá. Mivel számomra az írás az önkifejezés legfontosabb eszköze, a napló is ebben játszik szerepet. Gondolataimat, kételyeimet, vívódásaimat elsősorban a magam számára vettem mindig papírra (bár sokuk aztán idővel, továbbbérlelt formában a megjelent cikkeimben, tanulmányaimban is visszaköszön), s mint többször is vissza-visszatérő makacssággal emlegetem – stílusgyakorlatok ezek. Az ember írás- és gondolkodási készségét hivatottak karbantartani.

Az efféle naplójegyzetek, főleg ha közre is adja őket az ember, amolyan kitárulkozások, önmagunk lemeztelenítései. Istenem, amikor a hetvenes-nyolcvanas évek feljegyzéseit írtam számítógépbe, hányszor kellett visszatartani a kezem egy-egy mai gondolatom közbeszúrásától, egy-egy akkori gondolatom törlésétől. Nem tettem meg, nem „javítottam” az akkori megfogalmazásaimon (már csak azért sem, mert mi a garancia arra, hogy mai gondolataim a helyesek és a régebbiek hamisak?!), legfeljebb, ha végképp sutának tartottam őket, stílárisan. Amolyan fejlődési regény ez, ha úgy tesszük. Még ha ma sok mindent másként is gondolok, nem szégyellem egykor-volt-magamat sem...

S hát hogy mindez, rajtam (és szeretteimen) kívül, érdekelhet-e bárki kívülállót is? Vannak-e benne olyan sorok, olyan üzenetek, amelyekre mások is rezonálni tudnak? Remélem, igen, bár ennek eldöntése már nem az én tisztem. Ítékezzen az Olvasó!

Keszegfalva, 2006. április 6-án

„Lapozzatok vissza naplóitokban.”

(RAINER MARIA RILKE)

1976. 4. 6. (Budapest)

Könyvtárban. Ájtatos csend. Suttogás. Az első padban két kerek ember. Valószínűleg házaspár. A férfi süket. Ennek következtében hangos beszédükkel gyakran megzavarják a csendet. Valami régi, vaskos kötetekben lapozgatnak. A könyvtáros el akarja az egyik kötetet vinni. A nő ijedten utánakap:

– Látod, majdnem elvitték!

– Tessék?

– Semmi.

– Vagy mondasz valamit, kérlek, vagy hallgatsz! – mozgatja a férfi idegesen kefebajszát.

Felesége ismét elmondta. Csak azt már mindenki hallotta...

Az egyik *Irodalmi Szemlé*-ben olvastam a következőt: „Aki két szóval mondja el, amit eggyel is érthetően, szabatosan kifejezhetne, egyéb aljasságokra is képes.”

Hát, ehhez tartsd magad!

1976. 5.29. (Budapest)

Könyvhét. Óriási tömeg a könyvutcában (Váci utca). Az ember nem is hinné, hogy ennyien szeretik a könyvet!

A Magvető sátránál Moldova György dedikál. Két kígyózó sor: az egyik a sátor elé nyúlik, ahol százszámra vásárolják az író novel-

láskötetét; a másik egy napernyő alatti asztalhoz ér, ahol egy (nyilván) zsidbadó kéz rója az „XY-nak barátsággal – Moldova György” szakadatlanul ismétlődő formulát.

Egy idősebb, szikár úr, szemüveggel és kefebajusszal idegenül zötykölődik a tömegben. Valami vidéki tanítófélének nézem. Már jól a pénztárhoz kanyargó sor elején állok, amikor – nagyon ügyetlenül és félszegen – a régi vágású úr elvegyül mögöttem a sorban, megrövidítve kálváriáját. Amire a másik sor végére érek, újdonsült ismerősöm szinte berobban elé – közben lehajtja fejét, idegesen topog: a struccpolitika klasszikus példája. A számlára régimódi, szálkás betűkkel felírja a nevét, az író úr számára a könnyebb megértés végett. Írása még így állva sem nehézkes – ezt bizonyítéknak érzem előző föltevésemmre.

Küzdök ellene – hisz tulajdonképpen egy cipőben járunk –, de mégis irigykedve nézem, hogy a romániai magyar kiadványok sátránál sokkal több a kíváncsiskodó, mint a Madách-stand előtt.

1976. 7. 17. (Köbölkút)

Szabó Béla írja, hogy nem szereti az esernyőt, amióta Chamberlain „oly utolérhetetlen eleganciával hordta”. Ez a kis mozzanat jellemző az egész Szabó Béla-könyvre (*Párizsi ceruzajegyzetek*). Szinte megdöbbenő a naivitása.

Egyébként az esernyőt én sem szeretem – tudniillik hiába hordom: mégis elázom. Akkor meg mit szeressek rajta?! Azt, hogy folyton kifordítja a szél?

1976. 7. 30. (Köbölkút)

Megtértem bulgáriai kirándulásomról: közel kéthetes távollét, különböző tájak – különféle emberek. Először egy hülye vámisztet emlétek meg (magyart!), aki megkérdezte, hogy mit keresünk Csehszlovákiában, ha egyszer magyarok vagyunk. Ez a téma egyébként az utazás során többször fölmerült, s jóleső érzéssel tapasztalhattam, hogy vannak azért tájékozottabb emberek is (pl. lengyelek!).

(...)

Bukarest – nem tetszett. Egy napot töltöttem ott (július 19. hétfő). Transzparensok – könyvpiramisok – személyi kultusz. Egy gyergyói

fiatalemberrel is beszélgettünk – nem értem az egészet. Hosszabb időre kell elmenni Erdélybe!

Orthodox templomok – Bukarestben és a bolgár tengerparton. Sejtelmes félhomály, káprázatosan gyönyörű és naiv freskók, ikonok. Ott az egyházi művészetben inkább a piktúra dominál – míg nyugaton talán a szobrászat, a plasztika kerül előtérbe.

A tenger – csodálatos. Valahogy most nagyobb hatással volt rám, mint tavaly a Balti-tenger. Valószínűleg azért, mivel most láttam háborogni is. Tomboló őserő, megfékezhetetlen indulatok – haragszik a tenger. A nyugodt tenger először méltóságteljesnek, majd nagyon butának tűnt, és haragudtam rá. Inkább háborogjon! Az jobban áll neki.

A tengerparton ülve (a nyugodt víztükröt szemlélve) jutott az eszembe egy régi történet, amelyben egy török basa (már nem tudom, miért) megkorbácsoltatta a tengert.

Nessebar – mesés halászfalu. Életem talán legnagyobb élménye. Girbegurba utcák, napfény... Nem tudom úgysem leírni! Még a fénykép sem adja vissza tökéletesen a hangulatát, hát akkor az én gyarló stílusom?!

A sirályokra haragszom. Idegesítő rikácsolásukat nem bírom megszokni. A Balaton-parti békakuruttyolás sokkal nyugtatóbb és szebb számomra.

A bolgár nép temperamentumos, vidám, zeneszerető (minden autóbuszban zene szól!), amellet felelőtlen, és bizonyos fokig durva. Ez persze nagyon rövid időszak benyomása, és minden bizonytalor képet eredményez...

1976. 8. 17. (Köbölút)

Szombaton Pesten voltam. Évközben mennyire tudom utálni ezt az izgága, zajosan forrongó várost! És most már annyira vágytam utána, hogy nem bírtam otthon maradni. A Nyugatitól egy óriási „sétát” téve, szinte rohanva faltam szemeimmel a jól ismert utcákat. Rohantam, éhesen rohantam – míg azon vettem észre magamat, hogy hullafáradt vagyok. Be akartam ülni a Széchenyibe, de zárva volt. Így elzarándokoltam kedvenc El Grecoimhoz a Szépművészeti Múzeumba. Egy nagyszerű mexikói kiállítást is sikerült így megnéznem.

1976. 8. 23. (Köbölkút)

Németh Lászlóra „kaptam rá”. Most éppen a *Sajkódi esték* című tanulmánykötetből a vallásos nevelésről írt eszmefuttatásait olvasom. Olvasom – de nem mindig értem. Elég gyakran előfordul, hogy nem tudom követni a – számomra – bonyolult filozófiai gondolat-sorokat. Az író mindenesetre azt boncolgatja, hogy minden kor emberének szüksége van valamiben hinnie, kell az áhitat (vagy ahogy ő nevezi: pietás) lelkünk egészségben tartásához. Szinte szerzetesi életmódot ír elő, amelyben a jól végzett napi munka öröme egy lépcsőfokkal minden nap feljebb emeli a lelket. A kereszténység és az egyéb tételes vallások anakronizmusát elismeri – ezért van szüksége egy ilyen lelki életre. Ő – állítólag – ilyen, magára szabott „szerzetesi zárkában” élt, s így tapasztalatból beszélhet.

Mindenesetre csodálom és irigylem – én ehhez túl kicsi vagyok.

1976. 10. 1. (Pécs)

Hegynek szaladó, lapos város.

1976. 10. 11. (Budapest)

Vajon miért van az, hogy én minden újságot, folyóiratot hátulról előre haladva lapozok át először? Lehet, hogy más is így csinálja?

1976. 10. 13. (Budapest)

Párbeszéd a játszótéren:

- De hiszen én vagyok az első!
- Hát persze hogy te vagy az első; csak most az utolsóval kezdem...

1976. 10. 20. (Budapest)

Babitsra vágytam – nyitáskor már a könyvtárban voltam. Szinte nem is tudatosítom, hogy miről szólnak a jól ismert versek (pl. *Esti kérdés*), csak olvasom – és közben lebegek.

Az ebédjegyek fogyasztásával mérem a napok múlását. A hetek pedig úgy rohannak, amilyen rohamosan fogynak a keddi hangversenyjegyeim.

1976. 10. 25. (Tatabánya)

A ház mély alapozásában három suhanc serénykedik. Kettő apró vakarókkal és ecsettel egy urnasírt bontogat nagy óvatossággal (a nagy darab fekete urna körvonalai fokozatosan bontakoznak ki, akár az előhívóba merített fénykép). A harmadik, szőke nyakigláb a földfalnak dülleszkedve szemléli a munkálatokat:

– Átkozott egy idő! – dörzsöli az egyik össze a vakaróhoz gémberedett kezzeit. – Még szerencse, hogy dél felé azért kissé felmelegszik.

– Volt egy barátom – szólalt meg a szőke dülleszkedő –, aki, ha teljesen be volt borulva és látott az égen egy tenyérnyi, nem kék, de mondjuk valamivel világosabb foltot, az órájára nézett, és azt mondta: tíz perc múlva kitisztult az ég. És kitisztult...

Csípős őszi szél nyargalt végig az árkon, végigsöpörve a már kibontakozó urnát.

Összefagyott, elzsibbadt végtagokkal állták körül a kitisztított sírt, és szaporán hozzáláttak lerajzolni, lefényképezni.

1976. 10. 29. (Budapest)

Ó utca – csodálatosan nyomorúságos bérházak. A szürke, omladozó falú épületek ablakaiban öregek szemlélődnek. A gazdáikkal öregszenek a házak.

Budapestnek ez a rondasága gyönyörű számomra, és nem a Halászbástya vagy a Mátyás-templom. Megrázó látvány.

Almási tér – alig élő, haldokló bérházak, egy-egy ablakban cserépvirág – csipetnyi élet.

A parkban öregek kártyáznak, sakkoznak, politizálnak nagy csapatokba verődve.

Vidám fiúk rúgják a bőrt.

1977. 1. 1. (Köbölkút)

Szép telünk van. Olvadozó, jégvirágos ablakomon keresztül szemlélem a szemközti házak elmosódott, hófödte tetőit.

Sajnos – úgy veszem észre – korosztályunkból már hiányzik minden lángoló lelkesedés. Áldozathozatalra nem vagyunk hajlandóak. Egy példa: egy bodrogi gyűjtést kezdeményeztem, amit mi – fiatal csehszlovákiai magyar néprajzosok – egy kisebb faluban végeztünk volna. A kezdeti lelkesedés meg is volt mindenkinél, de amikor kiderült, hogy semmilyen szervezet nem hajlandó az akciót anyagilag támogatni, a társaság nagy része visszavonulót fűjt. T. I. meg is mondta, kerek perec: *„Én kérlek hozzá vagyok szokva, hogy valaki fizessen. A magam szakállára el sem indulok gyűjteni.”*

Hát ez gyönyörű! Ennek csak tapsolni tudok.

1977. 1. 2. (Köbölkút)

Úgy vagyok, ha valamilyen terjedelmesebb (?) regényt olvasok hosszabb ideig, annyira hozzászokom, hogy miután befejeztem, szinte hiányérzetem van. Most például Déry Tibor: *G. A. úr X-ben* c. könyvével vagyok ebben a helyzetben.

1977. 1. 14. (Párkány)

Tétlen várakozás: zsibbasztó, akár egy fejbe csapás. Szörnyű sivár a párkányi vasútállomás. Hideg váróterem, ütött-kopott falakkal. Kétnyelvűség. Egyenruhások: korunk anakronizmusai.

Piros-sárga lécezésű pad fölött hatalmas tükör (a terem egyetlen dísz, de hogy minek ide?), sötétbarna fakeretben.

A rég festett falakra csak az esővíz, a kályha mellett pedig (régóta fűtés nyoma) a kályhacső forrósága tűzdelt képeket. Absztraktokat,

formátlanokat – a hosszú várakozás során mégis szórakoztatókat.

Piszkosbarna, özönvíz előtti padok, olajos padlón. A feketeségből vasszőgek csillognak – fordított esti égbolt –, kár, hogy szabályos sorokban verte be őket az egykori mester.

Egy fiatal és egy idősebb nő hangosan beszélget. Esznek. Türelmetlenek és fáznak. Lehet, hogy a hideg csak fokozza a türelmetlenséget? Csaknem biztos.

A tükör mellett ablak – de nem nyílik sehova. Normális üvegablak, fehér ráámában, de mögötte – fal. Tárjuk ki ablakainkat a nagyvilágra!

Csend. A hangosbeszélő zavarja csak meg. (A Magyarországra induló vonatokat két nyelven jelenti. Ez nem kétnyelvűség... Ez idegenforgalom!)

A falióra percenkénti kattanása. Mintha csigák dolgoznának benne.

A magány és tétlenség képtelen gondolatok, fantasztikus asszociációk szülője.

Végigpereg előttem a mai nap:

Szemtelen, tolakodó óracsörgés. A szobatársak felköltésére irányuló heroikus (nem! sziszifuszi!) küzdelem. Eredménytelen látogatás a várban (az MTA Néprajzi Kutatócsoportjában). Nagykövetség. Menza: Szuchyék – sok ismerős. Valahogy nagyon jó hangulatom volt.

Ismét a vár. Siker. Megismerkedtem Kósa Lászlóval. Nem ilyennek képzeltem. Tulajdonképpen semmilyen konkrét elképzelésem nem volt róla, mégis meglepődtem. Nagy tudású, bő skálájú ember. Főleg összmagyar szemlélete rokonszenves. Beszélgetés ürügyén – azt hiszem – vizsgáztatott. Úgy érzem, nem vizsgáztam valami jól. Szűkebb pátriámat majdnem jobban ismeri (néprajzi szempontból mindenképpen jobban), mint én. Pedig dél-alföldi származású.

Valaki nyitva hagyta az ajtót, és még hidegebb lett. Seneca jutott az eszembe: ha fázol, gondold azt, hogy még jobban akarsz fázni – és ha eléggé beleéled magad, rájössz, hogy még melegebb is van. Ezt vajon csak mondta Seneca, vagy meg is tudta valósítani?! Nehéz lenne kinyomozni, mint ahogy elhinni, hogy működik...

Érdekes, így az írással jobban telik az idő, mint az előbb az olvasással (Déry *Napok hordaléká*-t olvasom, nagy élvezettel. Aki rosszat mond Déryről, az egyszerűen nem érti őt. Ez lassan meggyőződésemmé válik. Magyarázni nem tudom, de nem is akarom. Hasonló ez, mint a verseknél. Egy verset sem kéne magyarázni: vagy érzi/érti valaki, vagy nem...).

Még egyszer: kétnyelvűség. Régi, kétnyelvű felirat, a legújabb – a választásokhoz íródott – szintén kétnyelvű. És: *Udržujte čistotu!* Csak így.

Javulás? Vagy csak a választásokat vették ilyen komolyan – és ez is csak egy megnyerési gesztus? Az idő tán megmagyarázza.

Az Idő! Ó, a szerencsétlen Idő! Mennyi dolga lesz...

A néprajz még igényli a polihisztort, mondja Illyés. Mi lesz belőlem?! Két szék közt a földre?

Újra feléledt bennem a régész (ez minden bizonnyal Bóna hatása – nála vizsgáztam utoljára. Nagyszerű ember. Hogy lehet egy fejben ennyi tudás?! És józan ítélőképesség...)

Lassan kezdem látni az őskorkutatásban a problémákat. Ez tán némi haladás. Európa őskorát alaposan meg kell ismernem...

Vonat érkezik. Többen lettünk a váróteremben is. Egy idős néni egy másik, hasonló korúhoz fordul:

– Maguk hová utaznak?

– Ja vás nerozumiem. Ja som Slovenka.

– Kde cestujete? – mondja erre a magyar néni. Magyarosan, de azért meg lehet érteni. Választ is kap rá, lényegtelen.

Egyoldalúság. Közös hazában, egy területen évtizedek, évszázadok óta összekeveredve. Miért ez az egyoldalúság?

Részeg, sánta muzsikuscigány. Miután belépett, kalaplevétellel és hangos adjonistennel köszönti a bennlevőket. Rövid molesztálásra előkerül a hegedű. Szörnyen játszik, csikorog – a dal mégis megdöbentő. Lóról énekel, amit nem tud megkapni – halottaskocsival végződik: négy szép fekete ló. „Édesanyám, én nem ilyen lovat akartam!”

A dal hallatán a heccelő, mosolygó utasok is elszomorodnak. Vannak viszont érzéketlenek, akiket nem érint meg az öreg éneke. Nem értem őket.

Az öreg magába roskad, maga elé motyogja: „Cigány vagy... nem számítász embernek! Nem is vagy primás. Mindegy. Megyek haza aludni... Én, a Berci bácsi szeretem a finomságot, én, a primás úr. Azért ne haragudjanak, tisztelt uraim! Újvárbán van lakásom. Elmegyek haza... felesígemhöz, a kutyafáját! Azt mondja, hol csavarogtál három nap? A felesígem nem szólhat semmit! Csak próbálna valamit szólalni. Berci bácsinak. Ídes felesígem, meg a gyerekem! De én most megyek haza. Lévára megyek, Levice, a már biztos...”

Elhallgat. Néhány utas ismét noszogatja, játsszon még valamit. Nem áll rá:

– *A hegedűm, az élő hangszer...*

Elalszik.

Várakozás. Mennyi esemény az eseménytelenségben. Apró epizódok láncolata: eseménytelen éjszaka.

Cigánycsoport énekel a folyosón.

Az emberek hidegebbek, mint ez a váróterem.

1977. 2. 13. (Budapest)

– Tessék már nekem elolvasni, hogy mi van erre a cédulára írva. Otthon hagytam a szemüvegem! – nyújt felém a közértben egy néni egy zsákocská almát, rajta az árcédulával.

– Két kilogramm, tizenkettőötven.

– Tizenkettőötven? Köszönöm.

– Kérem.

– Nem viszem el... nagyon nehéz! Tizenkettőötven... nem lehet... nem bírom elcipelni... Nem...

1977. 2. 15. (Budapest)

Várakozás. Egy nagyszerű László Gyula-előadás után. Rögtönzés volt – néha el-elakadt, de így is sokat adott. Emberileg. Közelebb a művészetéhez.

Most döbbsentem rá a László Gyula és Bóna közti különbségre: míg előbbi előadásait át- meg átszővi a humánnum, az általános emberi (nála nem venni észre az archeológia természettudomány voltát), addig Bóna száraz – bár a maga módján azért ízesített – előadásai nem mutatják meg a kor emberét.

Arra is gondoltam, hogy talán az őskor emberét nehezebb meg-eleveníteni, mint például a népvándorlás koráét. De nem! László Gyula az őskori barlangfestőről is olyan eleven képet tud rajzolni, hogy valóban az az érzésünk, a prof személyes ismerőse volt az ősembernek.

Elméletei miatt sokat támadják, kritizálják – pedig ő mindig is hangsúlyozza azok elmélet voltát (tehát, hogy még bizonyításra szoruló feltevésekről van szó); a bizonyítás során bármilyen eredmény (akár pozitív, akár negatív) születik: az mindenképpen lendít valamit a tudományon.

1977. 2. 21. (Tatabánya)

Vonaton. Egy hölgy meséli a másiknak, hogy egy szelíd őzikéjük van otthon, amelyet még kiskorában ejtettek fogságba; először üvegből szoptatták, most már mindent eszik, és – nagyon jól érzi magát.

– Hát, igen, jól járt szegény. Nem kell neki eleség után futkosnia, nincs kiteve a vadászok puskájának – mondja erre elgondolkodva a másik.

Jól járt! Vajon...?

Ásatáson. Krumplisütés. A füst kellemes bűze átjár. Ízlik a krump-
li gőzölgő, sárgásfehér, omlós húsa, hamuval keverve – hozzá avas
szalonna... majd pálinka. A friss szél néha esőt és füstöt csap az
arcunkba.

Félig kibontott urnasír. A fekete agyagedények megrepedezett
testén csillogó pöttyöket ütnek az esőcseppek.

Az Idő nagy úr. Az Idő sürget. Szenzációs lelet... Kimeríthetetlen
kincsesbánya! Csak az Idő kegyelmezne.

A hajamról lecsorgó vizet telhetetlen szivacsként issza föl sza-
kállam.

1977. 2. 23. (Budapest)

Az írást nem szabad erőltetni, mert abból csak valami kierőszakolt, korcs koraszülött láthat napvilágot. Meg kell várni, míg a felhalmozódó élmény- és ismeretanyag magától kínálkozik papírra!

1977. 3. 14. (Köbölkút)

Egy rövid hír, a *Heti Hírlap* egyik februári számából. Kommentár nélkül:

Új létesítmény

Komoča (Kamocsa) községben a választási program keretében új, korszerű, esztétikai és higiéniai szempontból az igényeknek megfelelő ravatalozót adtak át rendeltetésének. Elismerés illeti a hnb vezetőségét, továbbá a Haladás efsz építőcsoportját, akik a legnagyobb mértékben elősegítették az említett létesítmény felépítését. Az új ravatalozóban elsőként a napokban elhunyt Kollár elvtársat, a CsKP és a helyi szervezet régi tagját helyezték örök nyugovóra.

1977. 3. 23. (Budapest)

Tegnap este Varga Nándor Lajos grafikusművésznél. Kodály köröndi lakása – raktár. Körös-körül feltornyozott dobozok – itt-ott egészen gyenge festmények. Előadásában el-elkalandozik. Az összefüggéseket talán csak László Gyula értette sokszor – vagy még ő sem?!

Lelkesedés.

Híres rézkarcok (Dürer, Rembrandt stb.) eredetiben: kézbe is foghattuk! A hírnév mintha rontana a mű hatásán?!

1977. 3. 26. (Budapest)

Kellemes, zsibbasztó napsütésben – mint macska a kemencepadkán – sütkérezek a Szépművészeti Múzeum lépcsőin. Nini: reggel felémás zoknit vettem föl! Szerencsére csak árnyalatnyi a különbség, de azért jobb lesz lábaimat egyszerre nem mutogatni...

1977. 3. 27. (Budapest)

„Hivatalosan olyan szépen fejlesztik ezt a magyar nyelvet, hogy valószínű csoda, hogy még imitt-amott maradt belőle valami.” (Tömörkény István: A szaladás).

1977. 3. 30. (Párkány)

Állomás. Várakozás. Újrabetoppant tél. Sűrűn permetező havas esőben tocsog minden. Hirtelen határoztam el magam a hazatérésre. Ásatásra készültem, de hajnali hatkor a függöny résén át betetsző havazás elvette a kedvem tőle. (Jobb is, hogy így döntöttem. Azóta az idő – ha lehet – még rosszabb. Csupa sár és latyak minden.) Milyen szép, nyáriás idő volt egész héten! Nagyon örültem ennek az ásatásnak.

Kétnyelvűség: szlovák plakátok alatt magyar beszéd.

Egy parasztbácsi fennhangon, meg-megakadva egy újság időjárás-jelentését olvassa fel – a kinti viszonyokat megerősítendő.

Egy kisfiú – második ha lehet – egy vaskos könyvet betűz teljes odaadással; a környező világról tudomást sem véve. Arcjátéka az olvasottak tükre.

1977. 4. 3. (Pered)

Néhány apró, piszkos hófolt képében a kert még magán viseli a hirtelen jött márciusi tél nyomait, de – úgy tűnik – a növényzet kiheverte a kései vendég váratlan visszakacsintását. A vén diófa alóli szemlélődésemben nagyanyám ebédre hívó kiáltása zavar meg, és visszadöbbszent azokra a gabonaillatú nyarakra, amikor – még kislátás koromban – a szünidő nagy részét ebben a mátyusföldi faluban töltöttem. Pered. Ez jelentette számomra a valódi faluélmenyt, a paraszttel való – ha nem is közvetlen – kapcsolatot; szemben szűkebb pátriám polgáriasultabb világával. Tétován ballagok előre – keresem az emlékeket.

1977. 4. 5. (Pered)

A nyári konyha szűkre szabott méreteivel (épp hogy ki tudok egyenesedni) dacol a változó idővel. Pedig hányszor kimondattott már rá a nyugdíjaztatás! Évek során a ház több helyisége átalakításra (kibővítésre, elosztásra) került a nyári konyha szerepét átveendő, a körtefa árnyékában szerényen megbúvó mesebeli kis házikó ott a kút mellett mégis kedvesebbnek bizonyult. Maradt minden a régiben. Csak az oltalmat jelentő körtefa öregedett és dőlt ki azóta. Az „ösztvér kútágas” meg régebben. „Mindig csak ebbe’ a lukba’ leszünk?” – szokta mondogatni nagyanyám, ami-

kor egyszerre többen összefutottunk – és bizony a nyári konyha már-már szűkesnek bizonyult –, de aztán, mivel „sok jó kis helyen is elfér” (főleg, ha ott a meleg), rendületlenül szolgált továbbra is télen-nyáron.

1977. 4. 17. (Köbölkút)

Peredi emlékek után kutatok (emlékezetemben). Úgy tűnik, nincs semmi konkrét meghatározója a falu iránti vonzalmamnak. Falu? Hisz a legszűkebb rokonsági körön kívül szinte senkit nem ismerek! Ma. Gyermekkorom nyarai azonban sokkal nagyobb területet behálóztak. És a mesék! Nagyanyám meséi, amelyek, bizony, egyáltalán nem mesék, hanem nagyon is igaz történetek voltak. Nem is történetek: képek, rajzok a múltból, a faluról, az életről. Akkora megjelenítő erővel festette le leánykora falujának életét, hogy sokszor úgy érzem, magam is összekapaszkodva énekelek legénytársaimmal a falu holdvilágos utcáit járva, „mert akkor még nagyon szép holdvilágos éjszakák voltak”. Vagy aratás után duhaj táncot jártak a dudás nótájára, amit ugyan senki nem hall a távoli sarokból – mert mindenki a sajátját fújja –, de azért egy zenész mégis kell a hangulathoz. Aranyló gabonaszemekről peredi nyaralásaim jutnak az eszembe: hancúrozó gyermekhad (szilaj csikók) az égetően szúrós gabonarakásban a magtár előtt.

A családi hagyomány derűs epizódként tartja nyilván a következő, a maga korában nem is annyira vidám esetet:

Közvetlen a háború után csendőrök jelentek meg nagyapámnál, és nagybátyám, Sanyi bácsi után érdeklődtek, aki levontként Németországban amerikai fogságba került:

– Kde máte syna?

– Szína??? Nekem szína??? Há, még szómám sincs, nemhogy színám!

1977. 4. 18. (Budapest)

Eddig a legtöbb önbizalmat, bátorságot elveim melletti kiállásra és ugyanakkor a legtöbb kétséget is magam felől László Gyulától kaptam.

Biztat, bátorít bennünket – ami lovat ad alám; ugyanakkor az a hallatlan tudásanyag, ami belőle árad – bizonytalanná tesz.

1977. 5. 3. (Budapest)

A napok kusza összevisszaságba folynak össze mögöttem. Kívül a nagyváros békés, esti zsongása.

Annyira közömbös arcot vágott, hogy messziről látszott rajta: egyáltalán nem közömbös számára a dolog.

1977. 5. 6. (Budapest)

Hoffmann-szeminárium a Néprajzi Múzeumban. Az asztal körül bóbiskoló, füstbe olvadó fejek. Egy betévedt napsugár tétován bolyong a gomolygásban. Az előadás: falra hányt borsó.

A falon Bíró Lajos rosszállóan csóválja a fejét...

1977. 5. 11. (Budapest)

Tegnap este László Gyulánál. Nagyszerű ember! Nem betokosodott tudóstípus, hanem sokoldalú: „*minden foglalkoztatja, ami emberi*”.

Kis dolgozósoba. Nem túl sok könyv (mint később kiderült, ezek csak a szakkönyvei – amelyekre minden pillanatban szükség lehet; egyébként az egész lakás, ahová csak beláthattam, csupa könyvespolc). A falakon a saját alkotások mellett sűrűn sorakoznak a kortárs művészek festményei. Néhány Medgyessy-szobor. Kis asztalon írógép. Egy üveg bor is előkerül. Legkedvesebb rajzait, tárgyait mutogatja határtalan lelkesedéssel és szeretettel – és közben mesél. A magyar kulturális élet nagyjairól, mindről tud valamilyen kedves, kacagtató történetet.

Közben megpróbálunk linóleumot is metszeni (gyakorlat kérdés-e az egész, egyáltalán nem ördögösség – ami a technikai oldalát illeti). Készülő, bibliai motívumokat feldolgozó linómetszet-soroztában gyönyörködünk.

Mindent szeretne megmutatni, átadni nekünk. Nem száraz, szakmai dolgokat („azt könyvekből is elolvashatják, gyerekek”), hanem emberséget. Mint az egyik kislány megjegyezte hazafelé jövet: „Hogy lehet valaki ilyen jó ebben a gonosz világban?!”

Nagyon szeretem és tisztetem Barabást, de most szembe kell, hogy állítsam László Gyulával. Ő is szóba hozta Majtán könyvét

(*Názvy obcí na Slovensku*), s mindössze annyit fűzött hozzá – nem kevés cinizmussal –, hogy megtudhatjuk belőle, milyen „nagy múltú” a „Bratislava” elnevezés. László Gyula pedig az égis magasztalta ezt a valóban objektív munkát, és nem azt kereste benne, hogy no: „Ki volt itt előbb?”

Emberi hozzáállás.

Kéziratok: Rákóczi, Berzsenyi, Virág Benedek, Kossuth, Széchenyi, Arany, Ady, Kosztolányi, Babits, József Attila, Kodály, Szabó Lőrinc stb. Nagy nevek – féltve őrzött kincsek. Áhítattal adjuk őket körbe. „*A régészet, festészet... csinálom, mert az úgy van. A kéziratgyűjtés – az, gyerekek, az a szenvedélyem!*”

1977. 5. 17. (Budapest)

Azoknak az embereknek, akiket ritkán látunk nevetni, kellemes a mosolyuk.

1977. 5. 19. (Köbölkút)

Leállítom a motort, és kilépek a csöndbe. A tanya romjai fölött honoló halotti csöndbe. Egy madár énekel szívfájdító gyászéneket. „*A dudva, a muhar, a gaz...*”

Korhadozó szekér – leomlott falak. Hová tűnt a gazda, hogy még a szekeret is az udvaron hagyta?!

A pusztulás szomorú látványa.

Egy anakronizmus: drótos tót. Még mindig jár, s tört magyarsággal kiabálja végig az utcákat: „*drotoznyi, fotoznyi valóóóó...!*”

Nem tudom, honnan jár, de kész ráfizetés lehet. Szerintem nem is a pénzért csinálja – vérében van. Vándorörszton.

Öregszem. Így, tavasztájt mindig elkapott a vándorörszton – és az idén valahogy nem vágyom sehová, messzire. Lassan betokosodom?

1977. 5. 21. (Pered)

Csendes elmélkedés, egy-két hangosan elengedett gondolat a nyári konyha hűvösében. A nyitott ajtón át vakítóan fehérlik be a főépület

meszelt fala. „Bizony..., megöregedtünk! Amúgy semmi hiba nem lenne; csak a lábak..., azok már valahogy nem akarnak úgy engedelmeskedni, mint rég” – nagyapám, mintha megbánta volna a sok üres szócséplést, térdére támaszkodva kitartóan nézni kezdi cipője orrát. „Úgy vagyunk, mint az emelős lovak” – teszi hozzá nagyanyám, és rögtön meg is magyarázza, mi az az emelős ló: „Az öreg lovak reggel nem bírtak maguktól fölállni. Úgy köllött a férfiaknak rudakkal föltámogatni. Amikor fölállították, elhúzták azért a kocsit is. Szép lassan... Aztán eladták őket.”

„Nem emelős ez a ló, nagyuram? Szokták kérdezni a cigányok a vásáron – kapcsolódik bele ismét nagyapám. – Sok legelőjük volt az oláhcigányoknak! Járták a világot – minden az övéké volt.”

1977. 6. 29. (Párkány)

Ismét Párkány. Ismét este, csatlakozásra várakozás az állomáson. Nyár lett: a szabadban. Itt talán jobban szétfolyik az, amit a váróterem koncentrált zártsága ad.

Nem találok a helyem. Faluról városra, városról falura vágyom. (...)

1977. 7. 10. (Őrsújfalu)

Művelődési tábor. A hibákat mindenki (mindenki?) látja, orvoslásukra (elméletileg) szintén képesek – mégis minden marad a régi-ben. Föllángolások, dühkitörések. Lenyugszik a nap – megnyugszanak a kedélyek. Ezek vagyunk mi.

1977. 7. 11. (Őrsújfalu)

Szemle-matiné.

Balla Kálmán: „A Szemle önhibáján kívül jelentős.”

Zalabai Zsigmond: „Az irodalom nem igazodni akar, hanem különbözni.”

1977. 7. 12. (Őrsújfalu)

Kopjafa (fejfa!) a Művelődési Tábor emlékoszlopaként?! Nem tudom. Mutató, de pesszimizmust sugall (...).

Feltámadunk: a fejfa tán valami ilyesmit is üzenhet...

1977. 7. 14. (Köbölkút)

Vegyes, felemás érzelmekkel, gondolatokkal megrakodva tértem haza Őrsújfaluból. Izgalmas viták, bátor hozzászólások. Ötletek, javaslatok...

De vajon lesz-e valamilyen kézzelfogható eredménye? Az, hogy beszélünk a problémákról, nagyon jó dolog, és óriási haladást is jelent! Önmagában azonban még mindig nem elég. Cselekedni kell. Egységesen, szervezetten (azt hiszem) egyelőre nehéz lenne. De ha mindenki leteszi a *maga* garasát, a *maga* szakterületén mindenki a maximálisat nyújtja... Sok kicsi sokra megy!

1977. 7. 16. (Köbölkút)

Hajnal. Tétován bolyongó napsugarak veszik birtokukba a tájat – lassan, óvatosan: újraismerkedve vele. Ablakom alatt a csatornában verebek csivitelő veszekedése. Távolabbról, körös-körül az ébredező falu álmos hangja. Kakaskukorékolás – több szőlamban. Egy rekedt kappan minduntalan „belesül” kiáltásába. Néha egy-egy kutyavakantás...

* * *

„Vedd el az emberektől a megemlékezés jogát, s már kettébe is vágtd őket” – Sütő András.

1977. 7. 18. (Cegléd)

Cegléd: hatalmas, kusza falu. Lakói: falusiak. 48-as hangulat – Kosuth-emlékek mindenütt. A múzeumban szinte túl sok. A kiállítás tetszik is, meg nem is. Tetszik, mert a régészeti, néprajzi, történeti anyag szerves egységet alkot, mint ahogy annak lennie kell. Nincs az anyag magánterületekre fölparcellázva, ahol aztán az egyes szakemberek a kizárólagos urak.

A tárlók viszont gyakran túlszűfoltak, a szövegek nem mindenütt világosak. A fejfák rosszul vannak elhelyezve. A szűk folyosón csak közelről lehet szemlélni őket. Egy síroszlop szinte nem fér bele egyszerre, teljes egészében az ember látóterébe. Nagy hiba.

A kicsinyített hintó- és ekemodell idétlenül és nevetségesen hat a valódi (tehát eredeti méretű!) mezőgazdasági eszközök között.

Most pedig megnézem a négy sarkot, és valami kellemeset igyekszem álmodni – hátha valóra válik.

1977. 7. 19. (Cegléd)

Kritikát írni annyi, mint „magunkról beszélni egy könyv alkalmából” (Anatole France).

1977. 7. 22. (Cegléd)

Valahogy egy élő, létező, lüktető anakronizmus ez a város (város? – nagyon nehezen fog a tollam, mikor ezt kell írni: bárhogynézem, falu ez a javából!), Kossuth-kultuszával, és az azt továbbvivő, életben tartó lakóival.

Kicsi a világ! A főtéren a pozsonyi Zöldfa vendéglő erkélye, amelyről annak idején Kossuth kihirdette a jobbágyszabadítást. És most itt idézi a múltat.

Kicsi a világ! A fotókartonokat nézegetve Lőrincz Gyula ceglédi kiállítása megnyitójának felvételeire akadok. A képeken gyakran fölbukkan Szuchy Emil bácsi is...

A ceglédi „Kossuth-kultusz mint tartalom természetesen semmit nem jelent. Helyesebben a mindenkor érvényesülő uralkodó politika legitimálását. Ugyanazok a vezető gazdák, akik Károlyi Mihályt díszpolgárrá választották, főtámaszai voltak az ellenforradalomnak és a Bethlen-féle országépítésnek. Később, mikor a város képviselője a kisgazdapártba lépett, kisgazdapártiakká lettek egy pillanatra, hogy aztán sietve álljanak a Gömbös-féle országépítés szolgálatába. Közben szüntelenül Kossuth-rajongók maradtak” – Erdei Ferenc (Futóhomok).

1977. 7. 24. (Cegléd)

Hogy milyen kevés széről tud az ember! ... és ebből milyen keveset ismer!

Kecskemét, Nagykőrös. Igen kedves kis városkák.

Kecskemét szinte bántóan pedáns, rendezett, tiszta. Nagy az idegforgalma. A „turistautakról” én nem tértem le – a külső (kevés-

bé preparált) negyedekben nem jártam. Nagykőrösön viszont igen. Még talán Ceglédnél is kuszább falu. Legalábbis utcái girbegurbaságát nézve. A központi része a „város” – nagyon szimpatikus. De talán református temetője a legmeghittebb. Hangulatos séta esik az óriási fák árnyékában – mind ritkábban – ágaskodó – a legtöbb esetben a két métert is meghaladó – faragott fejfák között. Itt-ott még Arany János által fabrikált sírversek.

1977. 7. 28. (Cegléd)

Leletmentés Abonyban. Pinceásás közben csontokba botlott az ásó. Annak rendje s módja szerint kivonultunk: megkezdődött a leletmentés. Kora középkori (talán avar?) sírok – lehetetlen testhelyzetben, zsibbadt tagokkal, szűk lyukakba bújva folyik a leletek kibányászása. Hasonlatos a kincskereséshez... Hát, inkább mint egy tudományos kutatómunkához. Helyzeti adottságok. Nem kifogás, de ez van.

Egyre gyarapodó nézősereg. Szinte lélegzet-visszafojtva lesik, mi bukkan elő söprögetésem nyomán. (A nap éppen a gödörbe tűz: az ingem, mintha vízbe mártották volna. Levetni nincs kedvem: elzsibbadt lábaimat alig érzem. Minél hamarabb befejezni, kerülni a fölösleges mocorgást: könnyen omlik a gödör fala.) Rossz tartású gyereksontváz, egy pocsek, durva agyagedénnyel. Az elvárásoknak (mármint az én elvárásaimnak) megfelelően. Kincs, drágaság (amire a nézősereg számít) – nincs.

A közönség egy részének arcán csalódás. Hát, igen. Mindig voltak szegény emberek – és azokat úgy is temették el.

Vannak azonban olyanok is (a sznobisztikus vonásokkal megáldottak), akik kézbe véve a leletet, nagy áradozásba kezdenek annak kifinomult formavilágáról, tökélyéről. Egykori mesterét dicsőítik. Pedig a leletnek esztétikai értéke gyakorlatilag nincs. A tudomány számára újabb adat – és a sok apró „mozaikkockából” végül összeáll az egykori egyszerű emberek (talán többé-kevésbé hiteles) mindennapi élete. Ennyi...

1977. 7. 30. (Cegléd)

Az albertirsai állomáson ülve ma ismét elkapott a vándorösztön, az utazási vágy. A robogó gyorsvonatokat nézve, tele vidám utasokkal... az embernek elszorul a szíve: menni, menni, menni!

Azt hittem, ez a ceglédi egy hónap elég lesz. De nem! Hiányzott belőle a legfontosabb: egy jó kiadás utazás valamilyen távolsági gyorson, egy-két álmatlan éjszaka, fogvacogtató hajnalok, amikor a felkelő nap első sugarai nemhogy melegítenének, hanem még inkább fokozzák a didergést... Majd szállásproblémák... és ilyenkor mindenki barát, legalábbis az utak hasonszőrű vándorai.

Az idei nyarat (szinte biztos) efféle nélkül kell elviselnem. Esetleg össze a Klamárral igazán össze kéne hozni valami kiruccanást, mondjuk Szeged vagy Sopron felé. Ez viszont a jövő zenéje, de akkor is: menni, menni, menni!

Megható az albertirsai szlovákok (bár ők magukat *tótoknak* mondják) kedvessége, vendégszeretete! Öröm menni abba a faluba... És az az öreg néni! Özveggy Lehoczky Mihálynéra gondolok. Nyolcvanhárom éves. A nyelve egyformán áll a szlovákra, magyarra. Rendkívül kedvesen, szolgálatkészen meséli a hajdani dolgokat, bár – látszik rajta – sehoggy sem érti, mi érdekeset találunk a kenderáztatásban...

1977. 7. 31. (Cegléd)

Hír, de hogyan?! „*Meggyilkolták a második legnagyobb nyugatnémet bank igazgatóját. Az 56 éves XY belehalt sérüléseibe*” (Kossuth rádió).

1977. 8. 5. (Cegléd)

Kocsis Gyulával látogatás kerékpáron a ceglédi tanyákra. Tűző nap-sütés, az úton szürke, keréknyelő homok. Sok helyütt csak gyalog boldogulunk.

A hajdani futóhomokot megzabolázták (fákat, szőlőt telepítettek belé – ami megkötötte), az úton elkorcsosodott ükunokájával találkozunk csak.

Kétoldalt eperfák bólogatnak, feketére pöttyözve termésükkel a talajt.

A tanyák kerítését dühödt kutyák rágiák.

1977. 8. 7. (Budapest)

Három hét után – végre! – ágyban aludtam. Nyolckor kellemes ébredés, és nekivágtam a városnak. „Nosztalgai-séta”.

A „kék Duna” megszökölt. Haragos, sárgásbarna folyammá vált, amely hatalmas fatörzseket cipel tarajos hátán. Végigsétálok az Erzsébet-hídon, néhányszor ráütök a korlátra: hosszan rezonáló csendülés – de elnyomja az autózaj. Csak az éjszaka csendjében lehet hangját maradéktalanul élvezni.

Most a Szépművészeti Múzeumban ülök – pihenek. Megnéztem az El Greco- és Rodin-alkotásokat.

Megnyugodtam: megvannak.

(...)

Múzeumbüfé. Csaknem minden asztal felől kávéskanál-csilinglelést és német szavakat hallok. Ilyen kevés magyar járna múzeumba? Vagy ők a múzeumot és nem a „kocsmát” látogatják? Attól tartok, inkább az előbbi...

Nagyon kellemes hely, bár afféle átjáróház.

Jók az ilyen „semmittevő napok” (bár az is igaz, hogy az utóbbi időben túlságosan is elszaporodtak, ami már talán túlzás). Az ember végiggondolja az életét: minden vonalon. Most épp azon gondolkodom, hogy le kellene adni a néprajzot. Persze semmi nem lesz belőle (meg sem fogom kísérelni!), pedig jó lenne... És így a két szék között a földre fogok esni. A régészetnek több időt kellene szentelni... Ah! Hagyjuk! Valahogy majdcsak lesz. Ki tudja, hová és hogyan fogok elhelyezkedni. Előtte van viszont a szakdolgozat. Néprajzból könnyebben (és – azt hiszem – jobban) megírnám, de én régész akarok lenni! Régészetből írom tehát. És itt fogom elrontani. Mit is? Ugyan mit ronthatnék el? Olyan szinten megírom, hogy a diplomát megkapjam – legfőljebb nyomtatásban nem jelenik meg.

Csakhogy én inkább a felső, mint az alsó határt szeretném súrolni. Szeretném... szeretném...

1977. 8. 8. (Tápióság)

Nagyon furcsa emberek. Egy kedves öreg „mini-házaspár”, régi, ágasfás „mini-házban”. Öreges évődés, viccelődés. A bácsi feleakkora sincs, mint én. Mindent megmutogatnak: gerenda, mestergerenda, ágasfa... háromrészes ház: elől tisztaszoba, középen konyha, majd kamra (ezt most „kis-ház”-nak – hálósobának – rendezték be).

A bácsi boldogan mutatja – és szeretettel vakargatja – két disznaját. „Tetszik tudni, úgy van az, hogy minden tartós, csak kellően kell gondozni!” – mondja, és büszkén nézi az évszámot a mestergerendában: 1840.

Végül ők köszönik meg a látogatást.

Egy másik helyen:

- Jó napot kívánok! Elnézést kérek...
- Mit adjak?
- A ceglédi múzeumból jöttem...
- Hova menjek?

Hát, majdnem megmondtam neki! Ennyi magyarázkodással – azt hiszem – még az afrikai pigmeusok közt is könnyebb lenne gyűjteni... és itt ráadásul nem is sikerült, mert „mi szegények voltunk, nem volt nekünk soha kenderünk... ááá, mi nem csináltunk ilyesmit”.

Ezzel szemben – mint később kiderült – a régi falu egyik legtehetősebb famíliájánál jártam...

A Tápió hídjáról szemlélődve ötlött föl bennem: a régészek a mozsárleleteket mind úgy könyvelik el, hogy áldozóhelyek. A tárgyakat áldozatként dobálták bele. Nézem a Tápiót. Tele rossz edényekkel, köcsögökkel. Áldozat? Nem valószínű. Vigyázzunk ezzel a „kultikus-meghatározással”!!!

Este falun. Tücsökciripelés. Vízpacskoló mosakodás a nyári konyhában, spórolósan: kevés a meleg víz (ott rotyog a gáztűzhelyen) – és nem egyedül vagyok.

Bánatos kutyaugatás. A virágokra kiöntött víz széteső csattanása. A zörejek felerősödnek.

1977. 8. 14. (Pered)

Vihar közeleg, behúzódnak a nyári konyhába. Kinn elsötétül a világ, szél tépi a háztetőn az antennát. Aktuális eseményekről, régebbi idők

emlékezetes, nagy zivatarjairól folyik a szó. Nagyanyám érzékletesen datálja ezt az ítéletidőt. „Hát, az ollan régen vót, hogy akkor még az ördög is kismalac vót” – mondja, és az valóban nagyon régen lehetett. Nagyapám visszatért a kórházból. Nagy esemény volt az otléte és a hazatérés, s most vígan élcelődnek az ottani furá dolgokról. Aztán nagy fejtörésbe kezdenek: mit is akart nekünk nagyanyám mindenáron az útra csomagolni. Gondolkodó csend. Fülledt a levegő, megállt minden légmozgás itt a helyiségben. Kinn tombol a vihar. Nagyapám szólal meg, hogy a gondolkodó, megfeneklett csöndet valamelyik irányba kibillentse: „Hát..., nem lekvárt akartál, öreganya?... Igaz, hogy lekvárunk..., az nincs...” Szavai óriási vigasságot keltenek, közben kiderül, hogy tulajdonképpen van is egy üveg almalekvár valahol, de az már tavaly is olyan penészes volt, hogy most már megnézni sem merik. „Az má ollan szőrös lehet, hogy meg kéne beretválni.”

1977. 8. 15. (Köbölkút)

Sütő András: *Lahký sen* című regényét olvasom. Magyarul már párszor végigélveztem, most kíváncsi vagyok a szlovák fordításra.

Nincs is vele semmi bajom. Ugyanazt a hangulatot sugározza, ugyanolyan jó olvasni, mint magyarul. (Bár elképzelhető, hogy egy született szlováknak már nem annyira élvezetes olvasmány... Más mentalitás – lehet, hogy más stílusesszközöket kívánna. Én viszont a szlovák szövegben is megtaláltam Sütő jellegzetes stílusát.)

Egy megjegyzés: amikor az író a magyar kulturális élet néhány alakját említi, lábjegyzetben be kellett volna őket mutatni a szlovák olvasónak. Ami nekünk természetes, az másoknak esetleg kuriózum, ismeretlen terület lehet...

1977. 8. 27. (Köbölkút)

Van, amikor naponta többször is elő kell vennem a füzetet, hogy felgyülemlett érzéseimet, gondolataimat papírra vessem; máskor meg napok, hetek telnek el anélkül, hogy az írásnak bármilyen kényszerét is érezném. Talán a megnövekvő életritmussal jár ez együtt: nyugodt körülmények között – amikor meditálásra, ábrándozásra bőven jut idő – gyakrabban kell megosztanom „gondjaimat” (amik tán nem is gondok, csak a magányosság, tanácstalanság növeli őket azzá) a fehér papírral.

Liszka nagymama, szegény nagyon rosszul van. Ablakom alatt egy kutya vonít (még soha nem hallottam a környékünkön kutyát vonítani!), csak nem...

Hülyeség!

A napokban meghalt Déry Tibor. Érdekes, valahogy egyáltalán nem csodálkoztam halálán – olyan természetesnek tűnt. Lezárult egy életmű, ami ugyan még rejtegethet meglepetéseket, hiszen köz tudomású, hogy az öreg író nagyon sok írása az asztalfióknál tovább nem jutott. Kérdés: megismeri-e a „maradékot” a nagyközönség is? Aligha!

Kellemes, enyhe nyár végi éjszaka van. Megszűnt a kutyavonítás, csak a távolból hallatszik egy sokkal vidámabb csaholás. A közelben kacsák hápognak...

1977. 9. 6. (Budapest)

Az ÉS 35. számában „fegyvertársai” búcsúznak Dérytől: Abody Béla, Almási Miklós, Boldizsár Iván, Borsos Miklós, Illés Endre, Juhász Ferenc, Komlós Aladár, Örkény István, Weöres Sándor, Zelk Zoltán.

Vajon hol maradt Illyés Gyula?

Ismét – mint jó gazda a telkét – birtokba veszem a várost. Végigjárrok, a változásokat leellenőrizendő, mindent: az ismerős utcákat, tereket. Minden az enyém – ismét. Ezt tocsogja a szökőkút, ami után a templom állít egyszerre két felkiáltójelet. A hanyatlóban lévő nap bearanyozza – és rám bízva – a várost. Érdemtelenül. Rövid időn belül ismét cserbenhagyom. Egy időre...

Vidám gyerekek kergetőznek és lubickolnak a szökőkút vizében. Úgy látszik, ők is magukénak érzik a várost, a világot. S ez így helyes.

Végigolvasva, amit írtam: milyen szaggatott, lüktető mindez! Mint a szívverés. Egyáltalán nem nevezhető sima, gördülékeny szövegnek.

Nincs ez mindig így.

1977. 9. 12. (Köbölkút)

A *Szocialista Nevelés* szeptemberi számában Tanulóink Ady-képéről címmel az ismeretlen szerző egy felmérés kapcsán ír rendkívül lényeges dolgokról. Tulajdonképpen arra mutat rá, hogy a középiskolai irodalomoktatásunk még mindig nem jutott el arra a szintre, hogy a tanulókkal meg is szerettesse az irodalmat – ne csak adatok halmazát gyúrja a fejükbe (amivel biz’ a legtöbb esetben valami egészen mást ér el!).

Jelentős kérdéseket érint, amikor a nemzetiségi iskolák előnyeiről beszél nagy általánosságban (én itt látok többek között egy óriási fékezőerőt, ami miatt szinte egész nemzetiségi kultúránk – még jó, ha – egy helyben topog; szinte megtiltják a gondolkozást az iskolában!). Az idézet: „A szlovák és a cseh iskolák anyagából eszmei korlátok nélkül válogathat, és az e területen elért eredményeket áttétel nélkül alkalmazhatja. A magyar nemzeti iskolák anyagából pedig nyelvi áttétel nélkül meríthet.” Tehát: eszmeileg először erősen megszűrve! Egy jöttányit nem engednek be más nézetekből, szemléletekből – nehogy gondolkodóba essünk: vajon melyik jobb?

A végtelenségig pedig nem lehet tiltani a gondolkozást! Az előbb-utóbb robban. Minél később – annál nagyobb.

Csodálkoznak, hogy középiskolásaink Ady-képe „erősen tankönyv-ízű”. Ha a gimnáziumi irodalomórákra visszagondolok – cseppet sem lepődöm meg. Igaz, mi nem tankönyvből tanultunk, de Dubai szövegei pontosan olyan tankönyv-ízűek voltak...

1977. 10. 27. (Szerep)

Megdöbrentő a falu lakosságának intelligenciája... És számomra elkészerítő is kissé. Ilyen emberekkel lehet valamit kezdeni, lehet rájuk támaszkodni. De felénk?! Igencsak megromlott a nép...

Tápióság után ez a falu óriási élmény számomra. Kedves, barátságos, közvetlen emberek. Takaros kis falu, fehérre meszelt házakkal a nagy pusztá (valamikor mocsár és ingovány) közepén. Ehhez jön még az idei gyönyörű ősz. Igazán jól érzem itt magam...

1978. 2. 26. (Köbölkút)

Eleve rossz kritikusi hozzáállásnak mondják azt, amikor az elbírálandó műben azt kifogásoljuk, ami hiányzik belőle. Holott azt kellene megvizsgálni, hogy a szerző az általa felhasznált eszközök segítségével miként tudta megrajzolni a valóságot, mennyire nyújtott hű képet az ábrázolandóról. Igen ám, de mi van akkor, ha – szerintünk – a kész mű nem tükrözi vissza a valóságot, ha a felhasznált eszközök sora nem adja ki azt a képet, amit tőle várnók? A hiba ilyenkor vagy ott keresendő, hogy a szerző nem bánt elég jól és érzékenyen anyagával, vagy esetleg valamit kihagyott a „receptből”. Ez utóbbi esetben tehát óhatatlanul foglalkozni kell a kihagyott nyersanyaggal is.

Mindez a pozsonyi Madách Könyvkiadó – *A Csallóköztől a Bodrogköz*ig című – kiadványa kapcsán jött tollam hegyére. Az ízléses kötet szerkesztője, Zalabai Zsigmond a fűlszöveg tanúsága szerint nem kevesebbre, mint arra vállalkozott, hogy „nyolc tájegység – a Csallóköz, a Mátyusföld, a Garam mente, az Ipoly völgye, Komárom és környéke, Gömör, Kassa és vidéke s a Bodrogköz – életének mozaikjaiból rakjon össze egy sajátos szülőföldképet”.

Írók, költők vallanak szülőföldjükéről; a tájról, ahonnan elindultak; az emberekről, akik között felnőtté váltak. A „vallomások” nem kifejezetten e kötet számára íródtak: válogatások ezek a szlovákiai magyar irodalomból. A szerkesztő riportokon, verseken, novellákon és regényrészleteken keresztül próbál valós képet festeni Szlovákia magyaroklakta vidékeiről.

Egy adott népcsoport élete elválaszthatatlanul kötődik múltjához, kulturális örökségéhez, hagyományaihoz. A történelmi múlt befolyásolja egy nemzet(iség) életének jövőbeni képét is. Ez persze már csaknem közhelyszámba menő megállapítás, de ha a mai

szlovákiai magyarságot akarom megismerni, azt csak egy hosszabb történelmi folyamat nyomonkövetésével, egy csomó helyi adottság tudomásulvételével érhetem el.

Igaz, hogy kötötünk az 1948-as februári események jegyében született, és épp ezért az elmúlt harminc év „sikeres építőmunkáját”, azon keresztül a szülőföld képének változását volt hivatott ábrázolni, talán mégsem lett volna érdektelen „*a múltnak mélységes-mély kútjába*” kissé mélyebbre is lenyúlni. Lett volna ugyanis miből meríteni!

Fájó hiánynak érzem a néphagyományok csaknem teljes mellőzését. A kibontakozóban levő szlovákiai magyar néprajzi tudományosság esetleg tudott volna már anyagot produkálni... Talán Tőzsér Árpád írása a kivétel, amely több oldalról – a különböző kulturális hagyományok oldaláról is – megrajzolja „Gömörország” minden bizonnyal valóságghú képét.

Egy kis elfoglaltságot a szülőföld iránt persze szinte el is vár az ember az ilyen irodalmi vallomásoktól. Tőzsérnél érezhető a legerősebben a szülőföld szeretete; szinte minden sorából kicseng: büszke rá, hogy „Gömörország” szülötte...

1978. 3. 17. (Budapest)

Álmos – könyvtári – lustaság. Az ebéd utáni jóllakottság és a könyvtár fülledt csöndje (hatalmas álmosító erővé összeállva) elsőprő támadást intézett munkaerkölcsöm ellen. Körülöttem könyvek (az emberiség évszázados – legtöbbször hiábavaló! – kiáltásai papírkötegekbe szorítva. Nincs erőm kiszabadítani őket...)

„Könyvek unalma” – üssük csak fel Babitsot!

*„A mások gondolatai
mint fiatal lányok
jöttek egyszer élém:
arcuknak husa szent keménység,
szemük sötéte fény.”*

Fejem fölött a ventilátor abbagyta kerge forgását – zúgása mégsem szűnt meg. Ezt leszámítva azonban csönd van (néha csörren ez-az, csikordul meg egy szék), mindenki belemélyed saját munkájába: mintha a világon semmi fontosabb nem létezne. Adott esetben, persze, lehet, hogy nem is létezik.

S így van ez jól.

1978. 3. 18. (Budapest)

Ha két egyenes közeledik egymáshoz, végül találkoznak egy pontban, de utána ismét elválnak és távolodni kezdenek egymástól. Ahhoz, hogy továbbra is – legalább egy időre – együtt maradhassanak, az egyiknek (esetleg mindkettőnek) hajolnia kell: elveszíti tehát egyenes mivoltát („egyenességét”).

A párhuzamosok a végtelenben találkoznak. De mi lesz velük utána? Továbbra is együtt maradnak, vagy ismét párhuzamosokká válnak? Ki lát túl a végtelenen?

„Most szeretnék egy förtelmeset zuhanni a Semmibe...”

Teremtőm! Őrjítő ez az estéli kába állapot. Agyam – mintha két malomkő közt őrlődne...

Átkozott – vagy inkább áldott? – semmittevés!

1978. 3. 23. (Köbölkút)

Kezek. Fémjelzik az embert. A munka beleivódik a kézbe, megüledik a porusokban – rányomja bélyegét gazdájára.

Friss tavasz lett. Ragyog ugyan a napocska, de az éles levegő még csintalanul bele-belecsíp az ember arcába. Rohan az idő!

1978. 4. 3. (Pered)

A nyári konyha meleg illata, melyet még huszonöt kiscsibe kedves csipogása tetéz. Nagyanyámmal – rejtély, melyik útról kanyarodtunk ide – ismét a múltban kalandozunk (nagyapámnak bölcs hallgatagsága csak olykor-olykor engedélyez egy-két korrekciót, amit nagyanyám amúgy sem fogad el). A *siskó*-ról (kemencéről) van szó, amely a *pítar*-ból nyílik, és az első házban terpeszkedik. Azután meg is maradunk a hagyományos parasztháznál, és nagyanyám a szülőházát írja le: „Első ház – pítar – hátsó ház – aztán kamrák, istállók... esetleg.” A hátsó házban az ágyak alatt volt napközben a *kolesz*, egy apró, kerekeken guruló faláda, amelyben aludni lehetett. Éjjelre kihúzták, és abba is ágyaztak. Minden tavasszal kimeszelték a házat, a talajt homokkal felszórták („így, ha behordták is a sarat, nem tapadt a talajra, könnyű volt kisöpörni”). Nagyanyámat nagy mesélőkedvében találom, még

ő biztat, hogy kérdezzek, mondjam, miről meséljen. Így a morzsolószék láttán szóba kerül a kukoricamorzsolás – innen csak egy ugrás kedvenc témája, a szövés-fonás. Volt mit csinálni télen is!

1978. 4. 5. (Köbölkút)

Iszom a konyakot és – várom az éjfél. Hatodika – és huszonkét éves vagyok! Nagy idő! Már nem is kezdem a nyafogást, mint minden évben, hogy még semmit nem csináltam. Szeretnék még legalább ennyit élni, az alatt csak teszek már valami értelmeset is...

Azon kívül, hogy hozzátartozóimat módszeresen kikészítem, semmi említésre méltót nem tettem. Mindjárt éjfél van (vagy lehet, hogy már el is múlt, hisz óráim úgy járnak, ahogy nekik jólesik), lassan felköszönhetem magam! Brávó, gratulálok! Ez igen! Huszonkét évig potyán élni, ingyenkenyeret zabálni! Nagyszerű! Huszonkét évi potyautasság...

Csak a brandys üveggel koccinthatok... és még ő is számonkérően néz rám.

Mikorra izzadom ki azt a sok adósságot, amit huszonkét év alatt fölhalmoztam?

Ez lenne az emberi élet? Egy ideig ingyen él („felkészül az életre”), majd a maradék időben az addigra felhalmozott töménytelen tartozását törlesztgeti...

És amire egyenesbe kerülne...

Aztán gyerekei csinálják végig ugyanezt, és ez a körforgás így megy, míg csak bele nem szédülünk.

Mindenhez van kedvem, csak ahhoz nem, amit éppen csinálni kéne.

1978. 7. 13. (Kolozsvár)

A tervezett erdélyi körútból úgy látszik, „csak” egy kolozsvári üdülés telik – most legalábbis úgy tűnik (persze Nagyvárad még mindenképpen hátravan!)

Az érkezés meglehetősen elkeserítő volt. A kolozsvári vasútállomáson óriási tömeg – mint amilyeneket háborús filmekben látni –,

és viszonylagos, félelmet keltő csönd. Néha egy-egy román mondat-fosztlány, magyar egy hang sem... Egyszer csak egy idős házaspárt hallok magyarul beszélni, de kiderült, hogy pestiek..

Viszontagságos körülmények között (eső és 4–5 kilométeres gyaloglás, Éva elájulásával fűszerezve) kívánszorogtunk a sátortáborba.

Most már jó; pihentünk, a várost is megismertük (úgy-ahogy) – még bizonyos finomítások vannak hátra. Van időnk: minden valamirevaló régi emléket meg szeretnénk keresni.

A könyvesboltok teljesen kifosztottak: alig akad magyar könyv. Csak éppen a legújabbak. Azok is nagyrészt hazai kiadás.

1978. 7. 15. (Kolozsvár)

Ebéd utáni szieszta a Szt. Mihály-székesegyház hűs csöndjében. Kint perzsel a nap (alig tudtam nyitva tartania szemem) – itt benn viszont kellemes a pihenés.

Enyhén szólva furán hat a barokk szószék a gótikus falak között. A barokk túldíszített modora gyerekes hatást kelt a gótika méltóság-teljes vonalai mellett.

1978. 7. 21. (Köbölkút)

Kolozsvárt és Nagyváradot megjárva – újra itthon.

Az elmúlt tíz nap alatt sok öröm ért, rengeteg tapasztalatot gyűjtöttem. Helyek, ahová már régen vágytam. Helyek, amelyeket képzeletem szárnyán százszor bejártam, s épp ezért most gyakran álomnak hittem a valóságot is.

Ady számtalan emléke mindenütt...

Szép város Kolozsvár, de Nagyváradnak jobban örültem. A Kannonok-sor többet mondott számomra, mint egész Kolozsvár, még így romos állapotában is (manapság Ady írásának pont az ellenkezőjét lehetne leírni erről az utcarészletről). Váradon minden kő Adyt idézi...

Aztán Csucs! Igaz, hogy ma Goga-emlékmúzeum, de számomra csak Adyt jelenti. A domboldalon leereszkedő keskeny lépcső, a magas fenyőfák árnyékában meghúzódó kis, rácsos vaskapu... a Sebes-Körös vadregényes partja, a víznyaldosta nagy, lapos szikla, ahol Ady is sütkérezhetett – mind ismerősként üdvözlnek.

Örülök, hogy vállalkoztam erre az útra!

1978. 9. 25. (Budapest)

Németh G. Béla romantika-előadásán. Tulajdonképpen unalomból. Előadása elején azt bizonygatja, hogy nincs nemzeti karakter, közben mégiscsak az derül ki, hogy esetleg lehet: hiszen „a németek mégsem tudnak saját bőrükből kibújni” – teszi hozzá.

* * *

A Vörösmarty-szobor árnyékában üldögélve azon elmélkedem, vajon milyen erők mozgatják az utódokat, hogy bizonyos nagy elődeknek szobrot állítsanak? Mi határozza meg a szobor méreteit: monumentalitását vagy éppen törpeségét? Az előd objektív (tehát az emberiség egésze számára kamatoztatható) nagysága, vagy éppen az utódok szubjektív lelkesedése, hódolata az ősök (szellemi ősök) iránt?

Azt hiszem, inkább az utóbbi.

Az efféle szobor-, emlékműállítást nem túl nagy erőfeszítéssel kapcsolatba lehet akár a totemizmussal, az ősök tiszteletével is hozni. Bizonyos fejlettségi fokon az emberek őseiknek szobrokat állítanak, ahol meghatározott időszakokban áldozatokat mutatnak be. Manapság szobrokat állítunk azon nagy elődeinknek, akiket – úgy hisszük – tisztelnünk kell, utódainknak is tisztelniük kell, s ezeket a szobrokat meghatározott időközönként megkoszorúzzuk.

Talán felszínes a hasonlóság, bár elképzelhető, hogy mindkét szokás mégiscsak egy töről fakad. Nem lenne érdektelen az ilyen és hasonló kérdéseknek sem utánanyomozni!

1978. 10. 14. (Budapest)

A másokkal szemben elkövetett igazságtalanságot nem menti, ha az egy előző – ellenkező irányú – igazságtalanság törlesztése.

Mások bűne még nem jelent feloldozást saját, hasonló bűnünk alól.

1978. 11. 13. (Budapest)

Tulajdonképpen csodálatos (és fölfoghatatlan), hogy annyi okos dolog van már könyvekbe fektetve, az olvasók tábora egyre nő – az

emberiség pedig mégsem tanul. Újra és újra elköveti ugyanazokat a hibákat, amelyeket pedig – akár történelmi tapasztalatokból okulva – könnyedén elkerülhetne...

Sokszor vannak kétségeim: van-e értelme munkánknak? Van-e értelme, haszna (!) az írásnak? Nem lenne-e értelmesebb, ha maximálisan kimerítenénk az élet gyönyöreit, és fűtölnénk minden másra? Elvekre, kultúrára! Hisz úgylis mindegy!

Isten tudja...

Az az igazság, hogy engem – hál' Istennek – még szórakoztat is munkám. Tehát, ha kilátástalanul, látszólag értelmetlenül is – csinálom!

1978. 11. 14. (Budapest)

Az *Irodalmi Szemle* estje az Egyetemi Színpadon. Alapjában véve jó volt az egész – főleg Kiss Gy. Csaba bevezetője. Többé-kevésbé tárgyilagosan szemlélte, mutatta be és helyezte el a maga helyére a csehszlovákiai magyar irodalmat. A válogatás is korrekt volt, legfeljebb Fábry megfelelő súlyát hiányoltam belőle. Egy rövid szöveggel szerepelt persze, de ez kevés! A választás viszont, hogy Dobos regénye, az *Egy szál ingben* egy részlet erejéig ott volt a válogatásban, nem dicsérhető eléggé! Mondanivalója: a menekülteket, hazátlanokat a kívülállók csak mint érdekességet, látványosságot, egzotikumot szemlélik. Ugyanez – persze áttételesen – ránk, szlovákiai magyarokra is vonatkozik. Jó, hogy ez részlet (amolyan mementóként) már a műsor elején elhangzott.

Lassan azon kapom magamat, hogy Erdélyt, az erdélyieket valamiféle ellenfélként, olykor már ellenségként (!) szemlélem, kezelem – pedig hát nem azok. Sőt!

Csakhogy a napjainkban dúló pesti Erdély-mánia annyira föl tud dühíteni...

Ma is.

A műsor végén üdvözölték a közönség soraiban helyet foglaló Kányádi Sándor kolozsvári költőt. Szünni-nem-akaró taps.

Mire föl is? Miért ez az aránytévesztett éljenzés? Ráadásul egy *Irodalmi Szemle*-esten? Ahol egyébként a közönség nem verte pirostra a tenyerét...

1978. 11. 17. (Budapest)

Beszélik, hogy január 1-től lezárják a csehszlovák–magyar határt, és csak meghívólevéllel lehet majd átjönni (úgy mint a SZU-ba). Hát, ha erre sem szisszen föl a szlovákiai magyarság, akkor fölösleges volt kitalálni ezt a húzást – hiszen akkor már nem is élünk! Kétségtelen, hogy bennünket sújtana ez az intézkedés a legfájdalmasabban, s hát – mondjuk ki – bizony ellenünk is irányul!

De vajon hogy' reagálunk rá?

1979. 2. 9. (Budapest)

Délután Pándi Pál előadása. A reformkor magyar irodalmát vezette be, de előtte a nevelő-, illetve tudósképzés problémájáról beszélt. Véleménye szerint az egyetemnek tudós tanárokat kell képezni, tudniillik csak az tudhat igazán jól nevelni, oktatni, aki valóban kitűnő, tudományos felkészültséggel rendelkezik. Egy középiskolai irodalomtanárnak olyan képzettségűnek kellene lennie, hogy bármikor tudományos kutatásba is kezdhessen. Fontos, hogy publikáljon!

Mélységesen egyetérték vele!

Aztán arról beszélt, hogy azt a nevelőt, aki néha-néha publikál is, a tanári karban viszont rossz szemmel szokták nézni. Nem szabad azonban földadni! A sugdolódzásoknak, fúrásoknak ellent kell állni, és „nem szabad lejjebb adni. Hisz akkor már nem is érdemes csinálni”.

„Higgyék el, a kisszerűségnek még óriási erőtartálékai vannak...!”

Tetszett, amit mondott... és erőt adott.

1979. 2. 11. (Budapest)

Egy régész barátomat, aki éppen a római sisakok tipológiai rendszerezésén dolgozott, megkérdeztem, hogy mire jó mindez, ez az aprólékos csoportosítás?

– Arra – felelte –, hogy ha ezentúl kiásunk egy római sisakot, majd könnyedén el tudjuk helyezni valamelyik típuscsoportba, tehát kapásból tudni fogjuk, hogy időszámításunk előtt 145-ben vagy 48-ban készítették.

– És akkor mi van? – kérdeztem megjátszott naivitással.

– Hát régész vagy te egyáltalán? – zárta le a „vitát” barátom.

Hogy miért írom le mindezt? Félek tőle ugyanis, hogy maguk a szakemberek sem gondolják végig (és itt már nemcsak az archeológusokra, hanem sok más szakma képviselőire is gondolhatunk), hogy mit, miért csinálnak? Megtanultak egy szakmát (egyéni érdeklődésből, érdekből vagy divatból), gépiesen végzik a dolgukat, de hogy aztán ebből kinek milyen haszna lesz – az őket már nemigen érdekli. Pontosabban: föl sem vetődnek bennük effajta kérdések. Szent meggyőződésük szerint a világ legfontosabb dolgát végzik, de ha megkérdezzük őket, miért is annyira fontos ez, nemigen tudnak épkezláb választ adni. L’ arte pour l’ arte?

Egy könyv olvasása számomra óriási utazás egy másik világba. Az elolvasásával történő elszakadás szinte a szó szoros értelmében fájdalmasan érint – remekműveknél. Vissza kell zökkenni szürke, hétköznapi világunkba. Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvével ezt nem tudtam megtenni: háromszor olvastam el egymás után úgy, hogy az utolsó oldal után azonnal az elsővel folytattam. Azóta is legkedvesebb olvasmányaim egyike, gyakran előveszem: Pusztakamarás pedig kedves ismerőssé lett, holott soha nem jártam még csak a környékén sem.

1979. 3. 5. (Budapest)

A történelem viharai úgy rebbentik szét az egyes családokat, mint amikor a gyermek ráfúj a pitypang termécsomójára.

Aztán már csak a temetések hozzák össze az egymást már alig ismerő és értő családtagokat.

A halál a legnagyobb megtartó.

1979. 5. 1. (Budapest)

Most döbbenek rá: épp tíz éve írok naplót – de minek is?

Talán barát helyett...

1979. 7. 28. (Köbölkút)

Utazás kék autóbuszon

- Fiatalember, nem Sz.-re utazik?
- De igen.
- Akkor jöjjön, mert ez a busz megy!

Összecsapta a könyvet, a hóna alá szorította, majd gyors mozdulattal a nyakába akasztotta a fényképezőgépet, a vállára a táskát és a busz után iramodott. A lépcsőn még valami köszönetfélét motyogott, bár azt sem figyelte meg, hogy kinek is tartozna köszönettel...

A kocsi hirtelen meglódult, kapaszkodni kellett, közben holmiját próbálta rendbe szedni. Mintha egy teljesen idegen családba csöppent volna, úgy érezte magát a zsúfolt buszon (mindig így van, ha emberek közé megy); úgy érezte, mintha mindenki őt nézné.

Pedig dehogy.

– Hé, mester úr! Tíz koronával kevesebbet adott vissza! – kiabálta egy cigány asszony a busz végéből a sofőrnek.

– Számold meg jobban, ne rajtam keresd...

Kötekedtek még jó ideig, aminek az lett a vége, hogy a cigány asszony visszakapta tízesét:

– Itt a tíz koronád, a kurva úristenit, de azt már most megmondom, hogy többet a buszomra föl ne szállj!

Közben újabb utasok szálltak föl, s ő a busz hátuljába – a cigányok közelébe – sodródott. Egy darabig ott álldogált, majd – egy öregúr helyet szorítva neki – egy fiatalasszonnyal és 2–3 éves kislányával szemben telepedett le. Utóbbi rögtön térden is rúgta.

– Dávaj pozor, lebo... – intette lányát az asszony, miközben a cigányok nagy hangon, keveréknyelvükön társalogtak. (Vagy veszekedtek... Ezt mindvégig nem tudta megállapítani. Egy-egy szlovák vagy magyar szót értett csak meg a hangzavarból.)

– Hangosabbak, mint nálunk a hangszóró – szólalt meg az öregúr, szomszédját oldalba lökve.

– Társalognak.

– Húsz éve nem hallottam ilyen kiabálást.

Amikor leült, azt hitte, folytathatja az olvasást. Hát, nem. Az öreg társalogna, pedig nem fog menni...

A cigányok leszálláshoz kászálódnak.

– Viszontlátásra, mester úr!

– Minden jól!

– Hogy van, mester úr?

– Finoman. Főleg, ha benneteket nem látlak. Gyertek máskor is!

A busz indul, a hirtelen rándulásra az öreg lába közül egy kosár sárgabarack gurul szét. No, míg ezt összeszedjük...

– A nővéremnek hozom Sz.-re Magyarországról. Nincs gyümölcsfájuk. De hát át kellett volna kötni, hogy ne dőlessen ki. A feleségem csomagolta.

Közben átható istállóbűz terjeng az öreg barackosról.

– No, pod', vystúpime! – indul a fiatalasszony, az öreg meg tovább társalogna. Nem is róla jöhetett az istállóbűz, hiszen a busz éppen egy szövetkezet mellett haladt el.

A város kellős közepén ismét megcsapja orrát az istállószag. Mégiscsak az öreg barackos...

1979. 8. 6. (Komárom)

Amióta a temetőket járom, kialakult egy nemtudomhányadik érzésem, amely – a teljesen idegen településeken is – a temetkezőhelyek közelébe vezet. Most is arra bízom magam, bár kissé később (mégiscsak elbizonytalanodván) megkérdezem, jó irányban haladok-e? Növekvő önbizalommal indulok tovább, és csakhamar célba is érek.

A temetőben van mit csinálni (sietni is kell, hogy elérjem a Komáromba tartó déli autóbust): rajzolok, fényképezek, föl sem tűnik azonnal, hogy néhány bizalmatlan szempár már jó ideje méreget. (Persze nem szokatlan dolog ez. Faluhelyen minden idegent alaposan megnéznak, aztán ha ráadásul a temetőt bújja: normális ember ésszerű magyarázatot nehezen talál rá! Nincs mit tenni, ilyenkor szóba kell elegyedni: a feszültséget enyhítendő.)

Most megelőznek, hát elmondom, mit csinálók, mit keresek. Oldódik a hangulat, lassan lehet érdeklődni, felvilágosítást kérni. Az egyik öreg („mivel más dolga úgyszincs”, meg aztán – gondolom – így azért csak szemmel tarthat...) készséggel a társaságomba szegődik, és szemmel láthatóan szívesen mesél a hajdani szokásokról; korát meghazudtoló fürgeséggel közlekedik a mohás sírkövek, korhadt fejfák között.

– Az ott a szomszédunkban lakott – mutat egy régi sírkőre. – Én már nem ismertem, csak beszéltek, hogy hosszú haja, szakálla volt. Akkor az vót a divat az öregek között – ereszt meg egy halvány somolygást orra alatt.

– Ugyanez most a fiatalok divatja – fogalmazom meg szóban is Bálint bácsi mosolyát, végigsimítva szakállamon.

Majd folytatjuk tovább a kutakodást, Bálint bácsi hatalmas karlendítésekkel a temető régi fekvését magyarázza. Bizony szaporán kapkodhatom a fejemet: azért is, hogy mindenre odafigyeljek, mindent megnézzek – no meg, hogy a levegőben suhogó görbebotot kikerüljem.

Büszkén áll meg szülei sírjánál, a maga faragta fejfák előtt (azóta sírkő is került oda, de a fejfák is ott maradtak), harminc éve készítette őket akácfaéből: jól viselik az időjárás viszontagságait. Még a felirat is: ANNO ITT NYUGSZIK KESZEG ANDRÁS – betűzgetjük az ütött-kopott betűket. Szöveget üt a fejemben az „ANNO”: hogy kerül ez a latin szó egy valóban „népi készítményű” fejfára:

– Akkor divat vót úgy kezdeni a feliratot, hogy annó... Nem tudom, mit jelent. Talán németű van... – csóváltgatja a fejét Bálint bácsi, én meg elgondolom, hogy valamelyik túlbuzgó tiszteletes honosíthatta meg ezt a formulát, meg hogy mennyire értelmetlen a népre idegen „kulturjavakat” ráerőszakolni...

Lassan lejutunk a faluba, Bálint bácsi a tagosításról beszél, meg a község egykori kiterjedéséről:

– Valamikor nem itt vót a falu, hanem ott lent, ahol most a *Faluhel dűlő* van. Talán a török pusztította el azt a falut... Amikor fiatal vótam, szántás közben gyakran gyűttek ott elő cserepek, meg egész nagy kemencedarabok is. Most má nem sok lehet belőle...

Még egy nádfedeles ház áll a faluban, abba az irányba tartunk. Már-már úgy tűnik, hiába gyalogoltunk el idáig, ugyanis sehogy sem tudunk bejutni. A szomszédból egy fiatalasszony útbaigazít: megmutatja a „kiskaput”. Hát, bizony eléggé düledezőfélben van ez is. Sűrűn kattog a fényképezőgép, közben Bálint bácsi már az unokákról beszél, s meg is egyezünk, hogy lefényképezem őket.

Keszegék nagy munkában vannak. Majoránnával dolgoznak, nem is igen örülnek, hogy most akarom (akarom?) lefényképezni a gyerekeket. Azzal is csak a munka van. Szépen fel kell őket öltöztetni (hiszen úgy szurtosan csak nem állhatnak a fényképezőgép elé!) – no, de nem telik bele néhány perc, a három ördögfióka már vidáman mosolyog nagyapjuk társaságában a fényképezőgép lencséjébe.

1979. 8. 16. (Köbölkút)

Szigeti Laci felkért, hogy kb. 7 flekken elmélkedjek el a hazai magyar néprajztudomány helyzetéről, feladatairól: „*olyan ÉS-be való írás legyen*”.

Azt nem ígérte biztosra, hogy az Új Szó-ban lehozzák, „*de a Szemlében biztos*”.

Vállaltam, persze, Dusza rögtön ajánlkozott is, hogy reflektál az írásra, amennyiben kitérek az amatőr gyűjtők szerepére, a néprajz divatjára stb.

A cím lehetne: „A tudománynak kezdetiről” (Gondolatok a hazai magyar néprajzi kutatás alakulásáról)

1. Az eddig elvégzett munka felmérésének szükségessége (egy bibliográfia, esetleg a kutatástörténet egyes szakaszainak mélyebb elemzése – tanulságokkal szolgálhat!)

2. Mit kéne csinálni? Mindezt, de főleg komplex kutatásokat!

3. A néprajz divatja. Előnyei, hátrányai. Az amatőr gyűjtők szerepének fontossága, az amatőr gyűjtés veszélyei – a népművészet áruvá válása.

1979. 8. 29. (Köbölkút)

Most az jutott az eszembe, vajon miért éppen engem kért fel Szigeti ennek a cikknek a megírására?! Szerintem sokkal okosabb, hozzáértőbb embert kellett volna az efféle „vitaindító” összehozásával megbízni.

Magam elmondok egy kialakulatlan, zilált magánvéleményt, kérdés: érdek-e egyáltalán valakit? Nem biztos, hogy objektíven, minden összefüggéseiben pontosan át tudom tekinteni a helyzetet. Jó lenne, ha minél többen hozzászólnának – a reflexiókkal együtt talán valamelyest tisztulna a kép.

1979. 9. 4. (Budapest)

Nehéz helyzetben van nálunk a bíráló, ha egy szlovákiai magyar néprajzi kiadványról szeretne kritikát írni. Mivel egy munkát csak a maga műfaján belül lehet (és érdemes!) bírálni, a szóban forgó kiadványról meg kell állapítani, hogy melyik műfajba tartozik: tudománynépszerűsítés (ismeretterjesztés) vagy szakmai jellegű tanulmány?

Rendkívül kemény dió ez, ugyanis a nálunk megjelenő könyvek a kettő között lebegnek. Ide is kacsint a szerző, oda is – aztán a végeredmény is igencsak felemás.

Az első kóstelgatáskor nagyon tetszet Mórocz Károly: *Kodály Zoltán nyomában* c. munkája... Nem érdemes aztán jobban bele-mélyedni, mert csak elcsügged az ember: ez sem különb a többinél. Legalábbis az elméleti-módszertani rész. Az egyes részek elé írott bevezető tanulmányok felületességről, tájékoztatlanságról, a szak-tudás hiányáról árulkodnak. Szinte minden sorába bele lehetne kötni!

Írni akartam róla, de meggondoltam magamat.

Ami becsülendő és példamutató – az a kezdeményezés: egy gim-náziumi tanár, diákjaival a népi kultúra egy nagy részét mentette meg, és adta tovább. Nagy szó az ilyesmi nálunk, nagyon meg kéne becsülnünk az ilyen embert!

Kár volt közölni a gyűjteménnyel azokat a silány tanulmányokat – csak rossz szájízt adnak az embernek. Nélkülük sokkal több lett volna a könyv!

Úgy tűnik, nem is érdemes nálunk az egyes szerzők munkáit kü-lön-külön bírálni, hisz általános jelenségről van szó. Szellemi éle-tünkben nincs meg az igény az alaposabb néprajzi tanulmányokra. A téma iránt érdeklődőket a felületes, összedobált kiadványok is kielégítik, ami aztán visszahat a szerzőkre is. A dolog könnyebbik végét fogják meg, nem törekszenek színvonalasabb dolgozatok lét-rehozására. Ez eddig érthető is volt, hisz szinte nem volt szakképzett etnográfusunk, folkloristánk. Napjainkra azonban vidéki múzeu-mainkban egyre több diplomás néprajzkutató tevékenykedik, nekik már felkészültségük, igényeik is mások.

Szükségszerű összejövetkezés egy múltfélben lévő és egy most szü-lető értékrend között.

1979. 9. 9. (Budapest)

Egy régi, hajnalba nyúló vita, beszélgetés során kristályosodott ki bennem egy gondolat, amit később aztán gyakran hangoztattam... Meggyőződése, hogy kritikánk és könyvismertetésünk rendkívül esetleges. Mivel semmi szervezettsége nincs, s az egyes szerzők is csak úgy mellékesen, félvállról kezelik – sokszor bizony igen je-

lentős művek maradnak figyelmen kívül (miközben harmadrangú alkotások kapnak – ilyen vagy olyan okból kifolyólag – nagy publicitást). Be vagyunk szűkülve a magunk szlovákiai magyar „kulturájába”, ritkán tekintünk ki – s nem is biztos, hogy jókor. Hazai kiadványokról – azt hiszem – szinte kivétel nélkül jelenik hosszabb-rövidebb reflexió. Ez jól is van így, csak akkor válik nagyon lehangelővé a kép, ha meggondoljuk, hogy ugyanakkor más, sokkalta értékesebb magyarországi (vagy más magyar nemzetiségi) műveknek még csak a híre sem jut el az olvasóhoz (arról aztán, hogy esetleg más nyelveken megjelent kiadványok ismertetéséért is pereljek, már ábrándozni sem merek!).

Végeztem egy kísérletet. Összeírtam, hogy az 1975–76-os években milyen eredeti kiadványok jelentek meg a magyarországi könyvpiacra. Utána – a bizonyos fokig érthető időeltolódással számolva – kicéduláztam az *Új Szó*, *Hét* és *Irodalmi Szemle* 1975–78-as évfolyamainak recenzióanyagát. Mit mondjak? Az eredmény több mint lehangelő...

1979. 9. 22. (Budapest)

A következő „örök bölcsességet” egy jegyárus szájából hallottam a Nyugati pályaudvaron:

Itt a jegy!

Hova megy?

Jegy nélkül nem mehet! [v. lehet?]

Villamos- és buszjegyet ha nem vesz:

Gyalog mehet!

1979. 9. 23. (Budapest)

Kérvényt és verset írni nem tudok.

Ha a sorsnak (csupa nagybetűvel!) lenne humorérzéke (vagy iróniája!), akkor most azonnal valami gombásodást kapnék. Ugyanis ma zuhanyoztam életemben először papucsban. (Ezt megelőzően semmit nem szedtem össze – legalábbis tudtommal – a zuhanyozóban. De hát öregszem, s nem árt az óvatosság!)

1979. 10. 16. (Budapest)

Moziban. A főműsor (Jancsó: *Allegro barbaro*) előtt egy kétrészes dokumentumfilm (*Jelenlét*), ami nagyon megragadott.

Az első képsorok egy elhagyott falusi zsidótemetőt mutatnak, dülöngő sírkövekkel, majd a rozoga zsinagógát látjuk – félig-meddig romokban. A falu utcáján két kiöltözött idős férfi tart az imaház felé. A kamera közben egy ház oldalfalára téved (s ott megállapodik, mintegy hangsúlyozva azt), ahol néhány lépcsőfok egy befalazott ajtóhoz vezet. A férfiak, a zsinagógába érve, kis ideig a romok közt szemlélődnek, majd elkezdenek héberül imádkozni és énekelni. Az utolsó képsorok ismét a temetőt mutatják; a kamera néha megállapodik egy-egy olyan sírkövön, amelyről nagyjából még *a betűk is lekoptak*.

Eddig az első rész. Nos, nyilvánvaló, hogy a film mondanivalója nemcsak a zsidókat érinti. Sőt. A pusztulás képei (temető, zsinagóga) az elzárttság (befalazott ajtó), a két árva hívő, sorsát vállaló – magyar sorsproblémákra is utal(hat)nak. Pessimista, szkeptikus alkotás: „*temetőinkben sírköveinkről lemossa neveinket a szél*”.

A második rész szintén a temető képével kezdődik, majd a zsinagóga (még romosabb állapotban). Két fiatal férfi tart a zsinagóga felé, a befalazott ajtó előtt megállnak, megnézik (látják az elzárttságot!). A zsinagóga falán mindenféle obszcén rajzok (idegen hatalmak packázásai szentjeinkkel, kultúránkkal), egy kisgyerek ugrándozva játszik a szent helyen (szintén!). A férfiak az imaházban szintén imádkoznak, énekelnek. Záró képsor: a két fiatal férfi a temetőben gyertyát éget két sír fölött. A reménység szikrája, szele...

A film első része 1965-ben készült, a második 1978-ban. Az előző fekete-fehér, az utóbbi színes.

A látottakat a magyarságra transzformáltam át, de lehet, hogy ez belemagyarázás. Talán csak egy nemzetiségi sorban élő magyarnak jut eszébe ilyesmi. Ki tudja?

1979. 10. 31. (Péred)

Szegény Vincze nagypapa temetése. Az ősz megemberelte magát, s az eddigi szomorú, sikamlós idő bágyadt verőfénybe váltott át. Öregapa a ravatalon elnéző mosollyal a szája szegletében hallgatta a peredi férfikórus zsoltárait. Minden pillanatban azt vártam,

hogy fölül, és zsörtölődve mondja: „Mi ez a nagy fölhajtás itt körülöttem?! Inkább azon törhetnétek a fejeteket, hogy mit akart anyátok csomagolni!” De nem ült föl, nem is mozdult, a mosolyt is nyilván az én képzeletem varázsolta az ajkára: a nehéz tölgyfa koporsó örökre elnyelte öregapát. Kint a pap hitéhez és szülőföldjéhez mindhalálig hű testvérként búcsúztatta. Utalt viszontagságos életére, arra, hogy nem adta az aláírását, s ezért családjával Csehországba deportálták. De visszatért, mihelyt lehetett. S most itt van, Pereden. A frissen hantolt sírdombba szúrt fakeresztben fekete gyászszalagot lenget az október végi szél. A fátol alól előelőbukkan a fölirat:

*Vincze Alexander
Žil 82 rokov*

1979. 11. 18. (Budapest)

Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete. Kósa László válogatása, szerkesztése...

Végre valami! Még nem végleges állásfoglalás, de egyelőre kitűnő munkának látom. Valami reménysugár, vezérlő lángoszlop!

Gondolatébresztő tanulmány vezet be. Szolidan, tapintatosan ráirányítja a figyelmet egy csomó elvégzendő feladatra.

Mit is lehetne írni róla. Maga a gyűjtemény tartalmazza gyakorlatilag az egész népköltészetet a bölcsődaltól a siratóig. Ezen nincs semmi fölsorolni való (legfeljebb annyi, hol vannak még fehér foltjai a kutatásnak). A bevezető tanulmánnyal viszont annál inkább kell foglalkozni, itt már szabad véleményt nyilvánítani (sőt, ilyen munkáról csakis ebben a szellemben szabad írni!).

Épp jókor jelent meg a könyv; erjesztője lehet egy kialakulófélben levő eszmecserének néprajzi tudományosságunkról.

1979. 12. 3. (Budapest)

Közéletünk igen fájó betegségére mutat rá Mózsai Ferenc a *Hét* 1979/49. számában az őrújfalusi művelődési tábor kapcsán: minősíthetetlenül gyarló vitakészségünkre, szakmai és általános műveltségbeli fölkészületlenségünkre! Önámítás lenne mindezt tagadnunk – magunknak ártanánk vele! Van még dolgunk; szebb jövőnk érdekében mindenképpen serényebb munkára kéne fogni önmagunkat. Példa-

ként az idézett írás szerzője impozánsan szerteágazó ismeretanyaga, hatalmas műveltsége is lebeghet előttünk...

Ám mindez nem jelenti azt, hogy csupán tekintélyelvi alapon ne bocsátkozhatnánk vitába (még ha utólag esetleg korrigálni is kell magunkat!), hiszen az egészséges eszmecserék során szélesedik látókörünk, szellemiekben gazdagodunk... Mózsi Ferenc viszont már írása elején „mértéket” állít – a kevésbé tájékozottakat mintegy elhessegetvén még csak szellemi közelségéből is – , szinte magas katedráról szól alá: „*Aki olvasta a hamburgi Die Zeit-ben...*” Most lehet, hogy a szerző szemében egészen a béka feneke alá nyomom magamat, de töredelmesen be kell vallanom, hogy nem vagyok előfizetője a *Die Zeit*-nak, sőt még az újságárusnál sem szoktam megvásárolni... Tehát – legalábbis egyelőre – érzem magam kirekesztve a témából?! Ha majd elolvastam a „kötelező olvasmányt”, folytathatjuk a képzeletbeli diskurzust?! Írása vége felé írja, hogy „minden ismeretterjesztés egyik fontos feladata: szoktassuk rá az embereket (...) a minket érdeklő kérdések elmélyült tanulmányozására”. Ez így igaz. Csakhogy ne önkényesen, mesterségesen kreált magasságokból szóljunk az emberekhez – közben ugyanis eltorzulhat a hang, a mondanivaló – , hanem igenis ereszkedjünk le közéjük, és együtt induljunk velük fölfedezni a szellemi magasságokat (annál könnyebb a helyzetünk, ha mi már valóban ismerjük az utat!)

Lehet, hogy a túlérzékenység íratta velem sebtében ezeket a sorokat, mindenesetre – szerintem – igazi műveltségről akkor beszélhetünk, ha már nincs szükségünk annak fitogtatására. Egyelőre hát törekedjünk erre.

1979. 12. 14. (Budapest)

Biztosítani mindenki számára a másképpen gondolkodás lehetőségét – ez a demokrácia egyik fő támasztópillére.

1979. 12. 17. (Budapest)

Valószínűleg kissé elhibázott módszertani lépés volt részemről „vitaindító” írásomban meglehetősen személytelenül, szürkén előszámolni a néprajzi kutatásunk háza táján meglevő problémákat. A kiélezettebb kérdésfeltevés talán többeket vitára ingerelt volna! Persze jó páran hozzászóltak eddig is – és remélem, ezzel még nincs

is lezárva! – , értékes ötletekkel, javaslatokkal egészítették ki az általam elmondottakat.

Dusza viszont – látván írásom nem túl szerencsés módszertani felépítését – szinte „berobbant” a disputába, ezzel számítva az érdekeltek fokozottabb reakciójára is. Célja rendkívül rokonszenves, módszere kifinomult, az eredmény?... A „vitára” mindenesetre ez sem hatott pezsdítően. Ennek okait most ne firtassuk, egész szellemi életünket (ha van ilyen?!) kéne bonckés alá venni... Mindenesetre köreinkre csupán a végletekig kiélezett (a már-már létünket kétségbe vonó) „kinyilatkoztatások” hatnak fölkaparólag. Ha ugyan...

1979. 12. 26. (Budapest)

Kezdetben – a múlt század második felében – a kőolajat csak petróleumkészítésre használták. A melléktermékként jelentkező benzint megsemmisítették. Századunkra rájöttek a benzin óriási értékére. Vajon addig mennyi veszett kárba?

A kőolajlelőhelyeken a kísérlőként jelentkező földgázt a kezdetekben megsemmisítették. És ma?

Milyen véges az emberi tudás, és milyen relatív valaminek az értéke! Hány tűzcsóvában végződő gyárlétezés lehet ma is látni. Tíz év múlva meg lehet, hogy rájönnek, amit ott elégettek, az értékes energia volt.

Néprajzi gyűjtések, régészeti ásások során is óvatosságnak kell ezért lennünk, minden kis mozzanatot meg kell öröközni. Ma lehet, hogy nem tudjuk magyarázni, értelmezni, de néhány év múltán döntő fontosságú adat lehet. Csakhogy az ember azt látja meg, amit keres, amiről legalább elméletileg tud.

Nehéz dolog...

1980. 1. 19. (Köbölkút)

Késő esti óra. Az őskori művészetről „bölcselekdek” egy recenzió kapcsán. Nagyjából meg is lennék vele, bár érzem, hogy valahol sántít a dolog...

Örök dilemma: várjak egy témával addig, amíg biztosan hibátlanra kristályosodik (van ilyen?), vagy dobjam prédára már gondolatcsíráimat is?

Jobb az utóbbi. Kár takargatni bármit is ebben a bizonytalan világban. Ha van benne valami megfontolandó, mások számára is érdekes, akkor jól tettem, hogy publikáltam, ha meg nincs – akkor úgyis elfelejtik.

* * *

Az ablakon át borízú énekfoslányok szűrődnek be: „*Kalász, kalász, árva magyar kalász...*”

S aki énekli?

Lehet, hogy gyereke szlovák iskolába jár...

1980. 2. 12. (Budapest)

Ha az emberi kultúra lenyűgöző nagyságának csak a legkisebb fuvallata is megcsapja az embert, s közben saját törpeségére gondol – beleszédül. A szemkápráztató választék és az elmulasztott lehetőségek miatt.

Dénes Zsófia: *Szivárvány Pesttől Párizsig* című memoárkötetét olvasom, s lenyűgöz a benne buzgó szellemi erő. Bár sokszor nem is rokonszenves a stílusa (néha már-már a szentimentalizmusba, az emlékek szárnyán az érzelmösségbe hajlik), de műveltségének ereje

két vállra fektet. Menyi minden van égen s földön...! Ilyenkor képtelenségnek érzem egy szakmánál megmaradni (sőt, még azon belül is szakosodni!) – szép, szép dolog a fejfák kérdése, csinálom is (mert érdekel), de nem elégít ki! S itt *ugrik be* (hogy Csatári szavajárásával éljek) László Gyula. Ezért lehet nékem rokonszenves az ő sokoldalúsága, egész *embersége*.

Györgyi emlegette egyszer, hogy milyen jó lenne régi grófkisasszonynak lenni, aki egész napjait nyugodt olvasgatással, művelődéssel töltheti el. Hát, bizony...

1980. 2. 18. (Budapest)

„*Igényeket kell támasztanunk, hisz a világ úgyis az igénytelenség felé halad*” – mondta ma egy beszélgetésünkön Barabás Jenő. Milyen igaza van!

1980. 3. 15. (Budapest)

A *História* idei első számában olvasom Glatz Ferenc elmélkedését, *Emberi sors a történelemben* címmel.

Fontos, engem is régóta izgató kérdéskör. A legmarkánsabban tán az ősrégészetben figyelhető meg, hogy a szakemberek sokszor már-már elfelejtik, hogy nem személytelen cserepekkal, de emberekkel dolgoznak. „Ez a kultúra erre haladt, ez arra...” – mintha a Golf-áramlatról vagy egy hurrikán irányáról beszélnének. A módszerek közben annyira finomodnak, hogy e kultúrákat mind apróbb összetevőkre bonthatják – de az *ember* még mindig nem jut eszükbe.

Ez a probléma – Glatz Ferenc töprengéseiből derül ki – a lelkiismeretes történészeket is aggasztja. Ugyanis a történész módszerekkel rajzolt múltképből is szinte teljesen hiányzik az ember: törvényszerűségek, társadalmi erők harca képezi az írások vázát, ami viszont – tán elvonsága következtében – nem ragadhat meg a mindennapi olvasó tudatában, s torz történelemszemléletet eredményezhet.

„...a történetírás nem zárkozhat el a társadalmi igény elől. Amikor felteszi keserűen a kérdést: vajon miért a szépirodalmi termékek, a szubjektív hangú visszaemlékezések formálják a történelemtől való gondolkodást, akkor azt a kérdést is fel kell tennie, de magának: vajon tudunk-e olyan történelmi műveket írni, amelyekben a szereplők egyénileg gondolkodó, jövőjüket tervező, hibázó, mindennapi gondokkal

küszködő emberek; tudjuk-e láttatni, hogy azok a nagy, évszázados érvényességgel felvázolt történelmi folyamatok és perspektívák mindig is az egyes emberek konfliktusainak megrázkódtatásaiban oldódnak fel, és csak mint azok összessége léteznek.”

Úgy érzem, a *História* cikkeinek egy része ilyen igényekkel íródik.

1980. 3. 31. (Köbölkút)

Tegnap Pereden voltunk. Nagymamát, szegényt, nagyon szomorú hangulatban találtuk. Magnóra kellett volna venni azt a szenvedélyes hangú – s tökéletesen kerek, egész: nyilván sokat borongott már fölötte – monológot, amit a mai rohanó világ átkairól, s a régi szép idők áldott nyugalmaról mondott.

Milyen szép volt fiatal korában, amikor aratás idején mentek ki a földre! „Gyönyörű muzsika” lebegett az „aranyló búzatáblák” fölött: „szóltak a szöcskék, ciripeltek a tücskök... és hát az a sok szép virág... Máma már nincs is búzavirág! Hol vannak a szöcskék, tücskök!?”

Ma már csak rohanás van. A pici gyerekek is korán kell menni a bölcsődébe, mindenki lót-fut.

„Az eszem-iszom szempontjából jó világ van, de nincs nyugalom, ami pedig a legfontosabb lenne: nyu-ga-lom!”

Így van ez: az idő mindent megszépít.

1980. 5. 10. (Baraca)

Pista barátomnál vagyok, Gömörben, s élményeimet, benyomásaimat írnám le – éjjel fél kettőkor.

Budapestről jöttem busszal, s az első kellemes benyomást Vác után tapasztaltam. Az egyik falu (Szendetelep – Sende) neve az útszéli táblán németül is ki van írva, jelezvén, hogy itt német nemzetiségű lakosság él. Az iskola viszont „csak” *Schule*-val van jelölve (tehát magyarul nem!). Kell ehhez kommentár?

Közben a buszban egy beszélgetésnek akaratlanul is fültanúja lettem. Egy hölgy meséli szlovákul szomszédjának, hogy ő az első elemiben egyáltalán nem tudott szlovákul, csak időközben tanult meg. Azt a tapasztalatot szűrte le, hogy az ő lányát bizony mindenképpen szlovák iskolába adja, hiszen „magyarul úgymint megtanul”.

Hát, ez már arcátlanság! Mintha Szlovákiában az embernek – ha akar, ha nem! – mindenképpen meg kellene tanulnia magyarul. Nem az ellenkezője a logikusabb?

Jóleső érzés volt, véletlenül oldalra pillantva a buszból Mikszáth szülőfalujában az emléktáblás házat látni. Csak sajnós, úgy tűnik, mind többen lesznek a „tót atyafiak” a „jó palócok” rovására...

1980. 5. 11. (Köbölkút)

No, a gömöri utam után vagyok. Érdekes és hasznos volt mindenképpen, még ha ilyen rövid idő alatt valóban csak egy csipetnyit láthattam a tájegységből.

Tényleg szép vidék, de csak turistaként tudom díjazni. Romantikus dombjai-völgyei miatt ugyanis túlságosan *zárt* a számomra. Azt hiszem, nehezen szoknám meg itt az életet. Én az afféle sík vidéket szeretem, ahol kisebb-nagyobb lankák meghintáztatják ugyan a tekintetet, de azért messzebb zárul a szemhatár. A végtelen rónát sem szeretem, mert valamilyen keret, fogódzó, ráma kell a szemnek, ahol megnyugodhat. Ilyen nálunk a távoli szürkés-kék Pilis hegység, amely *lezár* ugyan valamit, de nem *elzár*...

A „jó palócok” – bár igazán kevéssel beszéltem – itt már jobb benyomást tettek rám, mint a buszban. Kedélyes, jó humorú emberek. Pista apja most alaptípus a számomra.

A dombok ölén szelíden meghúzódó kis gömöri falvak annyira bájosak, a tájból kinőttek, hogy az embernek – messziről szemlélve – kedve lenne megsimogatni őket, mint egy lustán szunyókáló macskát.

Márai Sándor: *A kassai polgárok* című drámáját fejeztem be éppen. Mondanivalója mindenképpen elgondolkodtató, s a kivitelezés is – megköckáztatom, bár nem értek hozzá – jó. Hogy ennyire „el van feledve” manapság a szerző egész munkássága, az mai nyugati politikai szerepének lehet köszönhető. Lám-lám, mennyire összenő szerző és műve! „Bűnös” ember nem festhet Mona Lisát, vagy ha fest, akkor tán még a Mona Lisa sem remekmű. Furcsa, de – jellemző.

A dráma alapgondolata: mi a művész dolga? Teremteni vagy – alkalomadtán – népéért harcba állni. Nemigen derül ki a darab-ból, hogy a szerző szerint melyik a helyes út. Mindenesetre vagy az egyik: szinte süketen, csak a munkának élni; vagy a másik: ha a sors úgy hozza, a munkát félretéve fegyvert ragadni a közös-ség jogaiért. Csakhogy utána már nem találhat vissza a munká-hoz...

Tudnék persze kompromisszumot is: munkámmal küzdeni né-pem felemeléséért, de az ilyen kiélezett helyzetben, mint A kassai polgárok konfliktushelyzete, szinte nevetségesnek hat.

Érdeemes még idemásolni egy rövid párbeszédet. Jakab polgár menekülésre biztatja Ágnes asszonyt a mind veszélyesebbé váló, ha-dakkal körülvett Kassáról:

„– Szívem és az uram arra tanított, hogy meg kell osztanom azok sorsát, akikhez tartozom.

– Akkor is, ha veszünkbe rohannak?

– Mindig és örökké.

– Ha gyávák, ha megalkudnak, ha eladják mindazt, amit szeretsz és amiben hiszel?

– Akkor vitatkozom és viaskodom velük...”

No, ehhez a párbeszédhez már nagyon is időszerű kommentá-rokat lehetne fűzni, de most ahhoz fáradt vagyok. Meg aztán, lehet, hogy nem is kell hozzá kommentár...

1980. 5. 12. (Budapest)

Ma ismét elolvastam – öt év után újra – Dömötör Tekla Honti Já-nosról írott kis könyvecskéjét. Honti sorsa példázatos sors. Meg-mutatja a tudomány, a humánus kiszolgáltatottságát a mindenkori hatalommal szemben. Elkésérítő dolgok történtek még a huszadik században is!

Vajon eljön egyszer az idő, amikor a kultúra, a humánus mara-déktalan győzelmet arat a barbarizmus fölött? Nagyon félek...

Részlet Hontinak egyik, a munkatáborból írott leveléből: „Mert semmivel annyit nem tehetünk a hozzánk közelállókért, sőt távolabbi embertársainkért is, minthogy életünkkel példát mutassunk, megmu-tassuk nekik, hogy lehet szépen élni, s a nehéz életet nemcsak elvisel-hetővé, hanem egyenesen széppé is tenni.”

1980. 5. 30. (Budapest)

Azon elmélkedtem mostanában, hogy vajon mit válaszolnék arra a kérdésre, melyik volt eddigi életem legmeghatározóbb olvasmány-élménye?

Talán nem is volt. Illetve volt, több is, de sosem az ún. nagy, klasszikus regények. A legtöbb örömet a magam fölfedezte írók jelentették számomra: Így, ilyen szempontból jelent nekem többet Tömörkény, Móra, Déry, Németh László, Remenyik Zsigmond, Ady, Radnóti (a sorrend nem értékítélet, még „belső használatra” sem!), mint például Illyés, Móricz, Dosztojevszkij vagy Kafka...

Kedvenceimmal (illetve leendő kedvenceimmal) – nevezzük ezt első csoportnak – mindig úgy vagyok, hogy a „nagy fölfedezés”, az első elolvasott kötet után szeretném az egész életművet (sőt annak háttérét is) megismerni. Ezekben az esetekben az első művet kivétel nélkül a véletlen adta a kezembe.

A második csoportot azok a könyvek alkotják, amelyeket amolyan „illik”-alapon olvasok. Ez persze nem azt jelenti, hogy eleve ne tetszenének, csak nem alakult ki olyan bensőséges viszony köztem, az olvasó, és köztük, az adott könyvek írói között, mint amilyen az első csoport esetében nyilvánvaló. Például: szeretem, tisztelem, becsülöm Illyést, mondhatni maximálisan, de azért a Németh László-i légkör, világ sokkal közelebb áll hozzám.

Vajon kapcsolatban lehet ez a kötelezőolvasmány-undorral? Távolról minden bizonnyal, meg aztán, ha az ember valamit túl nagy elvárásokkal kezd el olvasni (hisz mindenki szuperlatívuszokban beszél róla!), akkor könnyebben bekövetkezhethet a csalódás: „Hát, ez az a Nagy Mű?”

1980. 5. 31. (Budapest)

Furamód vagyok Ortutayval is. Amíg élt, rettenetesen haragudtam rá – most már úgy tűnik, hogy a közhangulat hatása lehetett! –, amiért sokat foglalkozik tudományon kívüli dolgokkal, megvetetem népszerű stílusát... Most meg mind közelebb kerül hozzám. Írásainak, stílusának mágneses áramköre (vonzereje!) van, kis tudománytörténeti vázlatai, arcképtörédei nem hagyhatják hidegen az olvasót. Akiről Ortutay ír, azt meg is szerettem olvasójával. És továbbgondolásra (gondolkodásra) alkalmas írások ezek – ilyen „szakirodalomból” öröm készülni a vizsgára!

1980. 6. 1. (Budapest)

Most, hogy „hivatalból” is a magyar néprajz tudománytörténetével kell foglalkoznom, ismét fellángolt bennem az elhivatottság (?) a szlovákiai magyar néprajzi kutatások megírására. Fontos feladat ez, csak féltő, hogy kevesebb, jóval kevesebb a tapasztalatom, tudásom, amely egy efféle, bizonyos fokig ítési szerepkörre feljogosítana. A magyar néprajz klasszikusait is csak foghíjasan ismerve mit mondhatok én az Alapy Gyuláról vagy Khín Antalokról?!

Bele kell azonban fogni, főleg, ha kedvem is van hozzá, hiszen csak úgy lehet a kutatásokban gyümölcsözőn tovább lépni, ha ismerjük az alapokat, ahonnan elrugaszkodhatunk. Az előzményeket semmibe venni, nullapontról kezdeni pedig luxus lenne.

Majd tapasztaltabban, mondjuk hatvanéves koromban, ha élek – átdolgozom. De addig is, fújjuk le a port, szabadítsuk ki a pókhálóból a bibliotékák sötét zugaiban lapuló munkákat, elődeink hagyatékát, jogos örökségünket! Biztos lesz köztük használható eredmény, hiszen – Katona Lajos szavaival – „becses tanulságok a lidércztűz után futó kincskeresők munkálataiban is akadnak”; s ha mégis túlhaladottnak minősülne az egész hagyaték, munkánk akkor sem volt fölösleges...

1980. 6. 2. (Budapest)

Ma kaptam meg László Gyula: *Régészeti levelek* című kis kötetét a szerző kiadásában, háromszáz számozott, kézjeggyel ellátott példányban, tanítványai számára. Meghatott a gesztus – meg el is szégyelltem magamat. Hetvenedik születésnapjára adta ki a Jó Öreg – én meg nem mentem el az egyetemen tartott ünnepségre sem. Hát, fene tudja!? Sosem tartoztam a törleszkedők, körberajongók közé, de azért valahogy meg kéne köszönni a könyvet...

1980. 6. 6. (Budapest)

Szegény László Gyulával találkoztam, s megdöbbenett, mennyire rosszul néz ki. Megöregedett és lefogyott. Vidámságát erőlteti – ez nyilvánvaló...

Azóta állandóan kísért – valamiféle „hazajáró lélekként” – szomorú szemű, meggyötört, mégis mosolygó arca, lassúbbá, kimértebbé (tétovábbá?) vált alakja...

Adósság?

Az! Még hozzá nem is kicsiny. Tán ő maga sem sejti, szegény, hogy hány adósa van neki a magyarságban. És sajnos, az adósoknak is csak kevese érzi ezt...

1980. 7. 13. (Budapest)

Huizinga: *A holnap árnyékában* (Bp. 1938) c. kötetét olvasom, de már a negyvenedik oldalnál látom, hogy – bár még ma este végig fogom élvezni az egészet, mert ezt csak egyszerre lehet felhőrpinteni! – , szóval már most látom, hogy még egyszer át kell majd rágnom magamat rajta. Most inkább még csak *érzem*, mint *értem* lenyűgöző okfejtéseit, amelyek annál inkább elkeserítőek, hogy bizony időszerrűségük a mai napig töretlen. A – Németh Lászlóval szólva – „nem rugalmas agyamnak” tehát szüksége lesz még egy ismétlésre, hogy tartósabban is befogadja ezeket a gondolatokat. Gondolatokat, amelyek bár első pillantásra pesszimizmust sugallnak, de *a tisztánlátás optimizmusa* felé vezetnek.

Szóval, most a 92. oldalnál is érvényes – hadd pihenjek egy kicsit írva – , amit az előbb mondtam: inkább *érzem*, mint *értem* (persze *értem* is azért, de nem tud maradéktalanul föloldódni bennem!)

Érezni, lelkileg is át kell élni természetesen az egész problematikát, anélkül talán érteni sem lehet. De föl kell fogni egészen a vitatkozásig, mert csak alapos földolgozás után válhat méltó továbbgondolás alapanyagává.

A fordítás egyébként gyalázatos: sokszor magyartalan, nyakatekert.

A szellem emberének segélykiáltása? Tulajdonképpen az. De vajon van-e remény? Azon túl, hogy a „farkasokkal üvöltöni”-síkjáról elrugaszkodtunk, tudunk-e valakihez reményteljesen szólni? Kinek adunk vészjeleket, honnan várunk segítséget? „De mi nem akarunk elpusztulni!”

1980. 6. 15. (Budapest)

Írásaimat olvasva (konkrétan a legújabbat, amelyet a tudományos ismeretterjesztésről szülök), szóval írásaimat olvasva föltűnő a szó-

nokias stílusuk, hangulatuk. És ez nem jó! Bár az is lehet, hogy ezt csak én érzem így, mivel olvasás közben „belehallom” a saját hangomat. Mindenesetre sokkal könnyedébbnek, nagyvonalúbbnak, akár játékosabbnak kellene lenniük. Ne érződjék rajtuk a minden áron való meggyőzés, rábeszélés szándéka, izzadtságzagú igyekezete... Egyszerűen, simán csevegjem el, amit gondolok. Ennyi az egész. Azt hiszem, ezzel a módszerrel az olvasó is sokkal könnyebben meggyőzhető...

1980. 6. 16. (Budapest)

Lassan, fokozatosan búcsúzom Budapesttől. Rövidesen végleg hazaköltözöm: „vár rám az élet”. Jelentse az én „tornyomat” ennek az öt évnek az emléke, amelyet itt töltöttem. Elég erőt ad tán utóvéd-harcaink csüggedésmentes megvívásához...

1980. 6. 19. (Budapest)

Tervbe vettem... (Ó, már nem is merem leírni! Annyi mindent tervezek, aztán szinte semmi nem valósul meg belőle. Ami meg mégis megvalósul, arról jobb nem is beszélni!) No, szóval tervbe vettem egy esszé megírását arról, hogy mi az esszé? A címe lehetne: *Víz-bemarkoló*. Találó szerintem, hiszen az esszé lényegét éppoly nehéz megragadni, mint egy marék vizet...

Nemigen lesz ebből semmi! Szörnyű, hogy milyen sok munkám van félben. Az az igazság, minden vállalkozásom csupán addig szórakoztat (köt le igazán), amíg „beledolgozom” magamat. Midőn összegyűlt az anyag, s már „csak” meg kellene írni, rettenetesen untat!

1980. 6. 20. (Budapest)

Lassan foltozgatom műveletlenségem tátongó réseit, de hovatovább mind többet fedezek fel. Ami nem baj persze, csupán azt bizonyítja, hogy ezt a munkát (jó pap holtig tanul) sosem lehet befejezni.

Veres Péter: *Mit ér az ember, ha magyar?* (Bp. 1940) c. kötetét olvasgatom.

Hogy egy könyv tetszik nekem, annak az a legjobb bizonyossága, hogy még befejezése előtt elhatározom, még egyszer el fogom olvasni. Általában persze ez nem valósul meg, de elméletileg (tartalék-ként) állandóan számon tartom.

Ennél a könyvnél nyugodtan tervbe vehetem az újraolvasást!

A 10. oldalon azt mondja, hogy „*turáni átok nincs. Vagy legalább is nincs jobban, mint germán, latin vagy szláv átok*”. Majd a későbbiekben: „...*kicsiny népünk s még abban is elhagyatott parasztságunk még jobban meg van verve, mint más népek parasztsága...* (16. o.)

„... *nem vagyunk alábbvalók senkinél [ti. a magyarok]. Csak mások vagyunk, és persze szerencsétlenek vagyunk*” (34. o.)

Hát, mégis van valami „turáni átok”?

Itt-ott mintha antiszemitizmust éreznék a sorok közt...

Úristen! Most, olvasás közben nyilallt belém fájdalmasan (a felismerés már régóta szorongott bennem), hogy mi mindent mulasztottam itt el öt év alatt! Ó, ha újramezhetném, de másként csinálnám...

1980. 6. 21. (Budapest)

„*De végül is, hát mit is ér az ember, ha magyar?*

Annyit, amennyit megvalósít önmagából. Annyit, amennyit becsületben, bátorságban, okosságban, emberségben adni tud a világnak” (279. o.)

És mit ér az ember, ha – Ember? Veres Péter tulajdonképpen erre a kérdésre is válaszolt. A kettő ugyanis elválaszthatatlan egymástól. Nincs magyarság emberség nélkül, de emberségünk sem lehet magyarságunk nélkül... Aki meg tudja tagadni nemzetét, az már emberségén is csorbát ejtett!

1980. 6. 22. (Budapest)

Bálint György összegyűjtött írásait olvasom.

1980. 6. 23. (Budapest)

Már lélekben a „nagy útra” készülök, fél lábbal tán már otthon is vagyok...

Éppen csak belekóstolgattam (otthon alaposan elolvasandó!) Györfy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Bp. 1939) c. dolgozatába.

Rokonszenves a célja, hogy a népi kultúrát építsük be szervesen a nemzeti művelődésbe – tulajdonképpen ennek a menetét dolgozza ki –, más nemzetekkel szembeni érzéketlensége viszont kiábrándító. Teljesen helyénvalónak tartja a magyar asszimilációs törekvéseket, csak a módszert nem helyesli (nem volt elég alapos), mivel – az államhatárok megváltozásával – az „új magyarok” visszatértek eredeti nemzetükhöz. Mélyrehatóbb munkát kellett volna (és kell) szerinte végezni.

Pedig még ha az etikai, lelkiismereti érzése nincs is kifejlődve szerzőnknek, már „önérdekből” sem szabadna helyeselnie! Mint a Biblia írja (ellenőrizendő, hogy hol!!!): ne tedd azt másokkal, amit magadnak nem kívánsz!

Térjünk hát vissza – egyelőre – Bálint Györgyhez! Az ő etikai érzéke makulátlannak tűnik – és ez több mint a tudományos felkészültség! Bár az sem megvetendő... (Szerencsés esetben ötvöződhet a kettő – pl. Huizinga, Németh László esetében – és az az igazi!)

Bálint György recenzióit, kritikáit, esszéit így sorjában olvasva döbbenek rá – ugyan hányadszor?! –, mennyire tájékozatlan vagyok az európai kultúrában. Be kéne bizony foltozni a szakadéknyi hasadékokat, de hogyan, amikor a magyar kultúrában való jártasságom sem tökéletes? Persze: mi is a tökéletes?

1980. 7. 14. (Köbölkút)

Úristen! Milyen régen vettem elő a naplót, pedig igencsak nagy változások állottak be időközben az életemben. Úgy látszik azonban, idő kell minden megemésztéséhez – csak a kikristályosodott élmény kívánczik papírra. A mostani helyzetem meg annyira amorf... nem számítottam jobbra, de azért ha belegondolok: őrrjítő! De inkább most ne is gondoljunk bele! Mindenesetre – tartok tőle – ilyen körülmények között sok tervem fut még zátonyra.

1980. 8. 31. (Köbölkút)

Lassan indulok...

1980. 10. 7. (Nagymihály)

Érdekes, elgondolkoztató „tanmesét” hallottam ma. Nem lesz tán fölösleges a lejegyzése!

Leonardo da Vinci, amikor az *Utolsó vacsorát* festette, nagyon nehezen tudta kiválasztani a képhez legmegfelelőbb modelleket. Először Krisztust mintázta meg, majd tizenkét évnek kellett elteltie, míg a tizenkét apostolhoz is talált megfelelő modellt. Csak Júdás-hoz nem lelt megfelelő figurát... Egyszer aztán értesítették, hogy Florenciában van egy halálraítélt gyilkos, aki talán megfelelne Júdásnak. Leonardo föl is utazott Florenciába, ahol a börtöntölteléket valóban megfelelőnek találta. Miután lerajzolta, a rab megkérdi:

– Nem ismer meg?

A festőnek nem volt ismerős az illető.

– Rólam mintázta tizenkét éve Krisztust!

A történet kétféleképpen értelmezhető:

Először: a bűn, a bűnös életmód az ember külső megjelenésén is változtat...

Másodszor: mennyire befolyásolja az emberek ítéletét, véleményét, ha ismerik a másik „előéletét”, gyengéit...

Kommentárjaim gyengék, de hiszen a történet nem is igen ígérenyel magyarázatot. Önmagáért beszél, tehát a fölösleges magyarázkodások csak gyengíthetik.

1980. 10. 8. (Nagymihály)

Anatole France írja Verlaine-nel kapcsolatban: *„Különbem sem szabad úgy megítélni ezt a költőt, ahogy egy józan embert szokás. Olyan jogai vannak, amilyenekkel mi nem rendelkezünk, mert egyszerre sokkal több és sokkal kevesebb nálunk.”*

Vajon valóban több jog illeti meg a költőket, művészeket, mint az átlagembert? Megérdemlik tán, hisz amit nyújtanak, az is több az átlagosnál... Tehát, ha többet nyújtanak az átlagosnál, többet is kapjanak. Piac.

1980. 11. 28. (Nagymihály)

Lehet, hogy bizzar ötletnek tűnik, de nem hülyeség. Gyűjteni lehetne a katonaelet szokásait is – végül is ezek is népszokások. Persze nem magyar népszokások, de mindegy.

Példák, érdekességként:

– a kétéves katonáknak négy „kasztjuk” van:

1. a legfiatalabbak, fél évig: *holub*

2.

3. második év első fele: *mazák*

4. második év második fele: *suprák*

Az egyes „kasztokhoz” tartozóknak (jobb híján beszélek „kaszt-ról”) különböző jogaik és kötelességeik vannak egymással szemben. A fiatalabbak szolgálják ki az idősebbeket.

A *mazák* speciálisan alátűrt felsőkabátot hord (*náložka*), amihez a *holub*-nak nincs joga.

– „číslo hovori” – mondják. Minél kevesebb van hátra, annál több a joga.

Az egyes kerek számokat megünneplik. 300 van hátra (innen számítódik a *mazák*) – megfürdetik az illetőt.

Tisztelgésnél (a legvégén):

3 nap van hátra – három ujjal tisztelegnek,

2 nap van hátra – két ujjal tisztelegnek,

1 nap van hátra – egy ujjal tisztelegnek.

Érdekes, nem? Ezek pedig csak amolyan felületes információk. Nem tudatos megfigyelések, mert nem figyeltem eddig, csak most merült föl bennem („merült föl?” – bukkant föl!)

1980. 12. 7. (Znojmo)

Új helyem: Znojmo. Napjaim, óráim, perceim rettegésben telnek. Félek a háborútól, s mindenféle erőszaktól. Pedig van itt embertelenség háború nélkül is.

„Ember az embertelenségben” – az ember azt gondolná, hogy nehéz megmaradni *Embernek*. Pedig épp ellenkezőleg! Aki valóban Ember, azt az embertelenség szennyes árja nem teszi magáévá. Az embertelenség láttán az Ember csak utálkozni tud. Aki azonosulni tud vele, annál baj volt az *emberséggel* korábban is.

Nincs javulás. Az *emberség* és *embertelenség* aránya a világon mindig egyforma. Nem győzedelmeskedik az előbbi! Legfeljebb néha-néha hangadóbbá válik.

Csak nem elveszíteni a reménynek ezt a halvány sugarát, és egyenes derékkel átvészelni ezt a mocskot!

1980. 12. 8. (Znojmo)

Sokkal nehezebb elviselni valamely nehéznek mutakozó eseményre, idöszakra a várakozást, az előzetes rettegést – mint magát az eseményt. Az ember szorong, fél foghúzás előtt; de amikor már vésik, kalapálják a foggyökerét, ez a félelem elmúlik, értelmetlenné válik. Akkor már magával az eseménnyel kell megküzdenni, nincs ok a félelemre...

Szabó Dezső: *Segítség!* – elolvasandó!

A Sarló-mozgalmat – mint honi néprajzi kutatásaink egyik legjelentősebb élesztőjét – vizsgálva semmiképpen nem maradhatunk meg „szlovenszkói” keretek között. Korjelenségről van szó, amely Magyarországra éppúgy jellemző, mint Erdélyre és Szlovenszkóra (megnézni Vajdaságot!). Lehet, hogy az egész erjedés egyik fő mozgatórugója Szabó Dezső volt – de ő semmiképpen nem az „ősök”! Itt valami történelmileg-társadalmilag determinált jelenségről van szó, amelynek csak megfogalmazója, harsonája volt Szabó Dezső.

Elsősorban tehát ez az „ősök” keresendő meg.

Továbbá: a nyelvterület három részén lendületes, életképesnek mutakozó ifjúsági mozgalmak végül is hamvukba holtak. Mielőtt bármit is elérték volna: széthullottak. Sok kiváló személyiség (tudós, művész, politikus) indulása köszönhető nekik, de mint mozgalmak nem érték el eredményt. Vajon ennek mi az oka? Hol az a pont, ahol az ígéretesen haladó mozgalmak sorra kisiklottak?

A romantikus népszemlélet (faluszemlélet) gőzétől hajtott fiatalok a valóság alaposabb megismerésével mindinkább az alapos kutatómunka (szakszerűen megszervezett kutatómunka!) felé orientálódtak. Ehhez viszont intézményes keretek kiépítésére lett volna szükség. Sehol nem sikerült persze, ami a tagok szétszóródásához, önálló utak kereséséhez (és találásához) vezetett (lásd ehhez Venczel József: *Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók* c. írás némely passzusát!)

A meleg őrszobából kilépve a kemény decemberi szél egy marék havat csapott az arcába. A körös-körül fehérülő tájban alig tűnt föl, hogy éjszaka van. Az égbolt ragyogóan csillogott. Szép téli éjszaka.

Csakhogynakatonaruhában a szépségről mindig az „édes civil” jut az eszébe, ami elszomorítja.

Teleszívta tüdejét a csípős levegővel, majd elindult egy kört csinálni. A hó kellemesen csikorgott talpa alatt – ami ismét csak az otthonra, a „búvó otthoni tájra” emlékeztette.

Balról a közeli temető sírkősziluettjei rajzolódtak ki: lassan csikorgatva a havat, ez is elgondolkodtatta. Meg kéne már nézni egyszer egy morva temetőt!

1980. 12. 9. (Znojmo)

Remény. Van-e, lehet-e az embernek reménye?! Hisz sokszor annyira kilátástalannak tűnik minden! Bennünk kell lennie valahol mégis, valahol lelkünk legmélyén a Pandora szelencéjében maradottnak, mert hiányában az élet szűnne meg. Értelmetlenül, kilátástalánul, remény nélkül nem lehet élni...

Talán azért villan föl – valamiféle biztonsági szelepként működve – még a legkilátástalanabbnak tűnő helyzetben is a *remény* halvány sugara. Élni segít. Túlélni. Igen, ez a helyes kifejezés: túlélni. A remény valamiféle hidat alkot (sokszor nagyon ingatag, billegő pallót) a nehéz helyzetek szakadéka fölött. És ami nehezíti ezt a „billegő átkelést”: *egyenes derékkal* (s nem csúszva-mászva!) kell végigcsinálni. A végeredmény csak így teljes értékű.

Szinte megdöbbenő, hogy a legjobbakat milyen sokáig (már *valóban* kilátástalan helyzetekben is!) élteti ez a „csalfa...” Gondoljunk csak Radnótira! Reménytelenül képtelenség lenne ilyen remekműveket írni, mint eclogái. Vagy Honti Jánosra, aki szintén az utolsó pillanatig dolgozott, tervezett!

Ép ésszel, kívülről szemlélve érthetetlen „vakságuk”. Persze az ember mindig másként ítél meg egy helyzetet kívülről, ismeretlenül – mint benne...

Kérdés: dolgoznának-e úgyis a művészek, tudósok, ha biztosan lennének benne, hogy művük – miután elkészült – *biztosan* elpusztul. Azt hiszem, jóval kevesebb remekművel, tudományos eredménnyel rendelkeznenk; de mindig akadna „őrült”, aki – per-

sze megtalálná a maga kis reménysugarát – még így is dolgozna. Szerencsére. Szerencsénkre. (Vajon...?)

1980. 12. 15. (Znojmo)

Lelkiismeret-furdalásom van. Annak idején Jung Károly könyvét az égig magasztaltam, s most – amikor nagyobb alapossággal, vagy érettebb ésszel? – újraolvasom: tucatszám bukkanok hiányosságaira.

Fontoskodó és bőbeszédű, gyakran ismételteti önmagát, láb-jegyzetei inkább hivalkodóak, mint hasznosak, a temetésről gyűjtött anyag elrendezése is hagy kívánnivalókat maga után...

Lassan-lassan bizony elmegy az étvágyam a hamar-munka-rencenzióktól! Vagy alapos, elemző kritika, vagy...

Másrészt, persze, a fene tudja?! Lehet, hogy mégiscsak akkor volt igazam? Végző soron (a fent emlegetett hibatípusok ellenére) jó, páratlan, úttörő (!) munkáról van szó, s talán nem szabadna leragadni a részletekben.

1980. 12. 16. (Znojmo)

Elképzelem magam éjjel egy ismeretlen, sötét kisváros macskaköves utcáin bolyongva. Világítás csak véletlenszerűen; itt-ott. Az ásítózó, sötét kapualjaktól félvén inkább az autóúton ballagok.

Ijesztő, sötét háztömbök. Ijesztőek, pedig békés polgárok lakják.

Hova menjek? Körülöttem mindenütt meleg családi otthonok... Egyik sem az enyém.

Vajon hogy néznének rám, ha valahová – csak úgy: találomra – becsöngetnék?

– Jó estét kívánok. Elnézést a zavarásért, csak egy kis melegségre vágyom...

Jobbik esetben becsapnák az orrom előtt az ajtót.

Hasonló esetben tán én is ezt tenném.

Most azonban itt vagyok és fázom. Még a macskakövek is ellenségesek. Az egyik közeli lefolyócsatornából épp egy patkány mászik elő, de lépteim zajára gyorsan visszahúzódik. Az ódon házak közt anakronisztikusan terpeszkedő modern (kivilágított) kirakat elé érek. Kedvem lenne bezúzni.

Mintha lassan hajnalodna. Örültség! Három órakor?!
De azért már kibírom pirkadatig üvegbetörés nélkül is.
Még most az egyszer.

1980. 12. 17. (Znojmo)

Érdekes jelentéstartalommal bír nálunk, a családban, a „munka” („dolgozni”) szó. Apám, fizikai munkás lévén, a „munka” szóval a kemény erő kifejtést igénylő, a házhoz pénzt hozó tevékenységet jelölte sokáig. Olvasgatás, könyvekben böngészgetés (esetleg írás) – az már csak pihenés, szórakozás (amit ő csendes, téli napokon űz). Talán ezért is van, hogy soha nem mondtam – ha valamilyen munkámmal foglalkoztam – , hogy „dolgozom”. Ehelyett inkább: olvasok, jegyzetek, írok stb. Valahogy magam is (persze öntudatlanul) restelltem munkának nevezni – munkámat.

Most pedig – legnagyobb meglepetésemre – Apám azt mondja, hogy az új „lakásunkban” elrekeszt nekem egy kis helyet, ahol majd – *dolgozhatom*. Megütötte a szó a fülemet, s csak lassan jöttem rá eredetére. Pedig egyszerű.

Telefonbeszélgetésünk elején láthatóan büszkén és örömmel tájékoztattott, hogy a *Hét*-ben olvasható ötrészes cikksorozatom első részéért több mint négyszáz korona honoráriumot kaptam. Úgy látszik, elfogadhatónak tartja az összeget, s munkám *értelmét* is belátja. (Az más kérdés, hogy számomra nem ez az értelme. Mert, ha össze-számolom – épp *ezzel* az írással kapcsolatban! – a benzinköltséget, fényképek árát, rengeteg futkosást, hát éppen hogy kiadásaimat megtérítették. Persze egy hasonló terjedelmű recenzióért ez már szép összeg. Kifizetődő műfaj a recenzió! Vele kapcsolatos – sokkal súlyosabb! – aggályaimat néhány napja már papírra vetettem...)

Dolgozom tehát... Hm!

1980. 12. 19. (Znojmo)

A legszörnyűbb felismerés, ha az ember váltig azt hiszi magáról, hogy becsületes, s egyszer csak kiderül: csupán balek. Nagyon közel vagyok hozzá; félek tőle.

...bár, inkább legyek balek, mint becstelen!

Azért borzasztó lehet semmittevésben leélni az életet. S ráadásul úgy semmittevésben, hogy közben állandóan a munka látszatát kell keltetni. Figyelem itt a hivatásos katonatiszteket: elsőrangú szemléltető példái ennek a helyzetnek.

A hadsereg egész felépítése, hierarchiája, a benne uralkodó szellem – társadalmunk karikatúrája. Amit a normális életben még szermérmesen takargatnak, az itt már nyílt teret kap. Könnyen kibújik az állat az emberből...

1980. 12. 21. (Znojmo)

Végre – ha jól számolok – máttól kezdve rövidülnek az éjszakák... Persze még itt érem meg (?) a nyári napfordulót is. Mégiscsak jó érzés kifelé menni...

1980. 12. 26. (Znojmo)

Vajon létezik-e egyáltalán valóban mérhető, egzakt idő? Miután a lelkem mélyén halványan pislákoló remény valóra vált, s karácsonyra hazakerültem, az otthon eltöltött csaknem három nap szinte szemvillanásnyi idő alatt szaladt el.

S a kaszárnyában három nap...

Ottlik Géza: *Iskola a határon* c. regényét olvasom. Témáját tekintve Musil: *Törless iskolaévei*-re emlékeztet, de az utóbbi jóval sötétebb színekkel dolgozik. Ottlik szája szögletében mindig ott bujkál egy huncut mosoly, ami aztán a sokszor véresen komoly cselekményt is már-már anekdotikussá teszi. Lehet, hogy nem baj ez, de engem – sajnos – minduntalan Hofi katonaparódiájára emlékeztet. Ami valamivel „olcsóbb” ízt ad a szövegnek.

Ez azonban még átgondolandó!

1980. 12. 27. (Znojmo)

Továbbolvasva Ottlik regényét, meg kell állapítani, hogy a tegnap emlegetett huncut, elnéző mosoly szája szegletében a második részben már leolvad, s színei egyre sötétednek. A keserű ironia persze ott bujkál sorai között, de immár akárcsak halvány mosolyról is alig beszélhetünk.

Megrázó erővel találja a szerző témáját, bár lehet, hogy csak számomra – mai helyzetemből adódóan.

Érdekes, hogy több mint fél évszázad alatt, lényegét tekintve szinte semmit nem változott a katonaélet!

1980. 12. 28. (Znojmo)

Tegnap este sétáltam egyet a városban. Hangulatos, ódon utcáival egy darab 18. század. Beültem néhány sörre a Fekete medvébe. Benn: csöndesség, nyugalom. A szomszédos helyiségben valaki gitározott, énekelt.

Az ilyen kocsmákat szeretem.

Ismét Ottlik. Azt hiszem – továbbgondolva a dolgot – , hogy nem kell okvetlen anekdotizálásnak fölfogni Ottlik stílusát. Az általa földolgozott súlyos élményeket nem szabad keserűen (vagy ne adj' isten: gyűlölködve) interpretálni. A bölcs, elnéző mosoly, a nagyon-nagyon halvány, csak azér tis derű emberközelsége hozza azt az embertelen világot; elviselhetővé, elítélhetővé teszi. Ne tedd felebarátodnak azt, amit nem szeretnél, hogy veled megtegyenek – ez (azt hiszem) valamilyen bibliai mondás (Krisztus?) Hát, szerintem, Ottlik derűje is ilyen logikán alapszik.

Már előre fenem a fogamat Gazda József könyvére (*Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete*. Bukarest 1980), amelyet majd Ottlik regénye után „veszek bonckés alá”. A szerző megpróbálta bemutatni a szó szoros értelmében vett folklort (a „nép tudását”). Érdekes ötlet (már bennem is fölmerült Kovács Pista, talán öntudatlan, sugallatára), az eredmény lehet, hogy tanulságos lesz... No, de majd elvállik!

Én mindenesetre egy adatközlő (legfeljebb egy kisebb falu) emlékezetét tartottam volna hasznosnak áttekinteni, megőrizni. Félő, hogy egy egész nemzetiségi csoport keretei közt végzett gyűjtés (legyen az mégoly nagy, alapos, kiterjedt is!) a sokszínű valóságot még

csak meg sem közelítő, uniformizált képet eredményez. Persze nem biztos, s mindez a tőlem megszokott, megelőlegezett aggályoskodás csupán...

1980. 12. 29. (Znojmo)

Olyanformán élek itt, mint valami börtönben. A semmittevés a legrosszabb („aktivizálni” meg persze nemigen akarom magamat: úgysem tudnám; nem vagyok én katona!). Számlálgatok csak az órákat, napokat, heteket... Olvasgatok, írogatok.

Ablakomon nincs rács – kézzelfogható.

Ismerősöm már a szemközti szürke bérház, egy öreg néni az első emeleten... Egy hatévesforma kisfiú, aki karácsony óta szorgalmasan kerülgeti a tömböt – nyilván frissen kapott – versenykérekpárjával.

Zajlik kinn az élet. A „civileknél”.

Fájó szívvel szakadtam el Ottlik regényének hőseitől, hangulatától. Meglehetősen gyorsan nyargaltam végig a köteten, mégis nagyon megszerettem. Minden jó regénnyel, könyvvel így vagyok: sajnálom befejezni, fájó kiszakadni légköréből.

A szerző tulajdonképpen nem azt hangsúlyozza, hogy a katonaiskola őrmestereinek milyen embertelen „pedagógiai elveik” vannak, hanem inkább arra mutat rá: hogyan veszik át ezek a fiatal emberkéek ezt az egész állatias szellemet, s alakítják ki saját lélektípró mikrotársadamukat. Nevelőiknek – az oszd meg és uralkodj elve alapján – csupán ügyesen kell helyezkedniük, s szinte minden meggy magától.

Aztán éppen az egész közeg embertelen voltából adódóan itt születnek az egész életre szóló, igaz barátságok is.

Ellentmondásos világ ez, és sokszor szinte meghökken az olvasó: most jó volt vagy rossz az író szerint ez a katonaiskola?! Mert tulajdonképpen jó iskola volt, az életre készített föl... Jobban mondva: nem is iskola volt, hanem magának a nyers életnek egy jól sikerült, nagyszerű karikatúrája. Ahogy a hadsereg intézménye is az egész társadalom gúnyrajza.

1980. 12. 30. (Znojmo)

Gazda József könyvét olvasom. A régi falusi életnek állít benne emléket, idős emberek visszaemlékezéseinek tükrében. Nem egyértelműen a „folklore” (a „népi tudás”) gyűjteménye, hiszen a néprajz kutatáskörébe tartozó fejezeteken piros fonalként húzódik végig a paraszti sorsot egyének életén, élményein keresztül bemutató „kerekfejezet” (G. J. kifejezése).

Mintha egy hatalmas asztal körül ülnénk, s az idős emberek egymás szavába vágva mesélnék életük „történetét”. Van, akinek eleve mivesen formált szavak omlanak a szájából, van, aki döcögőbben szól – így, együtt alkotnak egészet (hiszen maga a népi kultúra, folklór sem csupa műértékből, remekműből áll!).

Valóban évszázadok vannak belesűrítve e kötet lapjaiba. Nem is tudom, milyen múlt időt emlegessek egy moldvai asszony veretes sorainak bemutatásakor: *„Mámá ül vala házba, fon vala kendert, csinál vala ebédet, tátá jár vala künn délig.”* Máshol meg mintha Tamási Áron nyelvezetének hangulata csapna meg.

Tarka e könyv, mint egy virágos rét, mint maga a népélet, ünnep- és hétköznapijaival.

1980. 12. 31. (Znojmo)

Szokásomhoz híven, talán ma is számot vethetnék vele: mit értem el (milyen „eredményeket”) az ősztendőben. Összeszámolhatnám – mint szoktam volt –, hány cikkem jelent meg, mennyi mindenen dolgozok... Elégedetten vállon veregethetném magamat... Pedig hát...

A Szemle-beli cikkemért például egyszerűen szégyenkezнем kell! De nem tudnék mondani egyet sem, amivel különösebben pöffeszkedhetnék! Lám, lám: nem a mennyiség a döntő.

Szakedolgozatom – életem „főművének” nyitánya – egyenesen botrányos...

Voltak persze terveim, ötleteim. Jók is. De ha csak ilyen szintű megvalósításra vagyok képes – mi végre a nagyszabású tervek?! Szárnyaló ötletek földhözragadt megvalósítása? Kinek kell?

Az igazsághoz tartozik persze az is, hogy átmeneti időszak volt az előző év (s az lesz az elkövetkező is!). És visszaesésről sem beszélhetünk.

Mindez persze nem ok a nyugalomra! Csak egyszer hagyja el magát az ember, csak egyszer lazítson! Könnyű megszokni a tunyaságot, kényelmet!

Mit is tervezhetek be az új esztendőre? Tanulmányomat a vályi temetkezésről az év folyamán mindenképpen be kell fejezni! Közben persze szükség van (igenis szükség van!) néhány – színvonalasabbnak szánt – recenzióra is. Lassan-lassan tán meg lehetne kísérelni elérni az esszé szintjét.

No, jól van. Terveket persze tudnék még egy darabig sorolgatni...

„Annyi bánatom vót, hogy még a fejem felett össze vót hajolva örökké”
– hát nem szép, képszerű ez a mondat Gazda József könyvéből?!

*„Nincs szebb,
mint a főokos előtt vigyázban álló
láthatatlan röhögés!”*

(PRESSER GÁBOR)

1981. 1. 5. (Znojmo)

Börtönörkődöm: itt találkoztam az első magyarral mint lakóval... Diószegi. Igazi, keményfejű, szertelen gyermek. Betyár, de egyenes derékkal – nem alkuszik. Nem fogad el alamizsnát: mindent vagy semmit!

Ilyenkor haragszom a fajtámra: élehetetlen. Lehetne egy kicsit taktikusabb. Közben – egyenessége okán – büszke is vagyok rá.

Az Ady dicsőítette, ostromozta magyar típusa ő. Kíváncsi lennék a vallására.

*„Ős Napkelet olyannak álmodta,
Amilyen én vagyok:
Hősnek, borúsnek, büszke szertelennek,
Kegyetlennek, de ki elvérzik
Egy gondolaton.”*

1981. 1. 8. (Znojmo)

Elképzelem magamat, ahogyan egy rockhangversenyen üvöltő tündzerek közt imbolygok a zene löktetésére. A tömeg hullámszik: le-föl, le-föl... A pódium, mint a pokol tornáca: villódzó fények, mellbetaszító hangok.

A tömeg egyre féktelenebb, és egyre inkább egyedül vagyok. Már a zenét sem tudom élvezni: csak az eltorzult arcokat figyelem, s a minden irányból rám nehezedő súlyt...

Van valami felemelő ebben az eszeveszett vadságban! Csak a józan észnek, a számításnak nincsen itt helye.

Felszabadult indulatok orgiája.

Aztán hirtelen: csönd, sötét...

Majd néhány pillanat múlva kigyulladnak a fények. A felhevült gyerekarcom értetlen, üveges szemekkel botorkálnak a kijárat felé.

Kábítószer ez – még a „legprogresszívebb”, a „legforradalmibb” is! Pótcselekvés.

A koncerteken üvöltő „fenegyerekek” – otthon anyuka szófogadó fiacskái, talán osztályelsők: és semmi kedvük kilépni a sorból.

Gazda J. könyvéhez: A fényképeket nézegetve az ember szinte önkéntelenül Adyval kiált föl: „micsoda nyugodt, nagyságos arcok!” Valóban, a költő megénekelte Kalota-parti „biztosság, nyár, szépség és nyugalom” árad e fotókból.

1981. 1. 20. (Znojmo)

Végy példát a fenyőről: dacolva „mindenféle széllel”, nyílegyenes derékka áll, s ha vihar jön: inkább derékba törik vagy gyökerestül kiszakad – de nem hajlik.

Jó ez? Nem okosabb a fűszál, amely erre-arra hajlik – de megmarad? Okosabb. Persze. De ez nem minden.

Ha egyedenként szemléljük: életrevalóbb a fűszál. Nézzük azonban a rétet és a fenyves erdőt! Füvek sokasága erre-arra hajlik, letaposák...

Az erdőben derékba tört fenyők tömkelege, kétségbeesetten égnek meredő, a semmibe kapaszkodó gyökerek – de a zöme: egyenes derékka halad felfelé, a Nap felé, a tisztaság felé.

Hadsereg: nagy gyerekek játéka, veszélyes játéka.

1981. 1. 27. (Znojmo)

Elolvasandó Lukács György: *Írástudók felelőssége*.

Erdei Ferenc „levelesládájából” olvasgatok a *Tiszatáj*-ban. „Furcsa” számomra az a „nagyképűség” (nem találok jobb szót), ahogyan egy huszonnégy éves fiatalember leveleit írja. Nem tudom, öregebb vagyok-e vagy fiatalabb, de nem tudnék ilyen „szerénytelenül” írni.

* * *

Az egérképű nagy bölcsen megint a katonaélet „lélektani alapjait” fejtegeti, mintha ezzel változna az egészen valami. Pedig jobb tudomásul sem venni az egészet!

* * *

Vajon emberhez méltó állandóan fenyegetett, potencionális „bűnözőként” élni egy olyan közösségben, ahová erőszakkal (s ami rosszabb: szirupos szavakba burkolt, tehát *el nem ismert* erőszakkal) rángattak be? Nem, humánumnak ehhez nem lehet köze! Vagy fölébe emelkedik az ember, s egyáltalán nem vesz az egészből tudomást – vagy elpusztul.

* * *

Csordultig vagyok mondanivalóval, már-már a torkomat szorongatja, de sehogy sem tudom a LÉNYEG-et formába önteni. Úgy vagyok, mint Szabolcs fiam a beszéddel: mindent ért, de azt a keskeny nyílást, amin keresztül a SZÓ felszínre juthat, nem találja. Egyszer persze „megtörik a jég”. Egyelőre – úgy látszik – mégis kevés a víz feszítőereje: mégsem lehetek mondandóval túltelítve.

1981. 1. 29. (Znojmo)

Itt döbbenek rá, hogy milyen jó folyóiratok az *Új Írás* és a *Valóság* (a második vonalban: *Tiszatáj*, *Kortárs*). „Békeidőben” csak átfutni volt időm őket, alaposabban nem mélyedhettem el bennük. Kár.

1981. 1. 31. (Znojmo)

Lenn a járdán csinos, fiatal anyuka szalad, babakocsit tolva maga előtt: lefékez, majd nekilendül ismét. A gyerek csilingelő kacajával nyugtázza anyu igyekezetét.

Az ablakban könyöklő katonákat inkább az anya fenekén feszülő farmer (vagy: a farmerben feszülő fenék?) érdekli jobban. Anyuka után fütyülnek, integetnek.

Ő nevetve visszainteget és szalad tovább. A gyerek kacag.
Mégiscsak jó élni.

1981. 2. 1. (Znojmo)

Február elsejére – az időjárás váratlan sakkhúzása eredményeként – hirtelen kitavaszkodott. A kisváros lakói napfényre éhesen özönle-
nek ki az utcára – élvezni a természet ajándékát.

Beültem egy csésze forralt borra a „Medvé”-be – kicsit bánom is már: oly gyönyörűen szikrázik künn a nap. De hát elfáradtam, s ez a „kimenőcipő” éppenséggel nem mondható kényelmesnek.

Szép a városka, de valahogy élettelennek tűnik (a katonákra vádászó kurvákat leszámítva, akik nagyon is „életrevalóak” – sokuk: éltes). Nagyobb a kulturális örökség, mint amit a lakosság ki tud (vagy akar) használni.

Magazinkultúra. Az újságosbódék választékából ez derül ki: csupa politikai, katonai meg „motoros” szennylap... Kultúrának semmi nyoma. Amikor valamilyen irodalmi folyóirat után érdeklődtem, úgy néztek rám, mint valami ütődöttre.

Az első pillantásra úgy tűnhet: egy magas kultúrájú városban vagyok. Ez a kultúra azonban valójában már halott, mint ahogy halottak a létrehozói is, csak művük áll még a méltatlan utódok csodálatára.

De menj be egy mellékutcába s meglátod: már ez is omladozik.

Évtizedek óta a felszínt simogatjuk, a küllemet igazgatjuk a világ szeme elé – meddig tarthat még ez...?...!...?

Büntetlenül!!

Sokszor kísért a gondolat: megfutamodni – akármilyen áron. Persze az ötlet nem komoly: csak ötlet, „játék”; de azért aggasztó, hogy ilyesmi egyáltalán eszembe juthat.

Istenem – itt a szürkület: alig négy órákor. A mai nap káprázata is véget ért.

1980. 2. 6. (Znojmo)

Egy érdekes kép jelent meg előttem. A kollégiumban ülünk Anyámmal, aki látogatóba jött hozzám. Kívülről egyszer csak egy erőteljes szavalókórus rigmusai szűrődtek be: „*Magyarország, Magyarország, ó-ó-ó Magyarország...!*” – skandálja a tömeg (nyilván futbalszurkolók) a dallamos szöveget. Az ablakon kinézve láthattuk is a nemzetiszín zászlót lobogtató csoportot.

Az első pillanatban elszorult a szívem: „Jaj, mi lesz, ha meglátja, meghallja ezt egy rendőr?!” Aztán – tudatosítva, hogy hol vagyok – könny szökött a szemembe.

Anyám – amint utólag elmondta – ugyanígy reagált az eseményre.

Kisebbségi beidegződés...

Nem tudom, hány éves, de nagyon apró emberke lehettem. Újvárbán ültünk a vonaton szüleimmal, s a kupéban két öregasszony nagy hangon szlovákul beszélgetett. Én nagyon elcsodálkoztam, hogy ilyen öregek és tudnak szlovákul.

Úgy képzeltem ugyanis, hogy a szlovák beszéd valamiféle új „módi”, amely a fiatalabbak közt dívik. Hiszen egyik nagyanyám sem beszélt az államnyelvet.

A kisebbségi beidegződések gyökerei...

1981. 2. 10. (Znojmo)

A Tóth Árpád-kötetet kinyitva egy, az oldalak közé préselődött átetsző szárnyú, apró, zöld pillangóra (lepke!) leltem. (Műveletlen-

ségem ékes bizonytsága, hogy nem tudom a lepke nevét. Gyerekkoromban „szilonlepkének” neveztük...)

Mennyi minden az eszébe jut az embernek egy ilyen kis teremtmény láttán!

„Barna, bús szobám”, íróasztalom. Asztali lámpám fényudvarában úszó könyveim. Ady néz velem farkasszemet. Az ablak nyitva. Az éjszaka hangjai: tücsök cirpel, kutya vakkant, macskák... Könyvek közt böngészek, olvasgatok, jegyzetelgetek. Ha elfáradok, fölteszek egy lemezt, elolvasok egy költeményt. Boldog vagyok.

Bognár Vinceként hiszek abban, hogy *alapjában véve szerencsés* vagyok, így nem tudok teljes reményvesztettségbe sülyedni.

1981. 2. 11. (Znojmo)

Szívfájdító könyv a *Sikátor*. Az „alapjában véve szerencsés ember” is lehet nagyon boldogtalan.

1981. 2. 12. (Znojmo)

Rettenetes, hogy lassan mindent meg lehet szokni. A fertőt, a mocskot is.

Úgy látszik, a lelkiismeret, az erkölcsi érzék is kérgesedik.

1981. 2. 17. (Znojmo)

Gyermekkori emlék: az utca végén lakó részeg Vendel sivítózó feleségét hajánál fogva rángatja, agyba-főbe veri az udvaron.

Mi – tátott szájú, bámuló gyerekek – elborzadva nézzük a porban a fejbőrrel együtt kiszakított véres hajcsomókat.

Másnap reggel – gondoskodó atyaként – Vendel szaporán tapos-sa a pedált munkába menet...

Hogy miért jutnak nekem ilyesmik az eszembe?!

Nagyszerű példázatregényt (vagy mit?) lehetne írni erről a bemutató-gyakorlatról: bábszínház, amelyben élő embereket rángatnak

kényükre-kedvükre vén gyerekek. Nagyon sok mindent el lehetne mondani egy ilyen groteszk írásban!

A tábornok egyedül áll a mező közepén: talpnyaló hada a bábokra erősített cérnákat ellenőrzi. Egy alezredes – szája szegletében kielégült mosollyal – elfordulva vizel.

1981. 2. 22. (Znojmo)

Tegnap a vendéglő mámorában Maulbertsch *Utolsó vacsorája* jelent meg előttem: kipirult arcok, alkoholgőz... Tulajdonképpen szentségtörő módon láttatja a festő ezt a jelenetet. Semmi fennkölt, vihar előtti csend... Részeg tivornya, utoljára – csak-azért-is!

1981. 3. 1. (Libava)

„Március van, s határtalan az élet!” – szűröm fogaim közt lassan Adyt, reggel, miközben – a faház mellett a hóban – könnyíték az egész éjszaka fölgýülemletteken. Közben magam sem hiszem: nagyon is *behatároltnak* látszik *most* az élet.

* * *

Ebéd után a moslékosdézsa mellett ülve Radnótit olvasom. Bűz, lárma. Közben-közben knédlik cuppanása az undorító masszában... „*Undorodom csak...*” – lassan már az sem. Az ember kérgesedik: kívül, belül.

Hová jutottam?!

* * *

Remarque-tól a *Fekete obeliszket* olvasom (itt kaptam ajándékba, szlovákul – ahhoz képest, hogy katonai ajándék, nagyon jó. Sőt: nem csak „ahhoz képest”!)

Jó tabló a húszas évek német kisvárosáról. Filmre kívánczik.

1981. 3. 21. (Znojmo)

Zalabai írja, hogy Gál Sándor kötetének címlapján (fedőborítóján) a ház és a fejfa fotója azt az ívet jelzi, amely a szülőháztól a temetőig húzódik – tehát az emberi életet, magát.

Csak ott a bökkenő, hogy a képen látható építmény nem lakóház, hanem valamilyen gazdasági épület...

1981. 4. 2 (Libava)

Szinte hihetetlen, hogy az egy hónapja még észbontó hófúvást mára vidám pacsirtatrilla váltotta föl. Az árokparton megbúvó kis sárga virágok (ó, mennyire öregszem! ennek is elfelejtettem a nevét!), a tavalyi száraz fű közül kibúvó kis zöld nyelvecskék... Ez már tavasz, mégha áprilisi is („sose higgy a bolondnak!”)

A pacsirtaáriával (gitárra kívánczik) géppuskaropogás felesel: félelmetes szimfónia.

Ülök „kantinmélyi” nyugalmamban.

Németh László *Iszony*-át olvasom. Igazi remekbe sikerült lélekrajzok Németh regényei.

1981. 4. 3. (Libava)

Nincs undorítóbb, mint amikor szépasszonyok kedves mosollyal integetnek a teherautón tovaszáguldó katonáknak.

1981. 4. 4. (Libava)

Szóval huszonöt éves leszek...

Anyámnak készülök írni – egy rendhagyó születésnap-i üdvözlőt. Milyen blőd dolog valakinek gratulálni ahhoz, hogy huszonöt éves lett. Mintha tehetne róla!

Sokkal ésszerűbb, ha most Anyámnak **én** köszönöm meg huszonöt évemet. Csak nehogy érzelmössé váljék!

Emlékszem, magyarból a népi írókat kaptam érettségi tételként annak idején. Akkoriban vajmi keveset tudtam az egésztől, sem-

mit nem olvastam tőlük (csupán Németh László: *Sajkódi esték*-jébe nyaltam bele). Az érettségi elnök javasolta, hogy Németh-től olvassak el regényt is: „nem fogja megbánni” – biztatott. Lelkesen megígértem persze, de magamban húzódoztam tőle. Akkor még az a kép élt bennem a népi kultúráról, amit ma már parasztromantikának tudok. Természetesen azt hittem, Németh regényeiben is valami ilyen bazsalikom népiséget talállok.

Tévedtem. Nem is parasztromantika, még csak népi kultúra sem – súlyos emberi problémák, mesterien formába öntve. Parasztnok a főszereplők, de ez lényegtelen – lehetnének bárkik. Tulajdonképpen.

Ezért problematikus Némethet a népi írók közé sorolni, hiszen inkább Takaró Sándor a Szabó Dezső-i figura, az *Iszony*-t olvasva mégis Kárász Nellit szeretjük meg!

1981. 4. 5. (Libava)

Adalék a „Hírünk a világban” címszóhoz. J. Hotmar: *Rozhovory nad Seinou* (Bratislava, 1980) c. riportkötetében írja Picassóval kapcsolatban: „Toto poznamenal na Picassovi adresu Brassai, vlastným menom Gyula Halász, teda Rumun zdomácnený v Paríži...” (59. o.)

Lám, lám? Brassai (Halász) Gyula! Tipikus román név!

Kell ehhez kommentár?!?

1981. 4. 8. (Libava)

Vajon miért írok naplót? Tanulságul önmagamnak? Aligha... Az utókornak? Marhaság!

Temető inkább a naplóm. Kétségeim, aggályaim temetője... Ami kikívánczik belőlem, ide eresztem – s itt legalább ártalmatlanok a hülyeségeim.

Érdekes, hogy lassacskán minden „új környezetemet” részoktatom (szinte észrevétlenül és öntudatlanul) magányszeretetemre.

A srác most hozta utánam „kantinmélyi nyugalmamba” a kávémat.

1981. 4. 14. (Libava)

Mi a bűn? Választ ad-e erre a kérdésre Németh László? Fölteszi-e egyáltalán a kérdést?

Lehet, hogy nem, de az olvasóban óhatatlanul fölvetődik: ki is a bűnös a regényben? Lajos, aki – kényszerből! – a munkabér csökkentését idézi elő? Az „úr”, aki fényűző lakást „építtet”? Teri, aki úriemberhez akar feleségül menni? Mariska, aki egy házasemberbe szerelmes? Vodál, aki „cserbenhagyja” szerelmét? Vodálné, aki megbosszulja a megcsalást? Az „elesős ember”? Horváthné...? A szentendrei építés? A szűcs?

Mindegyik bűnös egy kicsit, és mindegyik találhat „mentő körülményt”. Végül is ki a bűnös? Az egész társadalom? Az emberek egymáshoz való viszonyában van a hiba? Az a bűnös, aki maga is annak érzi magát? Ki a bűnösebb: az „úr” vagy az asszony? Az „úr” tudatában van bűnösségének, mégis beköltözik végül a házba. Az asszony nem érzi magát bűnösnek (korántsem pallérozott annyira a lelke, hogy fölfoghatná...), tehát nem is lehet bűnös?

Megszűnne a Bűn, ha a felsoroltak egyike sem követné el a maga kihágását? Mindenki boldogságra vágyik – de ezek az utak keresztezik egymást (ha Teri elnyeri a boldogságot, nem lesz boldog Lajos és így tovább).

Stupid kérdés: mire tanít a regény?

Toleranciára. (?)

1981. 5. 24. (Znojmo)

Végül mégiscsak a szívemhez nőtt Ábel! Olvasása közben állandóan idegenkedtem tőle, de amerikai útjával, sajátos (?) „filozófiájával” mégiscsak meghódított. Nem tudom, kötelező olvasmány-e iskoláinkban? Azzá kéne tenni!

Bohókásan szomorú könyv, amely hazaszeretetre (Nem! Inkább: szülőföld-szeretetre! Mi a haza?) és az anyanyelvhez való hűségre nevel.

„Mi célból vagyunk a világon?

– Hogy valahol otthon legyünk benne!”

Azt hiszem, ez az egész trilógia alaptétele: tulajdonképpen ezt „illusztrálja” a mű (még akkor is, ha esetleg az első rész megírásakor még nem is ez volt a szerző célja).

Sokáig az volt a legnagyobb kérdés számomra: vajon az ősember készítette „művészeti alkotásokat” maga az alkotó is művészetnek tekintette?

Nem tartotta annak! Nagyon is gyakorlati, hétköznapi célokat szolgáltak ezek a művek...

1981. 5. 25. (Znojmo)

Mikor szabadulok már végre ebből a fojtogató embertelenségből, ami körülvesz?! Hazajutok-e valaha, ahol értik a hexametert is?

Néha úgy összetorlódik a mocskok, szenny és igazságtalanság körülöttem, hogy a hányinger kerülget. És nincs orvosság. Illetve lenne: a közöny. Vagy valaminő „felülemelkedés”. Ám mindkettőt nagyon-nagyon nehéz megvalósítani a gyakorlatban. Vagy én vagyok gyenge...

Ismét Kuncz Aladár *Fekete kolostor*-át olvasom. Nem nevezném én ezt a művet tragikusnak. Inkább, bizonyos értelemben: *optimista*. Életerőt ad nehéz időkben. Emberségre tanít. Amit meg kell őrizni az embertelenségben is.

1981. 11. 16. (Komárom)

Nem értjük meg egymást, hát miért szeretnénk, hogy bennünket megértsenek?!

Úgy látszik, mégiscsak két dolog a „nemzeti érzés” és a „humanizmus”!

Hát én akkor *humanista* vagyok!

Hőbörögtem összevissza, lehet, hogy leírtatok, de azért mégsem lehet ezt egy kézlegyintéssel elintézni. Mert igenis van *humanizmus*, tarthatjátok élehetlen, anakronisztikus valaminek, akkor is létezik! S mivel embernek tartom magam (és európainak!), szeretnék aszerint gondolkodni, viselkedni, *élni*! Ha naivnak tűnik, ám

legyen – lőjenek le az első utcasarkon, de mégse én legyek az, aki máglyára küld bárkit is azért, mert másképpen gondolkodik, vagy más a hajszíne.

Ne akard másnak sem, amit nem kívánsz magadnak...

Azt hiszem, ez a Biblia...

1982. 1. 3. (Komárom)

Életem – úgy látszik – azzal telik el, hogy keresem, keresem... de vajon megtalálom-e valaha a Lényeget?!

1982. 1. 15. (Komárom)

Apróhirdetés – Adásvétel

„Eladó Révai lexikon teljes sorozata, magyar irodalmi könyvek gyűjteménye, festmények, *márvány síremlék két személy részére*. Bratislava tel.: xxx-xx.”

(*Új Szó* 1982.1.15., 23. o.)

Hm...

1982. 3. 13. (Komárom)

A szlovákiai régészek „magyar szekciójának” összejövele Nyitrán, Bánesz Laci lakásán. Nem lehetne mondani, hogy ez egy „egystílusú”, összetartó társaság lenne! Bánesz Laci a maga ötven esztendejével, szelíd mosolyával inkább csak hallgat – nagy félszegen azért kibökte, miért is „hívta össze” a társaságot (a többiek nagyképű, magamutogató harsánysága azonban elnyomta mondandóját). N. G. az „iszákos zseni” típusa (persze a kifejezésnek inkább az első fele értendő komolyan, bár nem lehet buta gyerek), T. S. tipikus aprómunkás régész (még ha szenzációs leletei is vannak!), akinek szerénytelenségért nem kell éppen a szomszédba mennie. K. P., a „gömörológus”, nem tud közös nevezőre jutni velünk, én meg aztán végképp kilógok a társaságból.

Mint ahogy általában nem tudok a régészettel azonosulni. Persze kérdés, hogy minek is mondhatnám magamat?!

1982. 7. 11. (Gombaszög)

Ülök a Balogh Edgár leírta helytől valamivel magasabban, s nézem a szemközti hegy oldalában tátongó mészkőbánya-sebet. Az ész megérti, hiszen nyilván szükség van rá, de a szív nem fogadhatja el: vérző seb a tájban.

A cserkészeket 1928-ban valószínűleg még nem zavarhatta ez a látvány: a „természet lágy ölen” tárgyalhatták meg problémáikat. Azóta viszont sok minden megváltozott.

Itt van Szilice: „*tiszta palóc világ*”. A régi iskola épületében a tavasztól néprajzi kiállítás tekinthető meg (Váradai Sándorné jóvoltából, akinél a kulcs van) – éppen lebontás előtt. Inkább a kiállítás megszervezésének az ötlete (maga az *eszme!*), s nem maguk a kiállított tárgyak érdemelnek figyelmet. Megszokott látvány: a kenderfeldolgozás eszközei, majd rengeteg szöttes-varrottas, néhány cserépedény (Mellétéről)... Ami értékes, s aminek csírájából ki lehetne esetleg alakítani egy helyi állandó kiállítást is, az a pásztorélet tárgyi világa: csengők, kolompok, pompás ostor nyelek, pásztorbotok, tarisznyák...

Megtekintjük a kultúrházat is: két évtizede készült „Z-akcióban”. Egy évvel ezelőtt előkelő névadóhelyiséget adtak át, ahol 1981-ben 5 (öt!) névadóünnepély volt, az idén júniusig pedig 1 (egy!), s „több nincs is kilátásban” (Váradiné). „Rozsnyón hat szilicei származású szülő gyermeke született ebben az évben, de hát azokat nem számíthatjuk ide.”

A fiatalság elhagyja a falut, ahol csak négyosztályos magyar iskola van. A szlovák tannyelvűbe Rozsnyóra kell beutazni. A nagyjából 800 lelket számláló tiszta magyar faluban legjobban a Csemadok alapszervezet működik, amely 200 tagot számlál: folklórcsoportja szép sikereket ér el a különféle járási és országos rendezvényeken.

Néprajztól a szociográfiáig – manapság is eljutunk oda, akarva-akaratlan. Egy kihalt életforma tárgyait szemlélteti az ember, miközben megdöbbenve tapasztalja: maga az életformát fönntartó közösség is kipusztulóban van.

Akkor sem szabad külön, önmagában szemlélni a kettőt. A két tudományág (s még jó néhányval együtt) eredményei „csak” rész-eredmények. Nagyon fontosak számunkra egy, a parasztságunk életéről megrajzolando kép összeállításához.

1982. 7. 12. (Gombaszög)

Ma: Stósz. A Fábry-házban gyermekkacaj és sült hús illata fogad. Lám, lám – gondolom – teljesült az író óhaja: háza nem múzeum, hanem élő kutatóhely lett!

Végigjárom a két első szobát. Könyvek és könyvek. Kis büntudattal – mivel furcsa beleélni magamat, hogy nem múzeumban vagyok (igaz, ezt itt nem is mondta senki!) – a polcról leemelem Brogyányi Kálmán karcsú kötetét a szlovenszkoí festőművészetről. Épp csak átpörgetem, már teszem is vissza – jobb nem kilógni a sorból. A rádió alatt kétölnyi postára csomagolt, kibontatlan *Korunk*-szám. „FÁBRY ZOLTÁN ALKOTÓ HÁZ. ŠTÓS VIA KOŠICE”.

Alkotóház? Vajon...

Az éppen ott (ebédet) alkotók azt tanácsolták, inkább kérdezzek meg valakit az utcán, merre van a temető.

És úgy lőn. Minek alapján aztán igen egyszerű úton el is jutok oda. A síron vízzel teli befőttesüveg virágért kiált!

Jászón a barokk templom zárva. Lengyel restaurátorok dolgoznak (?) benne. Postaládájukban egy otthonról küldött karácsonyi üdvözlőlap. December 13.

„Mert nem az utak hossza számít, hanem az, hogy mit veszünk észre az ároksparon, királyi palotában, temetőben. Útjainkon mindig viszonyítunk, emlékezünk. Emlékezünk a minket nevelő földre, önmagunkra, és rögtön viszonyítunk is múltat és jelent...” (Jávör Ottó).

1982. 7. 13. (Gombaszög)

(Rozsnyói közjáték). Miközben az újságárusnál napi sajtónkért állok sorba, egy autóról hatalmas hírlap- és folyóiratköteget rak-

nak le. Kedd van, eszembe jut az ÉS. A szombaton megjelenő lap ilyenkorra szokott hozzánk elérni. Megkérdem. Az újságárus se-hogy sem akarja megérteni, mit akarok, majd az *Irodalmi Szemlét* próbálja rám sózni. Tisztelem és becsülöm (ezért is fizetem elő) folyóiratunkat, de most nekem az *Élet és Irodalom* kéne. Ki is derül lassan, hogy kapott, de megvannak már rá az állandó vevői. Végül is hosszas topogás, körülményeskedés nyomán, meg felárral (ilyen az ember: ő nem kérte, én mégis adtam) – kapok egy példányt.

„Megbolondult a fiatalság. Menekülnek a szülőfalujukból... Pedig nem cselekszenek helyesen!” – a szalóci buszmegállóban egy páskaházi bácsi szavai ezek, aki leányához igyekszik, Szilicére: *„Mind mérnök lesz, meg miegyéb, aztán csak be a városba! Visszajönnek ők még egyszer!”*

A rozsnyói egészségügyi szakközépiskola leányosztálya van beszél-lésolva itt a bungallókba. A pelsői szövetkezetben brigádoznak: életvidám, fiatal teremtések.

Két tanárnő van velük, akik naphosszat sétálgatnak, kártyáznak (néhány „kiválasztottat” alkalomadtán bevéve a partiba), viszont könyvet a kezükben még nem láttam. A lányok meg élvezhetik a viszonylagos szabadságot.

Azért egy pedagógusnak nem csak az lenne a feladata, hogy ellenőrizze, vajon tízkor mindenki lefeküdt-e már. Ez még nem nevelés. Legfeljebb zsandárkodás.

Vajon tudják ezek a fiatalok, hogy hol vannak? Mi is volt az a Sarló? Vajon csak John Travoltát ismerik, vagy hallottak már Fábry Zoltánról, esetleg Balogh Edgárról is? Érdemes lenne fölmerést végezni körükben!

A gombaszögi barlanghoz vezető út mentén egy hatalmas szikla-tömbön ülő, gyökereivel a követ körbemarkoló, görcsösen kapaszkodó tölgyfa. A húség, a kötődés szép jelképe lehetne.

1982. 7. 14. (Gombaszög)

Mára kiderült (Éva faggatta ki őket, talán mosás közben), hogy a lányoknak bizony halvány sejtelveik sincsenek arról, mi zajlott itt jó fél évszázada! Pedig azért, alattomban, bíztam a *genius loci* varázsában...

* * *

„Én annyit mondhatok, hogy akik annak idején nagyon nem akarták ezt a rendszert, azoknak megy ma a legjobban” – állítja egy 68 éves bácsi Szilicéről. Tizennégy évig a helyi szövetkezet elnöke volt, országgyűlési képviselő, hosszú ideig kurátor!

1982. 10. 8. (Komárom)

„Életrevaló egy fickó!” – szoktuk cinkos megértéssel a komolyabb munka alól mindig ügyesen kibúvó emberekre mondani. Életrevaló. A lebzselő, a másokon orcátlanul élősködő: életrevaló. Aki pedig becsületesen végzi a munkáját, nem keresi minden áron a dolog könnyebbik végét: balek. Mint ahogy balek volt a falubeliek szemében az az ember is, aki udvarában honfoglalás kori sírokra bukkanva azonnal betelefonált a múzeumba. „De meg is járta vele! Az egész udvarát fölásták” – így az „életrevaló” szomszédok, akik azért odaálltak bámészkodni a kutatóárokban dolgozó régész fölé, s várták, előkerül-e „egy kancsó arany”. A bronzleletek őket igazolták, hiszen „semmi értékesre” (amin osztolni is lehetett volna) nem bukkantak az ásatók.

Szegények, valahogy nem értik, hogy lehet valami nemzeti kincs akkor is, ha nem aranyból készült?!

1983. 1. 1. (Komárom)

Semmi sem végződött – vajon elkezdődik valami?

1983. 3. 2. (Érsekújvár)

„Szilonlepke” – gyermekkorom egyik kedves „bogara” (nem is tudom, mi a valódi neve; mi csak „szilonlepkének” hívtuk) itt nyugszik íróasztalomon. Az új lakás dolgozószobájának íróasztalán.

Szóval lakást kaptunk. Jó két hete tart a fölfordulás, rendezkedés – vajon meddig? Megkezdett munkáimmal botrányosan le vagyok maradva. Lopkodom az időt, innen, onnan...

Nini! Már két „szilonlepke” pihenget előttem! Áttetsző zöld hártyszárnyuk, arany félgömb szemük... „Régi emlék...”

El vagyok késve a *Tábortűz*-nél – éppen ma telefonált rám Tóth Elemér. Az AVANS határidején is túlszaladtam már...

1983. 3. 24. (Érsekújvár)

Kassák Lajos emlékkiállításának megnyitója.

– *Jó napot!*

– *Szervusz!*

– *Čest' práci!*

– *Erő, egészség!*

Nem vagyok társasági ember. Erre minduntalan rá kell jönnöm, ha emberek közé keveredem. Néha – önmagamnak hízelegve – „lépcsőházi embernek” nevezem magamat, Déry nyomán. Holott...

Pillantások, gesztusok – elfeledett, elhallgatott mondatok. Vas-kos sötétség: kívül, belül.

1983. 5. 15. (Érsekújvár)

A *Slovenský národopis* legújabb számában a „népi erkölcs”-ről olvasok tanulmányokat, s rádöbbenek: a magyar néprajzi kutatás mennyire figyelmen kívül hagyta, legfeljebb olykor érintette ezt a problémát (a *Magyar néprajzi lexikon* erkölcs, etika, morál, népi erkölcs címszavakat nem is tartalmaz).

1983. 6. 5. (Érsekújvár)

Dilemmában vagyok. Csókás Feri bácsi néprajzi dolgozatát „lektorálom”, s nem tudom eldönteni, hogy vajon milyen aspektusból szemléljem. Ha *néprajzi dolgozatnak* tekintem, akkor sok „állítani való” van rajta; ha viszont mint a paraszti írásbeliség egy érdekes darabját, akkor egy az egyben kéne közreadni. Nem tudom. Én inkább az utóbbi felé hajlanék, de a többi dolgozat között tán furcsán hatna, meg talán Feri bácsi is megsértődne...

Nem szolgamódra élni, de a munkánkról, kötelességeinkről soha el nem feledkezni!

1983. 7. 25. (Érsekújvár)

A népi temetkezés hagyományai egészen azokba az időkbe nyúlnak vissza, amikor az emberek elkezdtek meghalni – e képtelen örökigazság gondolata Kunt Ernő: *Temetők népművészete* c. kötetének olvasása közben jutott az eszembe.

1983. 8. 8. (Érsekújvár)

Érdekes. Újdonsült újváriak vagyunk, s máris két embernek is támasza (?) lehettünk mint egyetlen fogódzópont egy idegen városban. Hodossy, aki csak néhány nappal fiatalabb újvári, mint mi, bennünk kapaszkodhatott meg a kezdeti kritikus időszakban. Kendi Marikának szintén mi voltunk (vagyunk) most az egyetlen támaszai. Nem dicsekvés ez vagy hasonló, hanem éppen az arra való rácsodálkozás során jött ki belőlem, hogy milyen észrevétlenül szoktuk meg az idegen várost. Fura módon ebben sokat köszönhetünk annak a két embernek, akinek – úgymond – mi vagyunk/voltunk újvári támaszai...

1983. 8. 20. (Érsekújvár)

Néha szinte fizikai fájdalmat okozva mar belém a fölismerés: egyedül vagyok. Meg nem értés, közöny – mindegy, honnan származik ez az elszigeteltség. A lényeg, hogy nincs, aki meg is értene, de közben jóindulattal közeledve értő, továbbvivő kritikát is mondana munkámról. Vagy fejszédítő bólogatás, vagy sunyi gáncs, ami kísér... Egy közös azért van bennük: a hozzá nem értés.

1983. 12. 8. (Érsekújvár)

*Szeretnék fájdalom-essen
Bujdosni, szökni, sírni, fájni.
De hogy ez a csürhe nevessem?*

Nem is hittem volna, hogy ennyire nem ismerem magamat. Keményebb kötésűnek hittem magam, s most az első – nem is túl jelentős – gáncs után teljesen megtörök, menekülni szeretnék. Hová? Hát legfeljebb szakmám „elefántcsonttornyába”. Persze nem lehet, ezt magam is tudom, és nem is akarok menekülni. Az egyik, „akaró énem” noszogatja a másik, magába roskadtat.

Dolgozni kell (ha egyelőre asztalfióknak is!), hogy egyszer megmutathassam ennek a sok „gnóm, nyavalyás, talminak”...

1983. 12. 24. (Érsekújvár)

Régi karácsonyokra emlékszem, amikor már előző éjjel aludtam, majd – egy hosszú-hosszú nap után – este a „kisszobában” vártuk Anyámmal az „angyalka csengettyűjének” hangját. Amikor megszólalt, rohantam az „ebédlőbe” (érdekes, Apámmal mindig az ebédlőajtóban találkoztam, ami akkor nem volt gyanús; mint ahogy az a teácsésze sem, ami ilyenkor mindig a könyvesszekrény tetején maradt, s egy kanál segítségével – mint később kiderült – csengettyűként funkcionált), szóval rohantam az „ebédlőbe”, ahol már ott ragyogott a karácsonyfa, alatta rengeteg csomaggal. De nem lehetett ám azt csak úgy „megrohanni”. Néhány perc ájtatos csend, elmormogott miatyánk után jött csak el a csomagbontás ideje.

A vacsora mézes ostya, rántott hal krumplissalátával és rumos tea.

Nagyon boldog pillanatai voltak ezek gyermekkoromnak. Tartok tőle, hogy mi már nem tudjuk ugyanezt Szabolcs fiunknak nyújtani.

1984. 1. 1. (Érsekújvár)

Istenem, hogy megy az idő! Minden más meg áll...

1984. 1. 30. (Érsekújvár)

Azon keseregtem a minap: miért nincs nekem időm arra, hogy nyugodtan leüljek a nappaliban, találomra leemeljek egy könyvet a polcra, s csak úgy – l’ art pour l’ art – olvasgassak. Mindig az a rengeteg terv, munkavállalás. (Meg aztán az üresjáratok, kínlódások a televízió előtt. Egyszer úgyis bele fogok rúgni!) Ma aztán – lesz, ami lesz – főztem egy kávé, és kényelembé helyeztem magamat. Először egy német esszét olvastam a fogfájásról (elfelejtettem, hogy ki írta, nincs kedvem utánanézni sem, de nem is érdekes), majd Németh László *Európai utas*-át emeltem le a polcra. Egyik írásában az elszakbarbárosodásról ír, ami aztán azonnal „sínre tett”. Éppen tegnap olvastam Voigt Vilmos tanulmányát (*Folklorisztika egykor és ma*), amelyben a folklorisztika társadalomban, szellemi életben betöltött szerepéről, szerepvállalásáról beszél.

És mindez elég volt ahhoz, hogy ismét terveket kovácsoljak, hogy egy rövidke jegyzetet írjak a problémáról...

1984. 1. 31. (Érsekújvár)

De hát mit is tudhat egy frissen érettségizett fiatalember manapság a népi kultúra lényegéről? Mi jut eszébe, ha a néprajz szót hallja? A tájékozottabbja nyilván a népzene, táncok, táncok, gondolkodik, s a kevésbé tájékozottak közt nyilván olyan is akad, aki a képzőművészettel, rajzolásával hozza kapcsolatba. Végül soron nem is csoda ez, hiszen az a kevés szemelvény, ami a népi kultúra (elsősorban népköltészet) értékeiből a tananyagban, illusztráció gyanánt be van építve, olyany-

nyira mellékes az egész szempontjából, hogy még a tanárok is csak jó esetben veszik figyelembe. Marad tehát az ismeretterjesztés. Ami viszont szemmel láthatóan nem áll a helyzet magaslatán. Minőségi és mennyiségi változásokra egyaránt szükség lenne tehát.

1984. 2. 2. (Érsekújvár)

Az ember – ha nagyon akarja – meg tudja teremteni a minimális (kultúr)életfeltételeit. Amíg Pesten éltem, állandóan attól rettegettem, mi lesz, ha visszakerülök a Barbaricum-ba, a provinciára?! Ott hozzá voltam szokva, hogy szinte az összes (?) magyar kulturális folyóiratot figyelemmel kísérhettem, de mi lesz itthon? Ahogy visszaemlékszem, gimnazista koromban – az *Élet és Tudomány*-t leszámítva, amit előfizettem – egyetlen magyarországi folyóiratot sem ismertem (tartok tőle, ez nemcsak rám volt jellemző, hanem általában az újvári értelmiségre is!). Sok jóra tehát valóban nem számíthattam.

S most mi a helyzet? A múzeum révén át tudom tekinteni az *Archaeológiai Értesítő*-t, *Ethnographiá*-t, *Élet és Tudomány*-t, valamint a *Könyvvilág*-ot (a vidéki múzeumi kiadványokról már nem is beszélve). A Csemadokba jár a *Valóság*, *ÉS*, *Kritika*, *Új Írás*, *Kortárs*, *História*. A könyvtárban elolvashatom az *Új Tükör*-t. Előfizetem a *Korunk*-at, *Látóhatár*-t, *Forrás*-t, *Mozgó Világ*-ot, *Honismeret*-et. Csak győzze az ember mindezt elolvasni!

1984. 5. 28. (Érsekújvár)

Sosem hittem volna, hogy lesz valaha digitális karórám. Alapjában véve ugyanis konzervatív vagyok (erre egyre gyakrabban döbbenek rá), s így nem szeretem az efféle új találmányokat. (Persze elsősorban tán nem is az zavar benne, hogy újdonság, hanem inkább az, hogy együttal divat is lett. Majdhogynem az afféle disco-életmód velejárója.) S most, szegény Liszka nagypapa után örökölttem egy digitális karórát. A sors iróniája: senkinek nem kellett a családból, mert ugyebár – Apám kivételével – már mindenkinek van; így hát reám ragadt. Most, hogy megvan, azon kapom magamat, hogy örülök is neki. Folyton odamegyek hozzá, megnyomok rajta egy gombot: a dátumot mutatja. Még egyszer megnyomom: a másodpercszám-láló lép működésbe. És ennek örülök...

Úgy hallok, hogy nagyapám katonaládáját, amely annak idején Apámat is szolgálta, szintén én öröklöm majd. Nem láttam még, hogy néz ki, de ennek tán jobban örülök. Kissé rendbe rakom, és kéziratartónak használnom majd.

Most kerültem először igazán testközelbe a halállal, Liszka nagypapa halála révén. Vincze nagypapa és Liszka nagymama elmene-tele valahogy olyan távolinak tűnik. Akkoriban ugye még Pesten voltam, így csak a hír jutott el hozzám, s a temetésre jöttem haza. Most meg a kórházban meg-meglátogatva szinte a szemem láttára fogyott el. Amikor januárban befeküdt szegény, *kivizsgálásra*, biztos nem hitte volna (ahogy mi sem gondoltuk), hogy többé nem kerül haza.

Borzasztó ez az élet! Szinte végkimerülésig dolgozott, s most mi maradt utána? Szinte csak mi: gyermekei, unokái. Ingóságaival nem tudunk mit kezdeni... Amit egész életében nagyanyámmal együtt kíméltek (ruhák, bútorok), most hasznavehetetlenül tán a szemétdombra kerül. Húsz éve felépült házuk csak egy alapos átalakítás után lesz a mai igényeknek megfelelően lakható...

Körülnézek a lakásban: bútoraink, könyveim... Úristen! Mi lesz ezekkel, ha meghalok?! Mi lesz sok irkafirkámmal, fontoskodó jegyzeteimmal, mindengyűjtő szenvedélyem eredményével? Nem annak van igaza, aki csak eszik, iszik, szeretkezik, alszik és nem cipel magával évtizedeken keresztül – hangyaként – fölöslegesen óriási terheket?! Ha önmegtagadással, mártíromsággal csinálom, amit csinállok, istenemre mondom, abba hagynám. Csakhogy ez a hangyaként való tehercipelés *lételemem*, éppúgy szórakoztat, kielégít, mint mást a diszkrét. És ha éppúgy semmi nyoma nem marad munkámnak, akár a diszkrét járásnak, akkor semmi baj; vigasztaljon a tudat, hogy munkám szórakozás volt és kellemesen kitöltötte napjaimat.

1984. 6. 2. (Érsekújvár)

A *Kritika* nekrológiájából értesültem Tálasi István haláláról. Eszembe jut, kamaszos esetlenséggel hogyan törtem rá egyszer munka közben a könyvtárban, ő pedig a szó szoros értelmében kidobott: „*Hát, ide figyeljen, kiskomám! Hogy merészel zavarni, amikor én itt a maguk érdekében dolgozom?! Mars ki!!!*” Elsős voltam, nagyon nekikeseredtem – gondoltam: vége mindennek. Ki vagyok rúgva az

egyetemről is. Eddig tartott, rövid volt, szép volt... Ezt követően nem is igen mertem mutatkozni előtte, tehát a tanszék környékét is kerültem. Amikor megtudtam, hogy többször is keresett, már biztos voltam a végben, de hát kénytelen voltam ezen is átesni, meglátogatni őt. Szorongva, torkomban dobogó szívvel nyitottam be hozzá, s dadogva valami bocsánatkérés-félét igyekeztem előadni a múltkori incidens miatt. Ez azonban nemigen sikerült, mivel megelőzött, túlharsogott, s ő kért elnézést tőlem, elsős kisdiaiktól (!) a hirtelen dühbe gurulása miatt. Sok munkája volt akkor, azért történhetett ez meg – mondta –, de azért nem olyan rossz ember ám ő... Leültetett aztán, kifagगतott terveimről, tanácsokkal látott el... Búcsúzásként majdhogyan meg nem ölelt, s én támolyogva jöttem ki tőle: „*Úristen! A nagy Tálasi elnézést kért tőlem!*” A szó szoros értelmében nem (voltam) vagyok tanítványa, de ez az incidens bizonyos mértékben mégis azzá avatott. Később tudtam meg, hogy előszeretettel hangoztatta: „*a diák a tanárnak egyenrangú társa, legfeljebb a tanár valamivel idősebb s fölkészültebb nála*”.

Nos, ő valóban eszerint cselekedett.

1984. 7. 27. (Érsekújvár)

Az ember tán akkor érzi magán először az öregedést, amikor megírta az első nekrológot.

Mindenesetre fejbe kólintó érzés saját nevünket látni gyászkezetben.

Mégha csak az írás alján is...

1984. 8. 22. (Érsekújvár)

Ha gyermek- és ifjúsági irodalmunkról beszélünk, fura módon csak a gyerekeknek szánt szépirodalmi termékek jönnek számításba. Még csak föl sem vetődik bennünk (lásd az *Irodalmi Szemle* idei 6. számát!) az ifjúságnak adresszált tudományos ismeretterjesztés kérdése. Ennek az irodalomnak a fájó hiánya! Pedig hát ez legalább annyira fontos, mint az előbbi...

1984. 9. 9. (Érsekújvár)

Kéméndi gyűjtés. Sokszor az az érzésem, hogy az ilyen gyűjtőutakból költőként sokszor sokkal többet profitálhatnék, mint így, „egzakt”

kutatóként. Annyi bájos öregember, öregasszony... Annyi élmény, benyomás... Nem tudom, ér-e annyit az a néhány adat, amit jegyzetfüzetembe följegyzek?!

1984. 9. 18. (Érsekújvár)

Örület ez az elzárttság, könyvtárnélküliség! Bármennyire is igyekszem jól kiépíteni magánkönyvtáramat, a „Széchényi” hiányát lépten-nyomon érzem. Istenem, ha Pesten elkezdtem valamivel foglalkozni, ott minden egyes hivatkozást, lábjegyzetet, ha nem is percek, de órák, napok alatt ellenőrizni tudtam, a legkisebb adat után is elmehettem... Most meg fönnakadok olyan nevetséges problémán, hogy nincs meg Cocchiara folklorisztikátörténete! És az ilyesmi annyira ki tud hozni a sodromból!

Ilyenkor kezdek aztán mindig kételkedni a honi tudományosságunk kiépíthetőségébe vetett hitemben. Mert hit ez „csak” – s addig dolgozom, amíg ez tart...

1984. 11. 20. (Érsekújvár)

Nem „adjuk el”, nem propagáljuk elég jól saját értékeinket! Legutóbbi kéméndi gyűjtésünkön Marcell néni a *Szerelem, szerelem, átkozott győtrelem* kezdetű népdalt énekelte el, amire Szabó Ildikó fölrikkantott, hogy ezt ez ideig csak Erdélyből ismertük. Gyanús volt nekem a dolog, de nem ellenkeztem – nem lévén biztos benne. Most azonban eszembe jutott Ág Tibor *Édesanyám rózsafája*, s azt fölütve a népdal két palócvidéki variánsára is rábukkantam. Lám, itt van évek óta (éppen tíz esztendeje!), fehéren feketén – mi mégis az erdélyiről tudunk! Propaganda, népművelés – ó értelemben persze – kell nekünk, mert különben szinte hiábavaló a munkánk.

Persze amikor honi parasztszenekaraink is erdélyi népzenet játszanak, akkor mit is akarunk? Mert az rendben van, hogy a budapestiek azt csinálják (többek között). Nekünk azonban van sajátunk, s elsősorban azzal kellene megismertetni az ifjúságot, hiszen az jelentené a saját hagyományok ápolását, az jelentene valamiféle kontinuitást. Semmivel sem érzem hozzám közelebbnek egy csángó keservest, mint mondjuk egy Locomotív-nótát. Sőt! Ha viszont azt hallom, hogy *Tardoskeddi kertek alatt van egy gyalogút...* – akkor mindjárt megmozdul bennem valami.

Ahogy a kisgyerek először csak fekvé, a bölcsőből (no jó: kis-ágyból) látható világot szemléli és ismeri meg, majd növekedve, cseperedve a lakást, később az udvart, a falut, illetve a környéket teszi magáévá, így nekünk is hasonlóképpen fokozatosan kellene ismerkednünk és belenőnünk népi (illetve egyetemes magyar, majd európai) kultúránkba. Olyan bonyolult ez?

1984. 12. 6. (Érsekújvár)

Már két napja koppant a hír – azóta, mint fejbe vágott járok-kelek: szegény Szabó Ildikónak leukémiája van! Borzasztó még leírni is. Görcsbe rándul az ember keze, beledermed még a gondolatra is: huszonegy éves, szép, fiatal, életvidám teremtés... Ha mindezt így végiggondolom, egyszerűen el sem akarom hinni. Hiszen mindig olyan jókedvű, fáradhatatlan volt, semmilyen hülyéskedésből nem maradt volna ki... Egész éjjel fönn lenni, beszélgetni, hajnalban indulni a mocsárba madarakat nézni, megmászni a Várhegyet... Mos, hogy utoljára – de hiszen annak alig három hete! – Kéménden voltunk, akkor is egész nap áztunk-fáztunk. Egyszóval mindent sportosan vett (még Marcell néni enyhén szólva gyanús, hús nélküli húslevesébe is belekóstolt!), csak úgy habzsolta az élményeket. Mondogatta is gyakran (talán érezte, tudta már betegségét?): „mennyi élmény volt ma is!” Az a képsor van előttem róla, amikor – miután Kéménden megmerül a cipője vízzel – az újvári állomáson egy lyukas tótfazékkal a hónom alatt fölcipeltem őt forralt borra a restibe. Milyen jókat nevetett rajtam! Aztán itta a forralt bort – rám valami világfájdalom tört – , s vigasztalt. Hívó lélek (s ez talán kicsit segít elviselni baját), s természetesen ilyen alapállásból vigasztalt. Ha nem is hittem, amit mond – azért jól esett.

Aztán indult a vonatja. Kedvem lett volna még ott-tartani (talán maradt is volna), de az ázázott cipője eltérített szándékomtól. Az előcsarnokban a szokásos tapogás (kezet nyújtunk? pusztit adjunk egymásnak? – végül semmi!) után váltunk el.

És most nem akarom elhinni, hogy többé nem látom. S ha látom is, vajon milyen állapotban?!

Nagyon rossz lesz hétfőn, a szakcsoport gyűlésén – nélküle!

1984. 12. 28. (Érsekújvár)

Ildikó telefonált: ma jött ki a kórházból, s még Pozsonyból fölhívott. Állítólag vaklárma volt az egész leukémia... Nem tudom, igaz-e vagy csak orvosi furfangról van szó, ő mindenesetre nevetgélve mesélte, hogy „már egész Komárom eltemette”. Bár igaz lenne a mondas, hogy soká él, kinek halálhírét költik!

Vitányi Iván: *Közösségeim* című „öninterjúját” olvasom a *Valóságban*, s elgondolkodom saját „közösségeimen”. Akárhogy töröm is fejemet (talán a családon kívül), nem is voltak olyan kisközösségek, amelyek meghatározták volna életemet. Mindig is magamnak való voltam, jobban hittem az írott szónak (ameddig vissza tudok emlékezni, a könyv mindig is valami szent dolog volt számomra!), mint az élőbeszédnek. Vizsgákra sem tudtam soha csoportosan tanulni (mint más, normális diák), hanem egyedül, a világ zajától lehetőleg elbújva... Csak az utóbbi években kezdek rájönni, hogy beszélgetések során rengeteget tanulhat az ember. Sőt! Nincs meg minden a könyvekben, illetve, ha igen, akkor nem mindig találja meg az ember az éppen keresettet ebben az egyre növekvő betűrengetegben.

Erről az „öninterjúról” jut eszembe. Fazekas Móni volt bent nálam a múzeumban, s afelől érdeklődött, hogy hogyan is jött létre annak idején a néprajzi szakcsoport...? Hát, szégyen és gyalázat, de én bezzeg abszolút nem tudok konkrétan visszaemlékezni a kezdetekre, arra, hogy egyáltalán miként is kerültem kapcsolatba először a Csemadokkal, és hogy is vetődött föl a csoport létrehozásának a gondolata... (arra emlékszem, hogy Sidó „lépetett be” a szervezetbe, de ez – ha jól emlékszem – a csoport megalakítására tett első lépések megététele után történt).

Én meg azon csodálkozom, hogy a hatvan-hetven évesek nem emlékeznek pontosan vissza a harmincas években történetekre! Vagy ha igen, akkor hézagosan, sőt: rosszul!

1984. 12. 25. (Érsekújvár)

Ildikó jutott az eszembe, a hír vétele óta, tud' isten hányadszor?! Többször említette, hogy amióta megismert, kétkedőbben szemléli az embereket. Nos, én épp az ellenkezőjét kaptam tőle: a hitet az emberekben, a türelmet velük szemben. A tolerancia mindig is a legszentebb szó volt számomra, de inkább csak elméletben... S erre most kezdek rádöbbszenni. A Teréz Anya-féle kiállítás, életmód persze túlzás (legalábbis másolandó modellként nem tudom elfogadni), de mégis: egy kissé mindannyiunknak Teréz Anyának kéne lennünk – nem Indiában, hanem itt, ahol amúgy is élünk. Hisz annyi rászoruló van! Gyakorlatilag – valamilyen módon – mindenki rászorul a másikra. És itt van szükség hitre, türelemre – nem pedig kétkezésre. Igaz, hogy a tudományos gondolkodás alaptétele az állandó kérdés, az örök szkepszis elve, mégsem vagyok túlzottan büszke arra, hogy csupán ezt adtam neki...

1984. 12. 29. (Érsekújvár)

Ma olvastam végig Vitányi önműjút, ami rendkívül tanulságos olvasmány. Teljes mértékben meggyőzött arról (amit persze már régebben sejtek), hogy milyen fontosak a szellemi műhelyek, ha úgy tetszik, közösségek. Nálunk, sajnos, nincs ilyesmi. Nem tudom, Pozsonyban mi a helyzet, de itt – a vidéki magányban – még csak a lehetősége sincs meg az ilyesminek. Kényszerpályaként könyvelhető el hát a szlovákiai magyar értelmiség körében a Fábry Zoltán-i életforma, a „stósi remeteség”?

Én meg valaminő „szlovákiai magyar tudományosság” kialakításának lehetőségeiről ábrándozgatok. Ennek első lépcsőfoka az alkotó, szellemi műhelyek létrehozása lenne, ami viszont jelen helyzetben elérhetetlennek látszik.

1985. 1. 3. (Érsekújvár)

Szeretem az új könyvek friss nyomdaillatát! Valahogy gyerekkorom karácsonyaira emlékeztet, amikor még minden újonnan kapott könyvet azon melegében el is olvastam. Most néha bizonyos hiányérzet tölt el, hiszen annyi a kézikönyv, lexikon, egyszer jó lesz-tanulmánykötet, majd elolvasandó-regény, hogy az ember nem is tudja, hová kapjon. S elolvasásukra voltaképpen nincs idő. A legtöbbjük persze nem is arra van, hogy elejétől a végükig elolvassuk őket, de mégis... Többet kéne olvasni!

1985. 1. 7. (Érsekújvár)

Ildikótól kaptam levelet, bár jobb volt a várakozás... Azt hiszem, múltkori balsejtelmem az „orvosi fufangról” beigazolódik.

„Írj, ha van kedved.” Mintha csak kedv kérdése lenne az írás! Mit írjak?!

Érdekes, úgy tűnik, mintha öröktől fogva ismerném őt, pedig alig fél éve, hogy először találkoztunk...

Nem megy.

1985. 1. 15. (Érsekújvár)

Gáll Ernő: *A felelősség dicsérete* című esszéjét olvasgatom. Olvasgatom? Ízelgetem inkább, megkísérlem megérteni... Valahogy távol áll tőlem az elvont gondolkodás.

Többször említi a századvéget. És csakugyan: most tudatosítom, hogy századvégi ember vagyok. Sőt, ha szerencsém van, nem is oly soká múlt századi trotli... Azért valahogy jobb lehet századelőn fiatalon kezdeni, mint akkor végezni!

Hogy milyen optimista vagyok: „eldöntöttem” már, hogy a századelőn végzek, tehát a 45. születésnapomat legalább megérem... Amit azért persze illene...

Emlékszem, gimnazista koromban volt egy időszak, amikor optimistán emlegettük: „sose halunk meg!”. *És őszintén hittük is!*

1985. 1. 20. (Érsekújvár)

Úristen! Az is én vagyok, aki a késő esti órákban egészen halkan Chopint hallgat, olvasgat, kávéat iszik, dolgozik: élvezi az éjszaka csendjét; meg az is, aki napközben üvölteti a lemezjátszót, ordibál a családjával, kopácsolásával fölveri az egész lépcsőházat, majd jól összeveszik emiatt a szomszédokkal... Hogy lehet valakinek ennyire kettős élete?! Ha már egyszer a finomság, tolerancia, tapintatosság a jelszavam, miért nem tudom ezeket alkalmazni másokkal szemben a mindennapi életben is? Miért csak „elméletileg” vallom, miért csak magammal szemben követelem meg???

1985. 1. 31. (Érsekújvár)

Egy bodrogházi gimnazista gyerek néprajzi szárnypróbálgatásait irányítgatom (jobban mondva: kísérlem meg irányítani) innen, messziről. Most küldte el első „művét” a kisközségi temetkezési szokásokról. Első olvasásra nagyon földühített az írás: „*Hát hülyének néz ez engem?!*” Szemmel láthatóan összeollózott, amolyan Cselényi-féle montázs, s nekem be akarja adni, mint saját kisközségi gyűjtést! Aztán lehiggadtam. Lehet, hogy nem „büntény” ez (maga a szellemi termékek, írások lopását, a plágiumot tartom a legnagyobb bűnnek!), hanem egyszerű gyermeki naivitás, tudatlanság. Mert hát végső soron már annak is örülni kellene, hogy gimnazista létére egyáltalán ismeri ezeket a műveket, amelyekből végül is – *lopott!* Hasonló koromban én biztos nem tudtam volna ilyen írást produkálni...

Mindenesetre szépen el kell néki magyarázni az írástudói etika íratlan szabályait s lehet, hogy még egy ügyes néprajzgyűjtőt „nevelek” belőle...

1985. 2. 17. (Érsekújvár)

Pénteken Gútán volt egy kiábrándító előadásom: velem együtt kilenc ember, nagy, tornateremszerű, hideg helyiség, a falakon a „*Kolárovo építése*” című kiállítás...

Brrr!

1985. 6. 20. (Érsekújvár)

Azt hiszem, az ember az olvasott-látott-hallott dolgok közül azt jegyzi meg igazán és maradandóan, aminek már van bizonyos „táptalaja” benne. Tehát egyrészt foglalkoztatja a téma, másrészt a hallott-olvasott megnyilatkozással vagy mélységesen egyetért vagy éppen elutasítja – mindkettő az emlékezetbe vésődést segíti elő. A közömbös dolgok áthullnak memóriánk szitáján, mint a liszt.

1985. 8. 15. (Érsekújvár)

Ma reggel fél hétkor földrengés volt: házunk érezhetően megingott. Félelmetes érzés! Borzasztó, hogy az ember nyugalma mi minden zavarhatja: háború réme, földrengés veszélye... Miközben engem már egy öthetes katonai gyakorlat fenyegető ténye is kihoz a sodromból.

Leadtam a Madách-nál a gyerekkönyvem kéziratát, szorongó érzéssel. És ez az érzés csak nő bennem! Nem, nem hinném, hogy rossz a kézirat, mégis félek a megjelenésétől. Ráadásul – ahogy Balla Kálmán ígéri – rekordidő alatt, jövő nyárra már meg is kell jelennie (októberben adják le a nyomdának).

Nagyon ellenszenves város nekem Pozsony, de azért ilyen kiadói szerkesztőségben mégis szívesen dolgoznék. Még ha bármennyire is „nyomják a krahácsiakat” ott is; mégiscsak van ott néhány értelmes figura, akikkel lehet valóban emberi szót is váltani. Most már egy kicsit bánom is, hogy annyira rohantam haza (nyilván a reggeli földrengés emléke hajtott), pedig Grendel meg Balla nagyon ráérttek, nagyon beszélgethetnéjük volt. No, mindegy. Ez vagyok én...

Bajban vagyok a könyv címével: a Szájról szájra verziót izzadtam ki végül, de valahogy nem tetszik (úgy látom, Ballának sem). Jobbat kéne kitalálnom – de közben már írhatom következő tanulmányomat a köbölküti határhasználatról. Novák Laci várja Nagykőrösön.

1985. 8. 24. (Érsekújvár)

Amatőrként igazi eredmények nem érhetőek el. Minden tevékenység – ha azt akarjuk, hogy valóban gyümölcsöző s legalább relatíve maradandó legyen – egész embert kíván.

Valahogy úgy érzem, hogy nekem a néprajzba kell a legtöbb időt és energiát fektetnem – még ha régészként keresem is a kenyeremet. Egész emberként kell művelnem a néprajzot, különben az amatőrök szintjén maradok.

1985. 12. 15. (Érsekújvár)

Vendégeket várunk: egész délután „vigyázz”-ban. Ez a bejelentkezett és nem jött-vendég típus rosszabb a váratlanul betoppanónál.

1985. 12. 18. (Érsekújvár)

Állandóan apró vagy annak tűnő engedményeket teszünk, kompromisszumokat kötünk a hatalommal, s büszkén állítjuk, hogy mindez semmiség, lényegtelen, miattuk kár volna veszélybe sodorni az *egészet*. Most már csak az a kérdés, hogy létezik-e még egyáltalán az az „egész”? Nem mentünk-e máris túl messzire kompromisszumainkkal? Bizonyos fok elérése után ugyanis nevetségessé válnak a kompromisszumok és – értelmetlenek. Rég elveszett dolgok érdekében nem komoly dolog kompromisszumot kötni.

Valamilyen szemszögből nézve mindig mindenkinek igaza van. De ki dönti el, hogy melyik a helyes szemszög?

1985. 12. 30. (Érsekújvár)

Bajban vagyok. Köbölkútra hívnak előadni, mégpedig – lehetőleg – a falu néprajzáról. Alig tudom, hogy mit is mondjak, hiszen még csak igazán keveset gyűjtöttem; aztán meg: hogyan? Szóval jól kell tálalni az egészet, mert irtó kellemetlen tud lenni az embernek saját szülőfalujában, sok árgus szem előtt lebögni...

Egy fényképet nézegetek, Gedai Sanyi bácsi adta, s a Kertalja utca egy részlete látható rajta a harmincas évek elejéről. Mennyire más-ként szemléli az ember az olyan archív felvételt, amihez azért va-

lamilyen személyes köze is van! Itt például az árnyékok állásából látom, hogy a felvétel egy nyári reggelen készülhetett, s a szikrázó reggeli napsütés gyerekkorom reggeleit idézi föl bennem. Nem tudom miért, hiszen én már ezt az utcát, ebben a formájában nem láthattam...

1986. 1. 1. (Érsekújvár)

Új esztendő, új naplófüzet, új élet? Ugyan már...! Nem hiszek abban, hogy az ember alapvetően meg tudná változtatni – egyik napról a másikra – életmódját, gondolkodását. Lehetnek persze kirívó esetek, de ezek is inkább a külső körülmények gyökeres átalakulásából adódhatnak.

Gyökeres változásokat nem is terveztem életemben január elsejétől (és különben is: miért éppen mostantól változnék meg?!). Jó lenne többet, jobban, módszeresebben dolgozni, hogy valóban néprajzkutatónak mondhassam magamat – mint ahogy karácsonyi üdvözlétét címezte Novák Laci.

Sajnos nem vagyok olyan erős jellem, hogy minden konkurencia, szabad verseny, külső ösztönzés nélkül igazán nagyot tudjak produkálni. Lakatlan szigeten íróasztalfióknak, az „utókor” számára nem tudok dolgozni.

1986. 1. 8. (Érsekújvár)

Nagyon naiv ember vagyok én. Túl egyszerűen képzelem el az emberek közötti kapcsolatokat. Teljesen össze tud zavarni, el tud kábítani a felszínes kedveskedés, mosolygás (Talán azért, mert én indulataimat nem tudom palástolni. Nem tudok kedvesen mosolyogni arra, akit egy pohár vízben megfojtanék.)

Hová vezethet, milyen hosszú érvényű az a megoldás, amikor saját gyarlóságainkat mások befektetésével próbáljuk leplezni? Meddig lehet az embereket becsapni? Be lehet egyáltalán?

Végül is lényegtelen... (Persze tulajdonképpen valahol minden lényegtelen, miközben nagyon is lényeges!)

Két véglet (mások két végletes példája) ösztönöz a leginkább munkára. Az egyik az okossággal párosult jóság, önzetlenség; a másik pedig a pöffeszkedő (de közben szemlátomást fuldokló, az intrika szalmazsálába kapaszkodó) butaság. Ez utóbbi nyilván a *Muszáj Herkules*-jelenség; az előbbi pedig a mások szellemi nagyságának fölhúzó ereje.

1986. 3. 28. (Érsekújvár)

Ma délben L. E. és családja állított be. Selmecebányára mennek, s gondolták, benéznek hozzánk. Természetesen itt marasztottuk a kedves magyarországi vendégeket ebédre, hiszen olyan helyes emberek! Néhány erdélyi könyvet is hoztak ajándékba. Amint az egyikbe belelapozok, hát látom, hogy dedikálva van. Figyelmességnek gondoltam, s már kezdtem is, hogy „ó, milyen kedves”, amikor E. hisztérikusan kiragadta a kezemből a könyvet, kitepte belőle azt a lapot, ahol a beírás volt, majd visszaadta: „bocsánat, így már rendben van”.

Számomra viszont azóta nincs rendben a dolog, s valahogy nem tudom olvasni azt a könyvet: E. tettével megalázta azt az erdélyi ismerőst, aki beírt neki valamit (lehet, hogy magát a szerzőt), s megalázott engem.

Egyébként pedig valóban helyes emberek...

Olvasónaplót tervezek írni, mondjuk a *Hét* számára. Az egyes darabjai végső soron recenziók lennének, csak hogy valamilyen apropóból több könyvről beszélhetnék egy írás keretén belül. És több lenne benne a magánvélemény, mint a száraz ismertetés. Csak elkezdeni nehéz...

1986. 3. 30. (Érsekújvár)

Éjjel két óra. Anakronizmus: az utcáról lódobogás. Szekérzörgés, kutyaugatás veri föl az éjszaka csendjét. Nyilván cigányok szekereznek valahonnan – valahová... A huszadik század nomádjai.

1986. 5. 14. (Érsekújvár)

Ma egész nap Točíkkal voltunk kinn terepen. Akármilyen szenilis is az öreg, még mindig rengeteg tanulsággal járó, óriási élmény egy

ilyen út. Dél-Szlovákia minden kis szegletét ismeri, mindenhez van hozzáfűzni valója, megjegyzése. Ő sem járt azonban mindenütt, így ma jóleső érzéssel (s némi büszkeséggel) vittem el egy olyan helyre, amit még nem ismert (a fűri kutacskát néztük meg, amelynél talán – szerinte – rotunda alapokra épült kápolna áll). Utána feljött hozzánk is. Tetszettek neki a Dúdor-képek.

1986. 5. 19. (Érsekújvár)

A hétvégén Gelencsér Jóska járt nálunk Székesfehérvárról. A jogi népszokásokról jött előadást tartani a néprajzi szakcsoport számára. Jól kibeszélgettük magunkat, Hodossy Gyulával is összehoztam... Gyula ismét a végkimerülésig, a mi végkimerülésünkig tálalta bizakodó terveit elénk. Szerinte a most haldokló egyetemes magyar líra megújítója a szlovákiai magyar költészet lesz. Szép a hit, de azért bizonyos (ön)kritikának nem ártana hozzá társulnia... Persze akkor könnyen a semmibe foszlik az előbbi is.

1986. 6. 4. (Érsekújvár)

Érdeklődésem változatlanlansága és beteges feledékenységem lepleződik le olykor, amikor egy-egy gyűjteményes kötetet a polcról leemelve a tartalomjegyzékben kezdek csemegézni. Kinézek magamnak egy érdekesnek ígérkező címet, majd az oldalszám alapján megkeresem az írást. És akkor derül ki, jelzi az ott lapuló kis cédula, hogy ezt már bizony egyszer (?) kikerestem – talán el is olvastam. Azért *talán*, mert az újbóli (?) olvasás során semmi nem dereng. Most éppen Illyés: *Iránytűvel* c. kötetének Önismeret c. elmélkedésével jártam így. Az írás (lehet, hogy már valamikor írtam is róla valamelyik előző füzetben?!?) nem is annyira érdekes, mint a címe sejteti. Arról szól, hogy mennyire nem ismeri irodalmi értékeinket a művelt Nyugat. Ezért hát szálljunk magunkba...

Egyszerűen nem értem, miért probléma az számunkra, hogy más népek mennyire ismerik kulturális értékeinket?! Az, hogy én Villon összes verseit elolvashatom nagyszerű magyar fordításban, *nekem jó* – és nem a franciáknak. Az, hogy a franciák nem tudják elolvasni Radnóti eclogáit – szerintem – *nekik rossz*, és nem nekem... No, persze. Az emberi hiúság, ami olykor nem csak emberi, de nemzeti is... Biztos, hogy jobb érzés lehet nagy, híres nemzet fiának lenni;

no, de ezt programszerűen nem lehet elérni! Tenni kell a magunkét, s ha olyat alkottunk, úgylis fölfigyelnek ránk. Ha nem – az ő bajuk.

(Értem én azért, hogy nem ilyen egyszerű a dolog, hiszen a terméket „tudni kell eladni”. Csak most az a kérdés, hogy ez a probléma lehet-e adás-vétel kérdése?)

Nem tudom, a franciák vagy az angolok vajon mennyit tettek azért, hogy bizonyos műveik megjelenjenek magyarul? Semmit. Hiszen ők még más nyelveken sem hajlandók megtanulni (no, erről is hallgassak!!!), annyira önteltek.

A kultúrát elsősorban importálni, s nem exportálni lehet...

1986. 6. 6. (Érsekújvár)

A labdarúgó-világbajnokság zajlik Mexikóban, és az egész nemzet a magyarok Szovjetuniótól elszenvedett 0:6-os vereségének tragédiáján siránkozik. Fölháborítónak tartom, hogy az emberek ilyen nagy ügyet tudnak csinálni egy *játékból*! Nemzeti tragédiává léptetnek elő olyasmit, ami nem az. S közben az igazi tragédiákról (de legalábbis jóval nagyobb problémákról) teljesen megfeledkeznek. Mint az ókori Rómában: játék és kenyér...

Persze azért nekem is nagyot dobant a szívem, amikor megtudtam, hogy ma Kanadát vertük (ha nem is szép játékkal) 2:0-ra.

Emília Horváthová naptári ünnepeket bemutató kötetét olvasom. A szlovák anyag szép összefoglalása: forrásértékű, s közben olvasmányos, összegző-adatközlő munka. Nem filozofál sokat: egyszerűen azt mutatja be, ami van. Írni fogok róla a *Szemlé*-nek, mégpedig úgy, hogy közben hangsúlyozottan mutatok rá az interetnikus kapcsolatok vizsgálatának fontosságára. Nekünk, szlovákiai magyar néprajzkutatóknak kellene a leginkább fölkarolni az ügyet, hiszen adottságaink a legjobbak. Éppen ezért okosabban kéne élni velük!

1986. 6. 12. (Érsekújvár)

Munkabíráson, termékenységesen töprengek, s megint nem vagyok magammal megelégedve. (Persze szűkebb pátriánkbeli kollegáimmal nagyon is jól állom a versenyt, de hát összehasonlítani

nem úgy kell, hogy az eredmény eleve pozitív legyen! Mindig föl-felé kell nézni, hogy legyen, ami húzzon...). Szóval, ahogy Lukács Lacit elnézem, bizony van még dolgom! Állandóan úton van: gyűjt és gyűjt, a konferenciák mindenkori jelenlévője. Közben rengeteget publikál; ismeretterjeszt kb. annyit, mint én, s közben megszámlálhatatlan mennyiségű szakcikket tesz közzé. Ugyanakkor rengeteg előadás: rádióban, élőszóban... Az egyetemen előadás-sorozatot vállal... Tehát: fölsorolni is sok. Miért van neki több ideje, hiszen a nap Fehérváron is huszonnégy órából áll. Azt hiszem, az egyik fő magyarázat a helyes időbeosztás. Én valahogy eltöketlenkedem az időmet. Hogy ezen hogyan tudnék változtatni...?

1986. 6. 13. (Érsekújvár)

Olyan vagyok, mint Déry (ó, micsoda nagyképűség!), pontosabban az idős Déry, aki módfelett sokat emlegette, hogy ő naponta csak egy mondatot ír le... Aztán mégis rengeteg írása jelent meg. Nos, én is – tehát módszerről és nem minősítésről van szó e balga összehasonlítás során! –, szóval én is csak araszolgatva, egy szuszra nagyon keveset, tényleg csak pár mondatot vetek papírra – aztán lassan mégis összejön minden. Minden? – no, ez enyhe túlzás.

A kőhidgyarmati tudományos tanácskozásunkra írom az előadásomat, már néhány hete. A késő esti órákban vetek mindig papírra néhány röpké gondolatot, s íme, már a nyolcadik oldalon is túl vagyok.

Miközben mindezt írom, kissé elszorul a szívem: jó lenne már túl lenni az egészen. No, nem magán a tanácskozáson – az előre láthatóan elég érdekes, élvezetes összejövétel lesz. Ha minden jól megy, szinte minden jelentősebb szlovákiai magyar néprajzos ott lesz – többségük előadással. A keményebb dió a dolgozatok megjelentetésének a kikilincselése lesz. Ez már nem az én világom – de magamra kell vállalni, mert különben semmi nem lesz belőle... Csak attól félek, hogy így sem.

Mindenesetre, ha sikerülne, akkor előreláthatóan a dunaszerdahelyi kötet jelentőségéhez mérhető anyag lesz ez. Tehát: sikerülnie kell!!!

1986. 6. 16. (Érsekújvár)

Csendes esték vallomása – úgy rémlik, valamelyik írónk gyűjtötte össze írásai egy részét e cím alatt. Valóban találó, rám is illő címadás lenne, nagy kár, hogy már elsütötték...

A forró nappal utáni hűs nyári éjszaka: nincs ennél ihletfakasztóbb, termékenyítőbb közeg. Lassan elbúgnak az utolsó autók, a család, a lakók, mind aludni tértek, megiszom mai utolsó feketémet (meghallgatok közben egy kellemes lemezt) – és jöhet a munka. Ilyenkor jönnek az ötletek, írások: még ha nem kidolgozott formában is, csak néhány vezérgondolat, -mondat papírra vetésével. Szeretem az alkotó nyári éjszakákat!

1986. 7. 7. (Érsekújvár)

Ma kezdtem az idei ásatásomat – nem túl nagy lelkesedéssel. Csupa ellenszenves munkás jött most össze, valahogy nem fűlik az egészhez a fogam. És mi a sors iróniája? Épp most kezdem a *Tá-bortűz* számára az újabb, régészeti sorozatomat. Az egészet valamilyen személyes hangú, ásatási élménybeszámolóval, amolyan kedvcsinálóval akartam kezdeni. Hát bizony, ez most nem lesz túl őszinte!

1986. 7. 11. (Érsekújvár)

Annyi a tervem, munkám – kedvem is van hozzá, csak olykor-olykor torpanok meg kissé, ha olyan dolgok szóba jönnek, mint az *Iródia* körüli huzavona is jelenleg. Lényegében engem csak távolról érint az egész, mégis nagyon el tud keseríteni, ha azt látom, értékes kezdeményezéseket torpedóz meg a hivatalnokok szűkkeblűsége. Ráadásul teljesen alaptalanul. Lesz itt valaha Európa?

1986. 7. 12. (Érsekújvár)

Gyulával beszélgettem ma az Iródia-ügyről. Úgy látom, ő is belefáradt már az egészbe. A testek tehetetlenségének a törvénye persze viszi még őt előbbre (addig, amíg valami reményt, kiskaput lát az Iródia megmentésére), ám lelke mélyén nem bánná, ha valahol – ott fenn – végleg pontot tennének az ügy mögé. Azt mondja, hogy amúgy is terhes volt már számára a sok ügyintézés, levelezés, nyomdába loholás, de én úgy látom, hogy főleg ez a mostani bizonytalanság, a körülötte tapasztalható sok szimatolás készíti ki idegileg. És lehet, hogy ezt is akarják...

Mondtam neki: rügjön föl mindent, hagyja az egész Iródiát a fenébe, és kezdjen el olvasni, tanulni, írni – mintegy elefántcsontto-

ronyba vonulva. Meg is tenné ő ezt, de hát még viszi a lendület... Csak nehogy későn akarjon kiszállni!

Érdekes a munkamódszerem: egész este figyelem magam, mintegy kívülről. Nem tudok leülni és no, most dolgozom egyfolytában, végkimerülésig („még enni is elfelejtek” – ahogy Kendi mesélte, amikor „hatalmas” művén, a *Tündelevény*-en dolgozott). Rapszodikusán, neki-nekifutva dolgozom. Számomra ez nem látszik a munka végeredményén, de valami gondos filosz talán ki tudná mutatni a stílusomból is. Ide, ebbe a füzetbe se igen írtam egy szuszra többet egy oldalnál... No, jó: kivételek lehetnek, de én a jellegzetesről beszélek.

1986. 7. 13. (Érsekújvár)

Nem tudom, miről, de valahogy eszembe jutott katonaévem, s azon kezdtem magamban elmélkedni: mintegy csendes anekdotázásba merülve visszagondolni a történetekre. És érdekes módon – milyen az ember! – csupa kellemes, derűs eset villant föl előttem, emberséges emberek, humánus mozzanatok... Pedig tudva tudom, hogy az egész egy ocsmány, förtelmes valami volt, a leállatiasodásnak egy olyan foka, amit csak ott tapasztaltam. Most mégis úgy kell erőltetni az agyamat, hogy ezekre a kellemetlen epizódokra és emberekre is vissza tudjak gondolni. És – nemigen megy! Lám, az idő mennyire megszépít mindent. Több száz emberrel kerültem kapcsolatba, közülük ha tíz ért valamit emberileg. S most erre a tízre emlékszem csak. Talán éppen az ocsmány környezet miatt: az erős kontraszt hatás következtében még jobban kidomborodtak azon jó tulajdonságaik, amelyek a civil életben föl sem tűnnének.

Ezen az egészen a nappaliban tűnődtem, s most képes voltam átjönni a szobámba, hogy papírra vessem. De hogy minek? És kinek?

1986. 7. 17. (Érsekújvár)

A világon, a mindig befolyásolható ostobák tömegeit nem számítva, kétfajta ember él. Az egyik a naivan lángoló, hívő típus; a másik pedig az értelmes, de cinikusan nihilista fajta (számomra az utóbbi

a sokkal veszedelmesebb, hiszen az ostobákat még csak lehet valahogy irányítani, terelni, de ezeket...)

Most kiستم valahogy a gondolatmenetből, mivel Nagy Bandi állított be. Hozta a kéméndi kötetünk illusztrációs anyagát megbeszél-
ni. Hát, ő is az előbbi fajta, nagyszerű, naiv ember!

No, szóval minderről még azt akartam mondani, hogy a világ alakulása (fejlődése vagy visszaesése) mindig attól függ, hogy melyik embertípusnak sikerül hangadóvá válnia benne. A világ csakis a hívő emberek révén juthat előre. Itt persze magyarázatra szorul a „hívő” kifejezés, hiszen egyrészt a legszélesebb értelemben veszem én ezt, közben azonban mindenféle fanatikus hívőket, akik gyilkolni, pusztítani tudnak hitükért, nem számítom ide. Szóval az emberi humánumban, a munka értelmében, a jóra törekvés értelmében hívőkre gondolok. Ezek lehetnek kommunisták és katolikusok is...

1986. 7. 19. (Érsekújvár)

Ismét késő éjszakába nyúló semmittevésbe fulladt esti munkám. Vannak napjaim, amikor szinte mindenbe belekapok, de – mivel egyikhez sincs igazán kedvem – semmit nem fejezek be. A mai is ilyen kapkodó semmittevés volt. Újraolvastam Voigt V. tanulmányi véleményét doktori disszertációról, s még az is leomozott egy kicsit. Szempontjai alapján, amelyeknek nyolcvan százalékával egyetértek, ki tudnám (és egyszer ki is fogom) javítani munkámat, e vajon az én munkastílusom mikorra csiszolódik ki annyira, hogy legalább feleannyire körültekintően, megbízhatóan dolgozzam – *magamtól* is?! Alapos, megbízható munkának terveztem a kéméndi dolgozatokat bevezető tanulmányomat, de most már látom, hogy nem egészen az.

Az emberélettel kapcsolatos alistáli szokásokról készülök írni egy dolgozatot, de eléggé foghíjas a gyűjtésem. Nincsen nagy kedvem

már oda az isten háta mögé elzarándokolni. No, de valahogy majd megoldom...

1986. 8. 11. (Érsekújvár)

Mag Gyula, a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum igazgatója csalogat hozzájuk dolgozni. Néprajzusként. Lakást biztosít. Hát, nem tudom. Nagyon rossz érzés olyan döntés előtt állani, amelynek kimenetelét képtelenség előre látni, kiszámítani. Hol lenne jobb? Egyelőre mindenesetre maradok: visszatart az Alsó-Garam mente. Szerdán azonban jön, és személyesen is beszélni akar velem...

1986. 8. 16. (Érsekújvár)

Döntöttem a megyék, nem megyék kérdésében. Nálam járt Mag Gyula, kertes házat ígért, meg hogy garantálja, kizárólag a néprajznak élhetek majd... Csábos ajánlat, mégis félek valahogy minden eddigi kiépítettet felrúgva az ismeretlenbe ugrani. Megírtam neki, ma adtam postára, hogy én itt vagyok itthon, s itt – úgy érzem – nagyobb szükség van rám. Még ha sokan örültek is volna, ha elmegyek...

* * *

Örökös lettem. Szabó Ildikó édesanyja küldte el először Ildikó néprajzi gyűjtéseit, jegyzeteit; most meg az ilyen jellegű folyóiratait (*Honismeret, Forrás, Valóság, Múzsák*). Szörnyű belegondolni, hogy alig három év leforgása alatt egy szép, fiatal lány örökösevé váltam. Valóban az életnek ez a kegyetlen kérlelhetetlensége kell, hogy állandó munkára ösztönözzön, elűzze a lustaságot (akár a kételyeket is!): hiszen sosem tudhatjuk... Mindig úgy kell dolgozni, hogy ha már holnap nem tudnám folytatni, akkor se kelljen szégyenkezni amiatt, amit magam után hagytam.

* * *

Rengeteg a dolgom, s olykor olyan tömör csömör vesz erőt rajtam, hogy nem vagyok képes semmit sem csinálni. Ülök az asztalomnál és bámulok a semmibe... Igaza lehet Viga Gyulának, hogy olykor pihenésre, üdülésre, teljes (!) kikapcsolódásra is szükség van...

1986. 8. 31. (Érsekújvár)

Zolnay László önéletrajzát olvasom, s közben eszembe jut, hogy naplójegyzeteim közé azért nekem sem ártana beiktatni életem kevésbé kellemes figuráinak rajzát sem, hiszen fejlődésemhez (ha van ilyen) az ő kisded munkájuk is hozzájárul. Szólni kéne például Hájiček elvtársról, a Pozsonyi Kerületi Nemzeti Bizottság kulturális osztályának előadójáról, aki – igaz, személyesen nem is ismer – nagyon nem szerethet (hála Alena Dudová kolléganőmnnek, Hájiček egykori évfolyamtársának az egyetemen). A műemlékesek által a nyáron kiadott kis publikációba szánt régészeti áttekintésemet visszadobta, mondván, az nem szlovák nemzeti szellemben íródott. Az írás, szinte szó szerint, aztán mégiscsak megjelent, de már Karol Kolečáni név alatt. Tehát csak a nevem „magyar szellemű”...

Ez a Kolečáni – akit szintén nem ismerek – surányi tanító, eredetileg papnak készült, csak valahogy kipottyant onnan... Ez nem sérti az ideológiájukat!

Tulajdonképpen pereskednem kellene, de hát van ennek értelme? Lusta vagyok én az ilyesmire... Meg aztán hogy' is mondja Karinthy?

*Inkább egyenek meg a férgek,
Mint hogy a férget megegyem.*

A héten Znojmban jártam. Úgy érzem, jobban kéne ezekkel a muzeológusokkal a kapcsolatot tartani. Van mit tőlük tanulni, meg aztán ez már mégiscsak Európa! Még akkor is, ha a párt nyomása, dogmatizmusa ott még stupidabb, mint nálunk (a gyerekeknek pl. az iskolában tilos feliratos trikóban megjelenniük!!!)

A bukovinai népmesékről írom recenziócskámat – rendkívül vonatottan haladok vele. Közben a kéméndi dolgozatokon farigcsálok – állandóan (egy részük már le van gépelve). Ha minden jól megy, október elején két előadásom is lesz (Székesfehérvár, Budapest) – ezekre is készülni kell. Közben viszont a legszívesebben Zolnay

könyvét olvasnám csak. Nagyon jól ír a vén kujon! Isten nyugosztalja.

Róla is írnom kéne...

1986. 9. 10. (Érsekújvár)

A Zolnay-könyvről írandó recenziómnak talán az *Egy régész regénye* címet adhatnám, utalva Ceram: *A régészet regénye* c. művére. Persze nem fedi a valóságot ez a cím, hiszen végül is nem egy régész, hanem egy egész kor regényéről van benne szó. Ahogy a fülszöveg mondja: korkép és kórkép.

1986. 9. 11. (Érsekújvár)

Megérkezett a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének a felkérőlevele is a budapesti szlovák–magyar bilaterális konferencián való részvételemre. Remélem, most már elengednek kiskirályaink (eddig ugyanis az volt a baj, hogy csak budapesti felkérőlevelem volt). A helembai farsangi maskarázás múltjáról és jelenéről tartok majd egy rövid referátumot. Rendesen meg kell csinálnom, már csak a mindenféle Voigt Vilmosok miatt is, akik nyilván ott lesznek...

Istenem! Ha az eszembe jut opponensi véleménye, mindig úgy megmondom neki a magamét!

Magamban.

1986. 10. 1. (Érsekújvár)

Két konferencia előtt, az utazás előestéjén, nagy izgalomban – még itthon. Nemcsak az út és a szereplés előtti izgalomról van persze szó! Újabban már szinte szökni kell Pestre is, félni a határtól, mint egy tolvajnak, csempésznek, aki kábítószert visz át kilószám. Hová fajul ez a világ?! És közben a rádió az enyhülési politikát, meg a leszerelést harsogja. Ha a barátainkkal nem vagyunk barátságban, bizalomban, hogy akarunk ellenségeinkkel jóba keveredni?

1986. 10. 11. (Érsekújvár)

Újra itthon. Problémamentes határátkelések után jó egy hétig nagyszerű (nagyszerűek, mert többé-kevésbé ugyanazt az ügyet képviselik, amit én is szeretnék, szerény eszközeimmel) emberek

társaságában. Az ilyen találkozások, együttlétek, éjszakába nyúló beszélgetések egyrészt „feldobnak”, meghozzák munkakedvemet, másrészt el is keserítenek. Ösztönzőek, mint minden jó példa, egyben csüggesztőek is, ha az itthoni lehetőségeket az ottaniakkal vagy éppen saját igényeimmel konfrontálom. A végén azért persze csak a munka marad.

1986. 10. 14. (Érsekújvár)

Oly jók ezek a hajnalba nyúló éjszakák: olvasgatok, teszek-veszek, mindenféle gondolataim támadnak... De ha a reggeli szörnyű ébredésre (ébresztésre) gondolok, megkeseredik a Hubertus a számban. Jó lenne úgy élni, hogy nem lennék kötelezve reggel pontosan munkába menni, addig aludnék, ameddig akarok, de éjjel addig is maradnék fönn, amíg bírom, s van mit csinálni. Az utóbbi egyébként lényegében így is van, csak meddig lehet ezt bírni?!

Gyulával beszélgettem, aki nagyon el van keseredve. Meg is értem... Jobban mondva, nem nagyon tudom elképzelni azt a szörnyűséges hajtóvadászatot, ami ellene folyik. Az én idegeim már fölmondták volna a szolgálatot. Sokkal kisebb dolgoknak már a gondolatától is kikészülök.

Lehet, hogy ezt nevezik gyávaságnak?

1986. 10. 22. (Érsekújvár)

Néha nagyon nehezen tudom elviselni embertársaimat, még az olyanokat is, akikkel egyébként egy csónakban, egy cél felé evezünk. Komáromban jártam, a múzeumban. Sanyi nagyképűsége a doktori vizsgálója sikeres letétele után – ha lehet – még nagyobbra nőtt.

1986. 11. 3. (Érsekújvár)

Meghívó a jövő év májusában Székesfehérvárott megrendezendő *Ethnographica Pannonica* konferenciára. Német nyelvű előadást kellene ott tartanom. Vállaltam, hát nincs visszaút, de azért egy kicsit szorongok: tudok-e én olyan szinten németül, hogy ilyesmit vállalhassak? Hiszen ha még le is fordítatom valakivel a szöveget,

amit aztán többé-kevésbé érthetően föl is olvasok – de mi van akkor, ha (ne adj’ isten!) valaki kérdez is valamit?! Netán vitába száll velem?!

Aranka nénit kéne fölkeresni, és újra németórákat venni nála.

Nem vállalom én – eléggé felelőtlenül – túl sokat? Lehet ezt bírni? Nem megy idővel a színvonal rovására?

1986. 11. 4. (Érsekújvár)

Gyula újságolta, hogy elkészült a könyvem! Már csak a terjesztési engedélyt kell megkapni rá, és...

Úristen! Olyan érzés, mintha az ember pőrén állna egy színpadon és több száz ember vizslató szemekkel bámulná.

És még ehhez jön a három hét múlva esedékes doktori szigorlat...

1986. 11. 5. (Érsekújvár)

Itt van a kezemben könyvem, az *Ágas-bogas fa*. Hát, mit mondjak? Örülök neki, no persze, hogy örülök. Bár nem a könyvművészet remeke. Mintha a *Madách Naptár* „különkiadása” lenne. Ha egy szülőnek a saját gyermeke a legszebb, akkor azonban el kell fogadnom szépnak. No, mindegy.

Volt már nekem felhőtlen örömöm? Persze ez olyan dolog, mint ahogy az optimista meg a pesszimista gyerekről szóló vicc bemutatja. Tehát én vagyok a pesszimista...

1986. 11. 16. (Érsekújvár)

Tegnap voltam Aranka néninél, ugyanis szeretnék tőle néhány óra nyelvleckét venni. Szégyen és gyalázat, tizenegy éven keresztül felé sem néztem... Most döbbsentem rá, hogy itt, ebben a kisalföldi porfészekben milyen állandó, magas értékrendet képvisel. Gimnáziumi éveim alatt több ember volt itt (néhány tanárom, köztük Aranka néni is), akikre fölnéztem, akiket valóban kultúremlernek tartottam. Azóta a véleményem a legtöbbszörűről megváltozott – s hát, nem éppen előnyükre. Így aztán kissé szorongva mentem erre a látogatásra: féltem tőle, hogy Aranka néniben is csalódnai fogok.

Legnagyobb meglepetésemre (és megkönnyebbülésemre!) azonban semmi nem változott: házuk, kertjük, ők is a régiek. A látvány,

a körülmények, amiben élnek, nem valami felemelő. A szellemi légkör, ami körülveszi őket (amivel körülbástyázzák magukat!) viszont maradandó, európai. Nem is tudom, hogyan bírhatják ki az ő magas kulturáltságukkal ebben a mucsai világban?! Igaz, alig mozdulnak ki otthonról, inkább a maguk öntörvényű világát élik – németül beszélnek egymás közt.

Családjukról, múltjukról semmit nem tudok, pedig tán érdemes (és tanulságos!) lenne rákérdezni...

Nagyapjuk Vágkirályfán (?) volt evangélikus magyar tanító. Ezt Jolka néni mondta egy öntöttvas ostyasütő kapcsán, amit a múzeumnak akarnak ajándékozni.

Holnap Lévára megyek előadni. Azon töprengek sokszor, hogy ez valami félreértés lehet: annyiféle hívnak, pedig csapnivalóan rossz előadó vagyok. Mikor bukok már le...?

1986. 12. 31. (Érsekújvár)

Fura egy szerzet vagyok én! Szilvesztereste minden normális ember vigad, berúg; én meg íróasztalomnál ülök, s mindenáron dolgoz-nék. Közben persze valahogy „bánt” is a dolog, ezért semmi komoly munkába nem fogok, csak teszek-veszek.

Éjjel két óra, tehát lényegében már „holnap” van – ráadásul 1987. Mivel azonban én egy napot mindig addig számítok (és naplót is ezen elvek mentén írtam mindig), amíg este vagy éjjel el nem megyek aludni, miért lenne ez a mai nap kivétel?!

Ülök asztalomnál, előttem pezsgő, szól a rádió, olykor egy-egy petárda durran... A család már alszik, s én reménykedve nézek a jövőbe.

A pesti Tv-ben minden kedves nézőnek, „határainkon innen és túl”, boldog új évet kívántak. Először magyarul, majd elmondták a magyarországi nemzetiségek nyelvein is... nem sok ez egy kicsit?

Félreértés ne essék! Normál körülmények között nem. Sőt! Csakhogy, amikor a környező országok hatalmasai a jó példát pimaszul kiröhögve, sokszor az alapvető nemzetiségi jogokat is sárba tapossák, talán nem kellene a balekségnek erre a szintjére süllyedni. Persze lehet, hogy pesszimista vagyok, s a jó példa mégiscsak ragadós...

Legyünk hát optimisták, hiszen ebben az évben még semmi baj nem ért...

1987. 1. 13. (Érsekújvár)

Az utóbbi időben sokkal többet írok, mint olvasok. És amit leírok, azt éppoly nyomtalanul elfelejtem rövid időn belül, mint azt, amit olvastam. Hol vannak azok a régi szép idők, amikor első írásaimat először hetekig forgattam-fogalmazgattam a fejemben, s amikor már kívülről tudtam, szinte végleges formában papírra vettem?! Most meg gyakran a mondat végével sem vagyok tisztában, amikor elkezdem leírni az elejét...

Istentelen idő van az utóbbi napokban: hófúvás, farkasordító hideg. Gyakorlatilag megbénult az élet néhány napra. A hétvégére meg erős fölmelegedést, olvadást jósolnak – az is vidám lesz!

Tegnap és ma újság sem jött. Tegnap még a postás sem. Ma igen, levelet is hozott, meg az *ÉS*-t, de *Új Szó* nincs. Vajon meg sem jelent, vagy csak Pozsonyból nem ért ide?

1987. 1. 18. (Érsekújvár)

Kezdem szétküldeni ismerőseimnek, barátaimnak, rokonoknak, az arra érdemeseknek könyvem, amely nálunk még nem, de a pozsonyi magyar könyvesboltban már kapható. És most már izgulhatok mint a kisgyerek, ha rosszat tett: milyen következményei lesznek?!

1987. 1. 21. (Érsekújvár)

Könyvem Pozsonyban már hetek óta árusítják, hozzánk meg még mindig nem jutott el. Sigmundová hívott és gratulált hozzá. Említette, hogy írt róla az *Új Szó*-nak. Kíváncsi vagyok rá, bár jobban

örültem volna, ha ő (!) inkább valamelyik szlovák lapban ismertette volna (persze az nincs kizárva, hogy azt is megteszi). Az ilyesmit természetesen – legalábbis szerintem – mondani viszont nem ildomos!

1987. 1. 24. (Érsekújvár)

Már-már elrettentő (de egyben csodálatra, sőt irigylésre méltó), hogy Aranka néni milyen idealista ködburokban él. Otthonról jóformán nem mozdul ki, így csak olyan emberekkel találkozik, akik kifejezetten őt látogatják meg. Ők meg nyilván közel azt az életfel fogást képviselhetik, amit ő. Nagy-nagy hittel beszél az emberről, a mai fiatalok tudásszomjáról: mert nem olyan felszínesek ők, ahogy egyesek gondolják... Vajon akkor is ezen a véleményen volna, ha a külvilágtól nem ilyen elzárkózva élne?

Engem is egyfolytában dicsérget, s oda lyukadunk ki, hogy már-már elhiszem, valóban sokat és jól dolgozom, hogy egész jól tudok németül... Könyvemet olvasva, stílusomat Fekete Istvánéhoz hasonlította.

1987. 2. 22. (Érsekújvár)

A néprajzi szakcsoport tagjai – megható figyelmességgel – egy hatalmas kolompot vettek nekem sikeres doktori vizsgám emlékére. Most már aztán valóban rázhatom, amit a nyakamba vettem...

Nagy Bandi ötlete volt ez a jelképes ajándék – a „főkolompos” részére. Meg kell mondanom, jólesett. Csókás Feri bácsi egy flakó házipálinkával lepett meg.

1987. 3. 9. (Érsekújvár)

Az írószövetségi vita újabb és újabb fejleményeit nyomon követve, a szabadszájú(nak tűnő) hozzászólásokat olvasva az ember egyre inkább meggyőződhet a demokrácia és liberalizmus viszonylagos magyarországi létezéséről, bár még mindig túl sok mindent sejtetnek ezek az írások a háttérben. Olyan dolgokat, amelyekről még ott sem lehet beszélni, de ismeretük hiányában a hozzászólások sem értékelhetők egyértelműen. E tájékozatlanságomból, véleménytelenségemből adódhat, hogy mindig annak adok igazat, akinek írását éppen olvasom. Egészében véve – ez békésebb

alaptermészetemből következhet – a két véglet, a vélemények két szélső pólusa (a legutóbbi ÉS-ben ezeket Eörsi és Fekete Sándor véleménye reprezentálja) közé helyezkedem. „Valami igaza” mindkettőnek van, és lelkem legmélyén úgy szeretném, ha békülné nyebb hangnemben, a kis lépések politikájának szellemében oldódna meg a konfliktus. Mert végül is nem egy bokszmérkőzés ütésváltásait követjük nyomon a drukkerék izgalmaival! Egyáltalán nem a ringben álló ellenfelekről van ugyanis szó, nem arról, hogy kettejük közül melyik kap vagy éppen melyik ad nagyobb pofonokat. Nem arról hogy melyikük győz! Sokkal többről! Rólunk, „drukkerekről” is...

1987. 4. 21. (Érsekújvár)

A bibliográfiát bütykölgetem, s rá kell döbennem, mennyi – viszonylag – értékes anyag van eldugva ezekben a régi lapokban. Igazán kár, hogy szinte egyáltalán nem aknázzuk ki őket! Arra is gondolok persze (s ez már csúnya egoizmus!), hogy tulajdonképpen kár is kiadni ezt a bibliográfiát. Meg kéne csinálni saját használatra, s így én lehetnék a szlovákiai magyar néprajz tudora. Ha viszont közreadom, akkor már bárki az lehet, s el sem tudja képzelni közben, mennyi munka fekszik benne.

1987. 5. 8. (Érsekújvár)

Ma voltunk Kőbölkúton, s Apám hozta a szörnyű hírt: Vass Miska meghalt. Azt, hogy betegeskedett, tudtuk róla, de azért sosem hittem, hogy ilyen komoly a baja! Olyan valószínűtlen az egész.

Mennyit tanult, szegény fiú, makacsul küzdött: a prágai sikertelen kísérlet után nagy nehezen elvégezte Brünbnben az egyetemet, s alighogy befejezte: elment közülünk...

1987. 5. 31. (Érsekújvár)

A héten Székesfehérvárott vettem részt az *Ethnographica Pannonica* konferencián. Nagy élmény, igazi feltöltődés volt ez számomra! Rengeteg kollégával ismerkedtem meg személyesen, illetve találkozhattam régebbi ismerősökkel újra. Ezek a találkozások mindig rendkívül inspirálóak számomra. Első német nyelvű előadásomon is túl vagyok: úgy érzem, egész sikeresen. Voigt V. mindenestre

utána odajött hozzám, s igencsak meleg hangon gratulált! Mit tagadjam: jólesett!

Ha belegondolok, hogy holnap ismét be kell mennem a munkahelyemre: „...él buták és basák közepette”. Vajon meddig lesz erőm lerázni magamról ezt a sok fékező irigység- és butaságáradatot, mint a lúd tolláról lepörgő vízcseppeket? Egyre fárasztóbbá válik a kilincselés, nyelés, bólogatás! Tisztelettel nézni emberekre, akiket nem tisztelünk; fogadni olyanok dicséretét, akiknek dicséretére nem tartunk igényt (ráadásul nem is őszinték!). Borzasztó ez a nemzetiségi problémákkal fűszerezett vidékiesség!

1987. 6. 3. (Érsekújvár)

Kosáry Domokos: *A történelem veszedelmei* c. tanulmánykötetét olvasgatom. Érdekes, példaadó életút az övé: voltak csúcspontok, hullámvölgyek az életében (ahogy mindenkinek), s úgy látszik, a csúcson végzi. Az ötvenes években jó pár esztendőre „kivonták a forgalomból”, ami azt jelenti, hogy nem publikálhatott, viszont rengeteget olvasott. Elolvasott vagy kettőezer kötetre rúgó anyagot. Őszintén szólva nem bánnám, ha engem is kivonnának *így* a forgalomból! Hosszú távon sokkal gyümölcsözőbb, maradandóbb értékű lenne az efféle l'art pour l'art-tevékenység, mint a mostani vegetálásom ebben a múzeumnak csúfolt kutyaólbán. Mert vajon meddig bírható az energiával, hogy napközben elfáradok a semmittevésben, és éjszaka próbálom behozni lemaradásaimat – amelyek mind nagyobbak (nyilván nem a helyi, hazai pályán, de hát ahhoz nem mérhetem magamat).

K. Ági ma rákérdezett, hogy mi a véleményem, van-e erkölcsi alapja az egyetemet végzett embernek lenéznie a kevesebb iskolával rendelkezőt? Fölhozott néhány konkrét példát, de úgy éreztem, a kérdés éle nekem is szegeződött.

Persze, hogy botorság az, s ha lenézném történetesen, akkor szüleimet, nagyszüleimet, kedves paraszt beszélgetőpartnereimet tagadnám meg, amit pedig igencsak nem szeretnék! Tisztelem, becsülöm őket, s tudva tudom, hogy csupán iskoláimmal és bármiféle

címekkel, titulusokkal sosem lehetek több náluk. Az elvégzett munka, az életmód, életcél, a tartás (!) teszi előttem az embert. A lumpenproletárokat és szerencselovagokat, konjunktúra-párttagokat viszont igencsak nem szeretem! És – sajnos – nyüzsgőnek körülötünk. A felületes szemlélőnek persze úgy tűnhet, ha ezeket semmibe veszem (mert többre nem is lehet értékelni őket), akkor a kevésbé iskolázottakat nézem le.

Mindezt így, részletesebben kifejtve nem mondtam el Áginak (lépcsőházi ember!), inkább csak dadogtam, magyarázkodtam. Holnap tisztázni kellene! Sőt, akár azt is bevallhatom neki, többre tartom őt középiskolájával, mint bármelyik (igen: bármelyik!) diplomás kollégát a múzeumból. Igen, ezt is el kellene neki mondanom...

1987. 6. 11. (Érsekújvár)

Megkaptam a meghívót az aspirantúrára való felvételre, amely június 22-én lesz Pozsonyban. Izgulok kissé, hiszen először kell majd szlovák nyelven szakmai porondon helytállnom, s még ha jelképes is az egész felvételi – ahogy Botík nyugtatott –, akkor sem mindegy, milyen benyomást teszek majd a résztvevőkre.

1987. 6. 17. (Érsekújvár)

Régebbi írásaimat olvasgatva jól megfigyelhető, hogy milyen sokat számít az embernek a környezet. Egyetemista koromban készült cikkeim sokkal tágabb horizontúak, mint a mostani, bármennyire is kitárulkozni akaró, mégiscsak nemzetiségi kátyúnkban fulladozó opusaim. Hiába, akkor naponta a Széchényi Könyvtárban ülhettem, naprakész tájékozottságom volt a legfontosabb sajtótermékekről (Dusza akkoriban említette is, hogy nagyfokú tájékozottságom tesz ki neki), értelmes embereket hallgathattam, eszmét cserélhettem velük... Mindezt akkoriban nem is értékeltem kellőképpen, pedig – most tisztán látom! – pótolhatatlan lehetőség volt ez! Most meg, hetedik emeleti „tornyomból” bizony nem sok mindenre látok rá, s a nagyon ritka eszmecserék is olyanok, hogy inkább én mondogatom a magamét. S ezek a monológok fejlődésemnek nem sokat segítenek. Bizony, emberfeletti erő kifejtést kíván a jobb földrajzi helyzetben élő kollégákkal való lépéstartás innen – ha egyáltalán

sikerülhet... Meg kell találni a helyzetnek leginkább megfelelő életformát, munkamódszert, -stílust. Talán ez a recept...

1987. 8. 14. (Érsekújvár)

A mai *Új Szó*-ban olvasom, hogy meghalt Szombathy Viktor. Itt fekszik asztalomon május 29-i keltezésű levele, amelyben arra kér, nyomozzam ki (egy nyilván örült) érsekújvári orvos, „drámaíró” kilétét, aki felajánlotta néki, hogy adja ki 1800 oldalas drámagyűjteményét.

Szégyen és gyalázat, a mai napig nem jutottam előbbre a „nyomozásban” (Hodossy vállalta föl az ügyet, amikor legutóbb nálam járt...), s persze nem is válaszoltam Viktor bácsinak. Hát, most már nem is fogok...

„Itt ülök a tolószékben és nézem a tavasz jöttét, tavasz mulását a Vérmező zöldjén és a Bástyasétányon. Bár még Nálatok kereshetném Ocskay László réz-monogramját!” – írja levele végén, s mardos a lelkipurdalás, hogy két és fél hónap alatt nem tudtam időt szakítani a válaszadásra.

Furcsa az összeismerkedésünk története. Valamikor, egyetemista koromban írtam recenziót az *Új Szó*-ban egy, általa szerkesztett régészeti ismeretterjesztő kötetről. Ő kitudakolta a címemet (nem! a szerkesztőségbe küldte, és Szigeti Laci továbbította levelét), és meleg hangú levélben köszönte meg a méltató sorokat. Aztán levéllevelet követett, többször is utalt rá, hogy személyesen is fölkereshetném (egy városban éltünk!), de én annyira feszélyezett, bátortalan voltam, hogy a meghívás elől mindig kitértem valamilyen ürüggyel. Aztán visszakerültem, s amikor elkezdtem doktori disszertációmon dolgozni, egyszeriben szükségem lett Viktor bácsi emlékezetére, hát írtam neki. Nagyon készségesen, hosszan (több levélben is, további kérdések nélkül is) válaszolt. Ismét levelezgetésbe kezdtünk, ő is kért tőlem adatokat *Szlovákiai utazások* c. könyvének újabb, javított kiadásához (erre utal az Ocskay réz-monogram). Néha-néha küldött egy-egy érdekesebb újságkivágást a *Magyar Nemzet*-ből.

Végso soron hát valóban „régí a barátság”, ahogy levele végén fogalmaz: csaknem tízéves. „Címkönyvemben 3 címed is van. Melyik most a helyes?” – vajon mi lehet a három cím? Komárom, múzeum és az itthoni, mai?

1987. 8. 19. (Érsekújvár)

Miklósi Péter hívott fel a *Hét*-től, hogy pénteken meglátogatna, mivel riportot szeretne velem készíteni a Kötődések rovatba. Addig is gondolkodjam el „kötődéseimről”: szülői ház, szülőföld, nemzetiség, hivatás...

Mit is mondhatnék?

Először is átolvastam néhány, hasonszórú riportot, s egyik sem tetszett. Amolyan „kék-fényes” fotók alatt az a szöveg, hogy már alapiskolás korában a csapattanács elnöke volt az illető. Aztán meg jön a csupa öntelt dicsekvés. Szóval valami mást kéne, valahogy másképpen... De hogyan?

Hitvallásfélét adni, amiben elmondja az ember, hogy mit csinál, miért csinálja... Ja, igen. A többiek is ezt mondták. Akkor viszont a megfogalmazás mikéntjében, a stílusban volt náluk a hiba. Hát, akkor, próbáljuk meg!

Néprajzkutatónak vallom, hiszem magamat. Ezt azért kell már az elején tisztázni, mivel a személyigazolványom bejegyzése szerint régész (archeológus) lennék, az Érsekújvári Járási Múzeum munkatársa. 1980 óta, az egyetem elvégzése utánól dolgozom ebben a munkakörben, bár az utóbbi esztendőben már a munkahelyi feladataim között is szerepelnek, ha nem is nagy mennyiségben, néprajzi kutatási programok.

Miből adódik ez a kettősség?

Falun, Köbölkúton nőttem fel: apám vasutas, anyám tanítónő. Már kisgyerek koromtól kezdve (nem utolsósorban anyai nagyanyám meséi révén) megszerettették velem a könyveket, az olvasást. Így én bizony az ún. népi kultúrából falunkban semmit nem tudatosítottam. Olvasmányaim világában éltem, és nyilván ezek hatására (nagy szerepe lehetett ebben Zamarovskýnak) az archeológia iránt kezdtem érdeklődni. Diákként a szomszédos Szőgyénben zajló régészeti feltárásokon is részt vettem nyaranta, így érettségi után természetesen volt, hogy tanulmányaimat is ebben az irányban folytassam. Erre pedig reális lehetőség akkor csak úgy volt, ha a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemre jelentkezem néprajz szakra, s ha felvettek, ott már második szakként régészetet is hallgathatok. Ez 1975-ben volt. Most már tudom, hogy a népi kultúra új divathulálma éppen ebben az időben indult hódító útjára, de én – mi taga-

dás, így volt! – ebből annak idején semmit nem tapasztaltam, tudatosítottam. Jobban mondva megnéztem én néha a Tv-ben a „Röpülj pávát”, meg hasonló jellegű, színpadi folklór alkotások eljutottak hozzám, de ezek valahogy nem ragadtak meg (őszintén szólva – bár létjogosultságukat, fontosságukat botorság lenne tagadni – a színpadi folklór ma sem vonz különösebben). Szóval ebben az időben a népdalénekesek és néptáncosok produkcióival azonosítottam a néprajzot, és nem lelkesedtem kezdetben, hogy a régészet mellett ezt a nyűgöt is a nyakamba kell vennem öt évre. Aztán Budapesten nem telt bele fél esztendő, és látva a régész tanszéken folyó, már-már természettudományos szárazságú, meglehetősen önmagába forduló munkát, valamint a néprajzosok tág művelődéstörténeti háttér előtt zajló, élettelibb kutatótevékenységét, érdeklődésem szinte egy csapásra a népi kultúra felé fordult. Itt persze igazságtalan lennék, ha nem említeném meg László Gyula régészprofesszor nevét, aki előadásaiban tárgyát mindig bőséges néprajzi, művelődéstörténeti példákkal világította meg, és így – paradox módon – ő is a néprajz felé irányította érdeklődésemet. Ily módon messziről, Budapestről fedeztem fel azt a népi kultúrát, amelynek romjai gyermekkoromban még megvoltak szülőfalumban, illetve anyám falujában, a mátyusföldi Pereden. Ezek után már megint csak természetes lett, hogy az az ifjú, aki „mindig” archeológus szeretett volna lenni, az egyetemi tanulmányait lezáró szakdolgozatát néprajzból írta, és később ebből a szakból is doktorált.

Az is természetes volt számomra, hogy tanulmányaim befejeztével visszatérjek a szülőföldre, és próbáljak hasznos munkát kifejtetni (ezt a munkát egyébként már korábban megkezdttem, hiszen egyetemista koromtól folyamatosan untatom a *Hét* olvasóit ismeretterjesztő, figyelemfölkeltő írásaimmal). A sors iróniája, hogy a diploma megszerzése után – mivel más lehetőség nem volt – csak régészként tudtam elhelyezkedni. Azóta próbálom az egyébként egymástól korántsem olyan távoli két szakmát magamban egyeztetni...

No, első nekifutásra talán nem is olyan rossz!

Különösebben nem kötődöm egy faluhoz, a szülőfalumhoz (már elnézést, köbölkútiak!), hanem a tágabb szülőföldemhez inkább. Ahhoz a darab földhöz, amelynek neve sincs: amely a Csallóköztől és a Mátyusföldtől keletre, a Vág és a Garam között terül el. Néprajzi

kutatásaim zöme is ezt a területet érinti, s nagyon jó érzés elbeszélgetni az idős földieimmel – nemcsak arról, hogy miként vágták hajdanán a nádat, vagy az asszonyok hogyan cipelték a batyut, hanem ügyes-bajos gondjaikról, életükről. Nem vagyok híve annak a direkt, rámenős, eredményorientált néprajzi gyűjtőmódszernek, amely belefojtja az „adatközlőbe” (ezt a szót sem szeretem: az emberibb *beszélgetőpartner* kifejezést részesítem előnyben), szóval belefojtja az idős emberekbe a szót, csak arról hajlandó bármit is meghallgatni, amit kérdezett. Így aztán persze sokszor meglehetősen sovány a néprajzi eredménye egy-egy beszélgetésnek, de meg vagyok róla győződve, hogy hosszú távon néprajzilag is eredményes tud lenni ez a módszer. Emberileg azonban mindenképpen többet ad. Azt, amit idős beszélgetőpartnereimtől kapok (mert hiszen rablógazdálkodás a miénk: nem vetünk, csak aratunk), legalább részben viszonzni szeretném azzal, hogy kutatási eredményeimet nem hagyom a múzeumi (vagy a saját) adattárban évekig porosodni, hanem azokat minél hamarabb igyekszem is közreadni. Meggyőződésem, hogy az emberek mindig szívesen olvassák az ilyen ismeretterjesztő írásokat: a fiatalok azért, mert ez többé-kevésbé újdonság a számukra, az idősek meg azért, mert ifjúságukra emlékezteti őket. Erről eszembe jut az a kedves eset, amikor Nyitragerencsén egy idős házaspár egy régebben megjelent írásom nyomán „mondta föl” nekem a Luca-napi szokásokat és hiedelmeket.

* * *

A konkrét, mindennapi kutató- és feldolgozómunka mellett mindig is érdekelték és izgattak a szlovákiai magyarság néprajzi kutatásának elméleti és szervezési kérdései. Még akkor is, ha tudatosítom, hogy ezek nagyobbik részét nem a néprajzkutatóknak kell megoldaniuk (intézményes keretek, rendszeres publikációs fórum stb.) Izgat a téma, és nem is elsősorban szakmai szempontból. Meggyőződésem, hogy bármely népcsoport akkor életképes igazán, ha adva vannak alapvető intézményei, szervezetei. Féloldalas (mert szépirodalomközpontú) szellemi életünkről mindez még ma sem mondható el, bár a szakemberek terén kétségtelenül javult a helyzet az utóbbi években. A különböző társadalomtudományok azonban nem tud-

nak megizmosodni, teret nyerni. Ezt a problémát kellene megoldani valahogy, de semmiképpen nem úgy, hogy – saját szakmámnál maradjunk – a néprajzi kutatómunkák elvégzésébe magyarországi és szlovák kollégák segítsenek be. Nem tehetek róla, de ilyen esetben mindig az az érzésem, mintha egy kihalóban lévő, egzotikus népcsoport lennénk, ahová a szerencsésebb, mert egyelőre fennmaradni látszó népek kutatói expedíciókat szerveznek. Ezt a munkát saját magunknak kell elvégezni úgy, hogy az eredmények bekerüljenek szellemi életünk vérkeringésébe.

1987. 8. 22. (Érsekújvár)

Hát, megvolt a nagy beszélgetés – és most rettegve várom, hogy milyen szöveg jelenik majd meg a *Hét*-ben. Ha egyáltalán megjelenik valami...

Miklósi, úgy tűnik, valami egészen mást várt tőlem. Valami olyasmit, hogy ódákat zengedezzek a szülői házról, szülőfaluról, küldetés-tudatról és egyébekről. Olyasmikről tehát, amelyekről már annyian, annyi sok szépet (de vajon igazat is?) elmondtak, hogy én bizony nem tudtam azokat ismételni, újat meg megint csak nem. Ezzel szemben olyan kiábrándító dolgokról beszéltem, mint az, hogy úgy jelentkeztem néprajz szakra, hogy azt sem tudtam, mi az? Semmilyen érzelmi szálak nem fűznek a Bodroghöz, sokkal inkább a Dunántúlhoz. Még életemben nem jártam a zselízi fesztiválon stb., stb.

Azt hiszem, kevés volt ez a két óra hossza, hogy megismerhesen. Most csak afféle kettősséget, ellentmondásokat láthat a között, amiket írok, meg amiket most elmondtam, amit most megtapasztalt belőlem.

Miért írok? Még soha nem gondolkodtam ezen. Szinte egyszerre tanultam meg olvasni és kezdtem el írni, így az mindig természetes volt számomra, hogy élményeimet, gondolataimat másokkal is megosszam. Első „műveimet” második koromban alkottam, persze még csak a család részére. Ha jól számolok, hatodikos lehettem, amikor első írásom, 1969-ben megjelent nyomtatásban a *Tábortűz*-ben. S azóta írok. Egyébként a publikálás szakmám velejárója is.

Igen, a szakma kifejezésen is fönnekadtak, főleg Gyökeres György, aki fényképezni jött. Én nem tudom, mit vártak, milyen szót? Hivatal? Küldetés?

Brrr...

Szóval el sem tudom képzelni, hogy mit hoz majd ki ebből a beszélgetésből. Rokonszenves, értelmes ember benyomását keltette egyébként – már amennyire a magnó- és villanófény-lázban megfigyelhettem. Gyökeres egy bohém, maskara alak. Zokniban ment el, cipőit kézben vitte, mivel nem bírta kibogozni a kötőt, de sietniük kellett. Amikor jöttek, mondtam nekik, hogy ne vessenek cipőt, Miklósi szót is fogadott; Gyökeres viszont kijelentette, hogy mosott ő lábat... Hát, akkor ved! No, este ismét moshatott. Nemcsak lábat, zoknit is.

1987. 8. 23. (Érsekújvár)

„A nemzetmentő sürgés-forgás kiművelt emberfő nélkül semmit sem ér, és sok kiművelt emberfő sürgés-forgás nélkül is megmenti a nemzetet” – Németh László írja e – számunkra is megszívlelendő sorokat – Széchenyi *Hitel*-ével kapcsolatban.

1987. 8. 25. (Érsekújvár)

Ma P. járt nálunk, a feleségével. Igazán kedves emberek, csak az zavart, hogy P. úgy lépett be a lakásba, mintha szentélyben járna, aztán meg úgy is beszélt – sűrű hajlongások közepette – , mintha legalább egy Nobel-díjas író alkotó békéjét zavarná. Közben, tanmeseként, elbeszéltem neki a Miklósi-féle riportot (ti. hogy’ utasítottam vissza a „küldetéstudat”, „áldozat” és hasonló fogalmakat velem kapcsolatban), ő helyeslően bólogatott, majd végső konklúzióként megállapította, hogy én bezzeg milyen nagy áldozatot hozok munkám érdekében.

Hát, senki nem érti meg, hogy mindez részemről nem áldozat? Szeretem ezt csinálni, és kész!

* * *

Széchenyit olvasva bukkantam rá arra a gondolatra, amiben végül is múltkor Miklóssal is megegyeztünk. Mindegy tudniillik, hogy mit csinál az ember, de amit magára vállalt, azt becsülettel kell végeznie. Mindjárt kihozom a hálóból a Széchenyi-kötetet, s megnézem, ő hogyan is fogalmazott pontosan. Íme: „...mindegyiknek tehetségében

áll, akármilly alacsony helyzetű legyen is, – s ez milly kellemesen hevítő önérzés! – nemzete erejét nagyobbítani. Hanem azt (...) mindenki csak a maga természeti álláshelye tökéletes betöltése által teljesítheti.”

Hovatovább egyre világosabban látom, hogy eleink már mindent megfogalmaztak. Mi legfeljebb már csak ezeket a gondolatokat forgatjuk – tudva vagy tudatlanul – új és új köntösbe öltöztetve.

Az utóbbi hetekben Széchenyi művére csodálkoztam rá (úgy mint tíz esztendeje Adyéra). E két ember mindent megírt, ami a magyarságot ma foglalkoztatja.

Naplóm régebbi bejegyzéseit olvasgatom, s közben föltűnt az állandó refrén: az elégedetlenség munkabírásommal, teljesítményemmel kapcsolatban. Ezzel szemben a legutóbb Miklósi is, P. is azt kérdezték, hogyan vagyok képes úgy beosztani az időmet, hogy ennyi mindent tudjak csinálni? Mi a recept? – kérdezte Pénzes Pista.

Nos, mindkettőnek azt a – Németh Lászlótól átvett – időbeosztást meséltem el, amely szerint, miután délután végeztem a fogorvosi rendelőben (értsd: múzeumi munkaidőm lejárt), itthon – úgy 5-6 körül – elmegyek aludni, majd kilenc felé fölkelek, s több-kevesebb intenzitással éjfél után kettőig, háromig dolgozok. Persze ez csak efféle „recept”, de külsőség. A lényeg tán éppen abban az állandó, önmagammal szembeni elégedetlenségben van, ami naplóim állandó témájaként is jelentkezik.

A járási pártbizottság – állítólag, ezt csak úgy, harmadkézből hallottam vissza – az Iródiában való ténykedésemmel indokolva visszautasította az aspirantúrára szóló kérvényemet. Nem végérvényesen, „csak” januárig. Akkor újra megtárgyalják. Addig viszont semmi kedvem vizsgáztatni (teljesen bizonytalan helyzetben) marxizmusból, oroszból, németből. Fel kell hívni Botíkot, és közölni vele az újabb fejleményt... Az az igazság, hogy lényegében el is ment a kedvem az egésztől. Rájöttem, hogy a sok mellék munka (marxizmus, orosz és német vizsgák két évig, a dolgozat szlovákra fordítása) any-

nyi időmet venné el, hogy az egész fölhajtás elveszíti értelmét. Tehát ez a párthatározat most eléggé jól jött nekem... Ha viszont ez megváltozik, nemigen táncolhatok már vissza!

1987. 8. 30. (Érsekújvár)

Ifjú íróink, költőink lapot szeretnének indítani (erre – állítólag – bizonyos esély van is, hiszen a csehek és a szlovákok is kaptak mostanában engedélyt), s a tervezet kidolgozására tegnap Roccóéknál össze is ülték. Én is elmentem, mert arról volt szó, hogy a lap nem óhajt tisztán szépirodalmi lenni, de végül is, a beszélgetés során az sült ki, hogy mégis. Legalábbis Hizsnyai Zoli olyan feltételeket szabott (esszészzerű, problémafelvető, közép-európai kitekintés stb.) a néprajzi írások megjelenésének a lapban, hogy – tartok tőle – ilyen dolgozatok egyhamar nem hagyják el szlovákiai magyar néprajzos műhelyét. Az persze más kérdés, hogy a versek, amelyeket majd közölni akarnak, a maguk műfaján belül megfelelnek-e hasonló kritériumoknak?!? Megfigyeltem, hogy rettenetesen igényesek tudnak lenni más műfajú írásokkal szemben (egyáltalán: mi alapján ítélik meg ezeket?), s közben ez az igényesség saját műveiken nem érződik. Lehet, hogy tudat alatt valamiféle féltékenység bujkál a társadalomtudományok művelőivel szemben, s attól tartanak, hogy esetleg teret veszítenek? Egyébként alig burkoltan Balla is erről beszélt.

Az persze kétségtelen, hogy ez a lap, ha lesz belőle valami, semmiképpen nem helyettesíthetné egy tudományos fórum szerepkörét; így aztán nem is igen kardoskodtam tudományszakunk érdekében. Különben sem engedi büszkeségem, hogy költőkkel kapartassam ki számunkra a gesztenyét a tűzből...

Mindenesetre szorítok, hogy sikerüljön a lapindítás, és kíváncsi-an várom az első számokat.

A múzeumban esténként gépelgetem a bibliográfiát, rettenetesen lassan megy. 1915 tételből áll az egész, eddig 270-et írtam be – három nap alatt. És még hátravan a helynév- és a tárgymutató összeállítása, legyélése...

1987. 8. 31. (Érsekújvár)

Nagyon nehéz döntés előtt állok: akarjam-e azt az aspirantúrát vagy sem. Való igaz, hogy ezt már jóval előbb kellett volna meggondolnom, de az első örömben (hogy engem ilyesmire kértek föl!) nem tudtam józanon mérlegelni az egészet. Ha a karriert tekintem, akkor mindenképpen bele kellene vágnom. Csakhogy ez rengeteg áldozattal jár, rengeteg idővesztéssel... Ha egyszerűen dolgozni (kutatni, írni) akarok, akkor fölösleges az egész: az alatt az öt esztendő alatt, amíg azt végezném, megírhatnék néhány könyvet.

Hiszen így sem tudom, hol áll a fejem a sok tennivaló miatt, és most még vegyek a nyakamba olyasmiket, hogy politika, orosz- meg németnyelv-tanulás, vizsga (a két utóbbi még hagyján, de az elsőtől kiutéseket kapok).

Nem, azt hiszem, nem nekem találták ki az egészet. Lehet, hogy idővel, amikor a tudományos fokozatok odaítélésének tisztán tudományos és nem politikai kritériumai lesznek, lehet, hogy akkor majd belevágok. Addig azonban még bőven ráérek...

Csak Botik előtt röstellem magamat kissé (még jó, hogy pártunk és kormányunk besegített), és nem tudom, hogy magyarázom meg neki mindezt, ha mindenáron el akarná intézni pártvonalon is az ügyet?

1987. 9. 3. (Érsekújvár)

Kedden lesz az *Új Minden*es Gyűjtemény első szerkesztőbizottsági ülése, amelyre már valamilyen konkrét javaslatokkal, tervekkel kellene mennem. Tóth Karcsi olyan szépen, kereken megfogalmazta már az előzetes koncepciót, hogy ahhoz sok hozzáfűzni való nem lehet. Legfeljebb, karácsonyfaként, egy-két ötlet-dísszel lehetne még teleaggatni.

Néhány ötlet az *Új Minden*es Gyűjtemény Könyvtára sorozatba:

- Trugly Sanyit fel lehetne kérni, hogy publikálja benne az avar temetőjét
- meg lehetne jelentetni disszertációm, kiegészítve bőséges adat- vagy példatárral (Alapy, Tichy, Thain, Manga, Khín, Balogh E. stb. írásainak válogatásával)
- Putz Éva: *A kolonyi lagzi* (vállalnám az utószót)
- Kovács Pista mesekötete is megjelenhetne itt

- Méryné megírhatná a szlovákiai magyar népviselet-monográfiáját
- Kovács Pista írhatna egy szép kis kötetet méhi leleteiről.

Kérdés: ez a sorozat csak kismonográfiákat, monográfiákat tartalmazna, vagy beleférnének egy-egy szerző tanulmánygyűjteményei is? Ha igen, akkor arra is lenne egy saját tervezetem (de úgy gondolom, másnak is!).

Az egésznek persze akkor lenne igazán értelme, ha az *Új Minde-nes* szekerét – Tóth Karcsin és Balla Kálmánon kívül – más is tolná a Madáchon belül. Mint hírlik, Duba például nemigen van mellette. Jó lenne, ha Zalabai Zsiga is eljönne erre az ülésre. Most alkotószabadságon van.

A legújabb *Nő*-ben Szigeti Laci beszélgetése olvasható a hetvenéves Turczel Lajossal. Nagyon szép, korrekt interjú. Turczel méltatja benne a Iródiásokat is! Így, leírva, kinyomtatva, hogy **Iródiások!** Azt hiszem, a botrány kitörése óta ez az első eset, hogy hazai lapban le lehetett írni ezt a szót. Véletlen?

Turczel Lajos, Könözi István felvételén, hamiskás mosolyával úgy áll, hogy akár kapanyélre támaszkodó szalkai parasztbácsi is lehetne.

1987. 9. 6. (Érsekújvár)

Film a televízióban: gyilkolás, kegyetlenkedések, naturalista képsorok. Egyszerűen borzasztó nézni! Vajon miért, milyen megfontolásból gyártanak ilyen filmeket, hiszen ezek a horrornál is szörnyűbbek. A horror ugyanis, bármennyire is félelmetes, hajmeresztő, de mégiscsak *mese*. A néző végigizgulja, rettegi, tövig rágja a körmét, de ha kijön a moziból, tudja, hogy mesét látott. A ma esti filmben az volt a legszörnyűbb, hogy *megtörténhet(tett)*.

Nem hinném, hogy bárkit is eltérítene az efféle film az erőszak-tól. Akinek arra hajlama amúgy sincs, csak az nézi elszörnyedve. Az erőszakoskodóknak meg ötleteket ad...

Ha rajtam múlna, egyszerűen betiltanám az ilyen filmeket. Prüdériánk tiltja, hogy szex- vagy pornófilmeket sugározzunk, holott

azok sokkal veszélytelenebbek, mint ezek az erőszakra, terrorizmusra nevelő hátborzongató „alkotások”.

1987. 9. 23. (Érsekújvár)

Botík Janko ma járt a pártbizottságon, és beszélt az ideológiai titkárral, Mesáros elvtárrsal aspirantúráim ügyében. Maradt minden a régiben, ebben az évben már nem hagyják jóvá, de januárban, úgy tűnik, igen. Tehát nincs visszaút! Nem is lehet. Szegény ember fél öttől úton volt, hogy fél nyolcra megjelenhessen a titkár elvtárs színe előtt, és tízre visszaérjen egy munkaértekezletre Pozsonyba. Mondhatom, szép lett volna, ha ezek után bejelentem neki, hogy mégiscsak visszalépek...

1987. 9. 29. (Érsekújvár)

Akkor jó, amikor napközben rossz hírekkel, fenyegető-leselkedő veszedelmekkel nem hoznak ki a sodromból, és este – amikor már az egész család alszik – munkám gondjaiba mélyedhetek, amikor a világ legfontosabb problémáinak érzem ezeket, s megoldásukon töpreng-hetek, tervezhetem a jövőt. Tudom persze, hogy parányi porszem vagyok minden „magasröptű” szakmai gondommal együtt a nagy mindenségben, mégis! Ha nem tudna az ember olykor pillanatokra, percekre, órákra így belefeledkezni munkájába, ha nem *érezné* (mikor természetesen *tudja* a valóságot), hogy éppen a legfontosabb dolgot műveli, akkor sosem születnének nagy dolgok...

Ahogy mindezt leírom, már fölül is kerekedik bennem a *tudás* az *érzés* fölött.

Tóth Karcsi telefonált. A múlt héten küldött terveket beszéltek meg vele. Lényegében mindent elfogadott, most már „csak” írnom kell, hogy legyen mit megjelentetniük! Íme a gondok...

1987. 10. 1. (Érsekújvár)

Az éjszakai rádióadás bemondónője: „*Hat perc múlva hat perccel múlt el negyed kettő...*”

Pontosan negyed kettő lenne tehát?

1987. 10. 8. (Érsekújvár)

Léván, a Szlovák Néprajzi Társaság vándorgyűlésén voltam az elmúlt napokban. Kíváncsian mentem erre az összejövetelre, hiszen a szlovák kollégák közül igencsak keveset ismerek... Jó alkalomnak látszott hát ez a kapcsolatok kiszélesítésére. Utólag konstataálhatom, hogy kapcsolataim ugyan nemigen szélesedtek ki (legfeljebb egy-két – régebben is ismert – emberrel megerősödtek), de mégis megérte elmenni Lévára. Kis betekintést nyertem szervezeti életükbe, valamit tán kiismertem mentalitásukból... Úgy veszem észre, hogy nyitottabbak, toleránsabbak velünk (velem?) szemben, mint annak idején, amikor először mentem közéjük, a régészek voltak. Bár az is igaz, hogy akkor még teljesen kezdő voltam, most meg már mint „kolléga” („aki azért nyilván tett már valamit, ha mi nem is tudunk róla”) csöppentem be közéjük. Úgy vettem észre, hogy ezek még azon sem lepődtek volna meg, ha előadásomat magyarul tartom...

1987. 11. 11.

A diktatúrák a félelemre támaszkodnak.

* * *

Keletre, Nagykaposra készülök a hét végén, előadás(oka)t tartani. A Kisalföld vándorai címen az árucseré-kapcsolatokról és a népi teherhordásról szeretnék majd beszélni, első ízben ismeretterjesztő formában. Kicsit izgulok, hogy jól sikerüljön.

Érdekes, hogy minden évben így ősszel-télen szaporodnak el a meghívások a különféle kluboktól. Két hete voltam Alistálon, közben lóg még egy brünni út és – épp ma mondta az Ági, hogy – keresett valaki a múzeumban, valamelyik faluból, szintén előadás-ügyben. Mindez részben megtisztelő, másrészt azonban időigényes és kész ráfizetés. Eddig nagyon berzenkedtem ellene, de úgy látom, hogy ezentúl már nekem is meg kell kérnem az előadásaim árát. Különben szép lassan tönkremegyek...

1987. 11. 16. (Érsekújvár)

Három napot – V.-ék vendégszeretetét élvezve – az Ung-vidéken töltöttem. Élménydús utazás volt, igazán megérte a fáradságot (ir-

datlan messze van!). L. nagyon kedves, vendégszerető ember, bár néha vannak bizonyos balsejtelmeim, s nem tudom őt pontosan hová tenni. Mintha nem lenne egészen őszinte. Azt pedig én nem szeretem...

Tulajdonképpen előadás céljából hívtak meg, amiből aztán semmi nem lett (egy kötetlen beszélgetés, ötösben), viszont gyűjthettem két napot, ami számomra sokkal hasznosabb volt. A teherhordást vizsgáltam Dereglyőn és Szirénfalván. Tanulságos volt összehasonlítani eddigi Páris-völgyi eredményeimmel. Egészen más világ ez itt!

A szirénfalvi Jakab János bácsi többek között az 1945-ös csehszlovák-szovjet határ kijelöléséről mondott el egy-két csemegét. (A határ közvetlenül falujuk mellett húzódik. Az egykor már egybeépült Nagy- és Kisszelmencet viszont kettévágja: a főutca kellős közepén egy sorompó!)

Remélem, sikerül még oda visszatérnem: kutatni és tapasztalni!

1987. 11. 22. (Érsekújvár)

Szerdára a Pozsonyi rádió magyar adásától jelentkezett be hozzá-
m Tóth Erika, hogy riportot szeretne készíteni velem. Úgymond a könyvemről szeretne beszélgetni, meg az újévi szokásokról, mivel az adásra valamikor újév táján kerül sor.

Az utóbbi kérdéscsoport még csak hagyján, arról még csak el tudok beszélgetni, akár rögtönözve is. No, de az első?! Ilyenkor mindig bajban vagyok: vajon mit is mondhatnék? Nyilván megkérdezi majd, miért is írtam a könyvet, mi ösztönzött rá.

Most leszámítva azt a kézenfekvő (és rövid) választ, hogy az írás nekem önkifejezés, életforma, tehát nem kell különösebb ösztönzés ahhoz, hogy cikket, könyvet írjak, szóval mindezt leszámítva, azért itt és most valamilyen „nevelő hatású” nyilatkozatot kéne tennem, ami – még ha csak részben és főleg utólag nézve igaz – mégiscsak a helyes önismeret fontosságára hívja föl a figyelmet.

Mielőtt még bármit is mondanék, azt sietek leszögezni, hogy a néprajzot, a népi kultúrát nem tartom a világ legfontosabb dolgának. Nem hiszem azt, hogy nemzeti-nemzetiségi kultúránkat csak (és itt a „csak”-on van a hangsúly!), szóval hogy nemzeti kultúránkat csak a népi kultúra értékeire támaszkodva, azok „ápolásával”,

feldolgozásával kellene kibontakoztatnunk. Az egyetemes kultúrának számos ága-boga van, amelyek megfelelő arányban mind beépülnek saját, nemzeti kultúránkba. Ezeknek egyike, s korántsem a legfontosabbika, a népi kultúra. Ha meggondoljuk, hogy a Csema-dok munkájában ennek a népi kultúrának színpadra való feldolgozása központi szerepet kap, akkor még szembetűnőbb, hogy iskolai tankönyveink (elsősorban a honismeretre, az irodalomra, történelemre, földrajzra gondolok) milyen mostohán bánnak ezzel a kultúrával. Pedig a helyes önismeret, arányos kultúra kialakításához szükség lenne az egész népi kultúra valós ismeretére is (a Csema-dok által preferált jelenségek – tánc, zene, viselet, néhány ünnepi szokás – csak igen kis töredékét képviselik az egész népi kultúrának).

Nem hiszem, hogy ez a probléma azzal megoldható lenne, ha például az iskolában a néprajzot mint külön tantárgyat vezetnénk be. Sokkal szerencsésebb megoldásnak tartanám, ha az egyes tantárgyak keretében, azok anyagát kiegészítve oktatnánk kapcsolódó néprajzi anyagot (pl. képzőművészeti nevelés – népművészet; irodalmi nevelés – népköltészet; zenei nevelés – népzene; testnevelés – népi gyermekjátékok, néptánc; történelem – népi gazdálkodás, lakóház stb.). Mindezt azért mondom, mivel könyvem egyes bírálói már-már mint tankönyvet emlegették/kezelték azt. Nem szántam tankönyvnek, csak kiegészítő olvasmánynak (ha képzettségem és időm engedné, nagyon szívesen megírnék egy olyan történelem-tankönyvet, ahová optimális mértékben a népi kultúra egyes jelenségeit, a néprajz legfontosabb eredményeit is beépíteném). Olyan vélemény is elhangzott, hogy kötelező olvasmánnyá kéne tenni... Hát, ezt igen nem szeretném! Isten ments, hogy kisdíjakok tízezrei körében örvendjek közutálatnak az efféle kötelezettség miatt. Annak örülnék inkább, ha a pedagógusok felhívnák rá a tanulók figyelmét, elbeszélgetnének velük róla... Mert, bár meglehetősen gyorsan eltűnt a könyvesboltokból, nem vagyok benne biztos, hogy valóban azok olvassák, akiknek eredetileg íródott...

1987. 11. 24. (Érsekújvár)

Több bírálóm is fölveti, hogy a – nyilván – kötött terjedelem nem tette lehetővé számomra az egyes néprajzi problémák aprólékosabb kidolgozását.

Nos, minden félreértés elkerülése végett: a terjedelmet nem a kiadó szabta meg, hanem én, mivel úgy gondoltam, hogy az általam megcélzott olvasóréteg számára ez az az optimális mennyiség, amit – minden előzetes elrettenés, visszariadás nélkül – el tud viselni. Nem a népi kultúra enciklopédikus teljességre törekvő kézikönyvét szerettem volna összeállítani a gyerekek számára, hanem egy olyan modellt megrajzolni, amelyben a népi kultúra általam legfontosabbnak vélt jelenségeit a maguk kölcsönhatásaiban, egymásra rétegzettségében mutatom be, ezzel a népi kultúra lényegét ragadva meg.

Hogy ez mennyire sikerült, annak eldöntése már nem az én feladatam, de – mondom – a népi kultúra teljességre törekvő, enciklopédikus bemutatása nem is volt célom. Akinek érdeklődését kis írássom felkeltette, az a könyv végéhez csatolt irodalomjegyzék alapján tovább böngészgetheti a néprajzi szakirodalmat. Meggyőződésem, hogy ezen a nyomon haladva aztán szinte bármely néprajzi problémához, annak részletesebb kifejtéséhez is eljuthat.

1988. 1. 15. (Érsekújvár)

„Vedd hát könyveik, s olvasd...” – mindig, újra és újra rá kell döbbernem arra, hogy a régebbi szerzők olvasása sok esetben lényegesen többet ad, mint a legfrissebb szakirodalom tanulmányozása. Ma este olvastam végig Ortutay magyar népismeretét, amelyben szinte minden benne van, amit elméletileg tudni kell a magyar népismereti kutatások elméleti-módszertani kérdéseiről. Szeretnék írni egy tanulmányt, amelyben „tudományosabb” formában fejteném ki azt a tételemet (nem is az enyémet, hiszen Ortutayban is megvan!), hogy a népi kultúra milyen egységes egész. Ezenkívül arról szólnék, hogy mi a népi kultúra lényege, melyek a fölbomlásának, utóéletének, jövőjének a kérdései...

Ortutay könyvéből sok támpontot kaptam ehhez a munkámhoz!

1988. 1. 26. (Érsekújvár)

Bizonyos idő után az ember már nem vallhatja be, hogy mit nem tud. Az észlelt hiányosságokat titokban (minél gyorsabban!) kell pótolni.

1988. 2. 14. (Érsekújvár)

Szeretem így, éjszaka hallgatni a rádiót, már csak azért is, mivel ilyenkor sokkal több a nyelvbtlás, a baki. Ez engem egyáltalán nem bosszant! Sőt. Sokkal emberibb ez így, mint a tökéletesen hibátlan, gépies beszéd...

1988. 2. 20. (Érsekújvár)

Egy ember értékei a legjobban hiányában mutatkoznak meg.

1988. 3. 12. (Érsekújvár)

Benedek Marcell ifjúkori naplóit olvasgatom, és valósággal elszédít az a fogalmazási készség, olvasottság, műveltség, amely ezt a fiatal-embert jellemezte. Már harmadikos elemistaként (!) úgy stilizál, hogy én még most sem igen tudok úgy! Aztán gimnazistaként arról panaszkodik, hogy milyen szegényes az olvasottsága. Nos, ez a „szegényes olvasottság” még most is díszemre válna...

Egyáltalán: az egész miliő, amiben felnőtt, az iskola, a baráti köre, sokkal ösztönzőbb, termékenyebb volt, mint az, ahová én csöppentem. Csöppenhettem volna persze bárhová: a tudás, a tanulás szépsége elkésztető módon degenerálódott napjainkra. Hiszen én is írtam naplót gimnazista koromban, ám nem emlékszem rá – utána kéne nézni –, hogy olyan lelkesen írtam volna bármelyik tanáromról, illetve tantárgyról, ahogy azt Benedek Marcell tette, mondjuk a latinnal vagy az irodalommal kapcsolatban. Nem írhattam ilyesmit, mert nem voltak olyan tanáram, akik valóban lelkesíteni tudtak volna, akik tudásukkal, egyéniségükkel, tehát saját példájukkal magukkal ragadtak volna... Lelkesedtem persze én szép csöndesen, magamnak (mások előtt titkolva, mert nevetségesnek, mi több, bűnnek éreztem olyan „bolondságaimat”, mint például irodalmi ambícióimat, vagy a régészet iránti érdeklődésemet), ám mindezt a lelkesedést olvasmányélményeim generálták.

Emlékszem, Pereden voltunk, amikor Sanyi bácsiék könyves-szekrényében ráleltem Szerb Antal egy könyvecskéjére a modern regényről (nem tudom, megvan-e még nekik, biztosan nem olvasták, el kéne kérni tőlük!). Akkor helyben elolvastam. Szerb nagy lelkesedéssel írt Huxley: *Pont és ellenpont*-járól, s engem is teljesen magával sodort. Nem sokkal később, Pozsonyban járva fölfedeztem a kirakatban a Huxley-könyvet. Nekiültem, nagy tudálékosan elolvastam (rettenetesen okosnak éreztem magamat tőle, bár édeskeveset értettem meg belőle). Elolvastam szóval, tetszett, de senkivel nem tudtam megbeszélni. Aztán jött az érettségi írásbeli, ahol a négy tételből kettő valamilyen aktuális politikai, egy időszerű (mert kerek évforduló!) irodalomtörténeti téma volt, a negyedik pedig legutóbbi olvasmányélményünkre kérdezett rá. Az osztályból egyedül választottam ezt (a többiek azok mellett döntöttek, amelyekre – éppen aktualitásaik miatt – számítani lehetett, tehát „puskákat” is

készíthettek hozzájuk), s természetesen Huxley-élményemről írtam a dolgozatban, lelkesen.

Amikor Anyám kolléganői (egykori tanítóim) megtudták, hogy miről írtam (angol szerző! kapitalista!), teljesen beijesztettek bennünket sopánkodásaikkal („*elvágta magát ez a gyerek!*”), úgyhogy a végén már egy négyessel is kiegyeztem volna, csak meg ne bukjak... Végül Dubay, életünk közös szakaszában először, a sarkára állt, nem a szerzőjét, hanem a művet nézte, s egyest adott. (A szerző esetében most nem Huxleyra, hanem magamra gondolok, ugyanis az öreg rendkívüli módon kivételezett az újvári származású gimnazisták javára: Pék lányom, Kürthy fiam stb. Fejre is állhattam, nekem egyest soha nem adott. Szerintem nem is ismert...)

Ez lett tehát életem első elégtétele, hogy mégsem olyan bolondság az, amit én eddig annak véltem, és éjszakánként, titokban művelek...

No, de ha környezetem olyan lett volna, mint Benedek Marcellé...

1988. 3. 13. (Érsekújvár)

Nem csillapodó lelkesedéssel olvasom Benedek Marcell naplóját. Falom és szinte testi gyönyört okoz minden oldala, s közben – nem tudom, miért? Mert hiszen az tény, hogy semmit nem fogok megjegyezni belőle (minek is tenném?!): mi érdekes van tehát egy kamasz irodalomban, kultúrában való tájékozódásának? Talán az a vonzó benne számomra, hogy valahol ilyen vagyok én is (kultúrára, olvasmányokra állandóan éhes – sokszor persze csak a szememmel ennék! – örök kamasz), és a Benedek Marcell számára megadatott több lehetőség jól meglódítja fantáziámat, romantikus ábrándjaimat.

Megjegyzés a lehetőségekhez: vajon én kihasználtam-e legalább azt a nagy lehetőséget, hogy öt esztendeig Budapesten élhettem? Nagyon sokat adott nekem az az öt év (elsősorban a Széchényi Könyvtárban eltöltött órák, napok, hónapok...), de most már tudom, hogy nem használtam ki maradéktalanul ezt a soha vissza nem térő lehetőséget!

Istenem! Mennyi mindent másként csinálnék most, mint annak idején éretlen (érettségizett!) kamasz fejemmel! Pedig akkor

sem voltam szélhámos – nagyon is céltudatos, mondhatni tudálékos voltam, ám volt bennem egy jó adag tájékozatlanság és kishitű félszesség. (Röhej, ha belegondolok, hogy öt esztendő alatt szinte egyetlenegy szakmai barátságot nem tudtam kialakítani Budapesten. Most meglévő magyarországi kapcsolataim kezdetei mind későbbre, 1980 utánra datálódnak. Kivétel Gyurácz Feri és Lukács Laci.)

1988. 3. 20. (Érsekújvár)

Törvényszerű lehet, hogy az ember, ahogy öregszik, szinte észrevétlenül, egyre közelebbi kapcsolatba kerül a halállal. Mert nem hiszem, hogy korábban kevesebben haltak volna meg az ismeret-ségi körömből, illetve ne lett volna ennyi tragikus baleset... De azok mind távoliak voltak számomra („*velem ilyesmi nem történhet meg*”). Aztán fokozatosan: nagyszülők, barátok (Szabó Ildikó, Vass Miska), majd most Apám halála teljesen testközélbe hozza a lehetőséget... Ami persze eddig is megvolt, csak eszembe sem jutott, sőt: el sem hittem volna... Emlékszem, gimnazista koromban, jókedvű kiscsikók, teljes komolysággal elhittük, hogy „sosem halunk meg”. Miska mosolygó arca ma is előttem van, amint jókedvűen kurjantgatta...

Szegény Vincze nagymama már nagyon össze van törődve. Borzasztó lehet neki, hiszen szinte semmit nem tud csinálni: fönn jár-kál azért, de harmatgyenge, szemei is rosszak, így – amit annyira szeretett fiatal korában – nem is olvashat, a rádió meg nem érdekli. Rettenetes lehet ez a várakozás: hajnali öttől fönn van, aztán csak üldögél, ültében szunyókál, várja a déli harangszót: „*egy anyyalka mindig megsúgja, mikor van dél*”. S valóban: öt perccel tizenkettő előtt kérdi tőlem is, nincs-e még itt a harangszó ideje. Mert arra a néhány percre bekapcsolja a rádiót.

Nem tudom (hál’ istennek!), hogy mi vár rám, de ezt a helyzetet öregségemre már nem szeretném. Amíg írni, olvasni tudok, rendben van, de amikor már semmit... Ennél talán jobb egy hirtelen jött (és végző) szívvroham. Akkor meg persze a félbehagyott munkáimat sajnálnám, ha a túlvilágon egyáltalán sajnálkozni lehet.

Jaj, de természetlen elmélkedés ez!

1988. 4. 1. (Érsekújvár)

„Szilonlepke.” Az ember lelke, gondolatvilága, emlékezete egy nagy – korával arányosan növekedő – temető. Innen az időleges feltámadást bármilyen apróság kiválthatja.

Mint most például az a „szilonlepke”, amely – olvasólámpám fényétől vezérelve – az asztalomra szállott. Gyerekkorom nyarai jutnak róla az eszembe, s ezeken keresztül ismét Apám...

Ahogy mindenki, ő is összetett egyéniség volt, egy csomó rossz, s még több jó tulajdonsággal. Mégsem ez az ellentmondásos alakja maradt meg bennem. Az asztalomon békésen mosakodó „szilonlepke” (mintha megérezte volna, hogy róla – is – írok, most minduntalan a tollat tartó kezemre száll) az életvidám, családját rajongásig szerető, érte mindent megtevő Apámat hívja életre.

Húsvét – feltámadás. Ha úgy támadnának föl az eltávozottak, ahogy hozzátartozóik emlékezetében, a jótékony idő hatására letisztulva megmaradtak, akkor pillanatokon belül megjavulna a világ... Lehet, hogy ezért sincs igazi, fizikai feltámadás? Mit kezdene az alapjában véve állati, egymás gyilkolására (farkastörvény, természetes kiválasztódás!) született emberiség ennyi jóságos, tökéletesen rossz emberformájú angyal-emberrel?

Menj, „szilonlepke”: vidd el ezeket az eretnek gondolatokat!

1988. 4. 8. (Érsekújvár)

A televízióban Hernádi Gyula „szülőföldjeit” mutatta be. Szülőföldjeit, mert úgy érzi, hogy az embernek több (pl. fizikai, szellemi stb.) szülőföldje lehet. Egyet tudok vele érteni, s közben az ötlött föl bennem, hogy ha egyszer sok időm lesz, megfogalmazhatnám – a magam, s esetleg a gyerekeim számára – az én szülőföldélményemet.

Ebben valószínűleg nem Kőbölkút játszaná a fő szerepet (ez a fizikai szülőföld), hanem sokkal inkább Pered, majd Érsekújvár (ennek sem a gimnáziumra eső része, hanem az Udvardi út, Aranka néniék háza, az a légkör, ahol nemcsak tanítottam, hanem nevelődtem is). És jön Budapest, amely szellemi eszmélésemnek, a valódi értékek felfedezésének korszaka. Ekkor nyíltott rá sok mindenre a szemem, ekkortól szűnt meg bennem az írott szó kritikátlan, feltétlen tisztelete. (Ernő barátom szokta mondogatni, hogy ami az újságban meg-

jelent, az „hivatalos”. Hát, igen: hivatalos. Csak nem biztos, hogy egyszersmind igaz is. Pest előtt ezt még nem tudatosítottam...)

És a mostani Újvár? Azt hiszem, el kell telnie bizonyos időszaknak, hogy életemnek ezt a hat-nyolc esztendejét tárgyilagosan tudjam megítélni. Jelenleg úgy érzem, hogy ez a mostani „szülőföld” csak visszahúzó erő (munkahelyével, szellemtelen légkörével), s amit produkáltam, azt mindennek ellenére tettem és nem inspirálására. Márpedig a szellemi szülőföld – úgy értelmezem – ad valamit, felemel, munkára sarkall...

1988. 4. 11. (Érsekújvár)

Alkotó-írásban a napi adagom alig több mint egy gépelt oldal. Azt meg tudom jól írni, lényegében egy szuszra, de aztán hosszabb ideig ki kell kapcsolódnom. Mindez nem lenne baj, ha elég időm lenne. Abban az esetben – mint most is –, amikor reggelig tíz oldalt kell megírni, nagyon kellemetlenné tud válni ez a „rövidműfajúság”.

1988. 4. 20. (Érsekújvár)

Könyvekből kihulló cédulák, régi, időszerűtlen feljegyzésekkel, félig sárgult fényképek, használt buszjegyek jelzik, hogy az ember már egyszer-valamikor nekigyürkőzött az elolvasásuknak, ám valami oknál fogva nem tudta azt végigvinni.

1988. 4. 25. (Érsekújvár)

Az *Új Minden Gyűjtemény* eddig megjelent köteteinek néprajzi tárgyú írásait olvasom újra: egy konstruktív szellemű, elemző dolgozatot-előadást kell róluk összeállítanom, amely egyben utat is mutat a jövőben próbálkozások számára.

1988. 5. 11.

Dömötör Tekla visszaemlékezés-kötetét olvasom (*Táltosok Pest-Budán és környékén*), és minduntalan személyes emlékek tolnak elém a nem túl jó stílusban, nem túl jól megszerkesztett reflexiók, töredéksorok olvasása közben.

Az, hogy végül is néprajzos lettem, minden valószínűség szerint Tekla néninek köszönhető elsősorban. Gyermekkori vágyam, tudniillik az, hogy író (értsd: regényíró) legyek, gimnazista koromra

„realisabb” célkitűzéssé szelődött: immár régész szerettem volna lenni, s ennek érdekében be is iratkoztam a budapesti egyetem néprajz szakára (azt sem tudván jóformán, hogy mi a néprajz, de annak a lehetőségnek a tudatában, hogy emellett a régészetet is elvégezhetem). Az egyetemen a szárazon előadott régészetből csakhamar kiábrándultam, viszont a Szerb Antal és Kerényi Károly barátságán nevelődött Dömötör Tekla szélesebb értelemben vett művelődéstörténeti és szépirodalmi beágyazottságú előadásai megszerették velem ezt a szakot. És később már bármennyire is untam a lassan szenilissé váló Tekla néni ismétlődő anekdotázásba fulladó előadásait (sok történet most is visszaköszön a kötet lapjairól), azt el kell ismerni, hogy végső soron a néprajztudományban való kalandorkodásaim az ő számlájára írandóak...

1988. 5. 13. (Érsekújvár)

(*Új Mindenes Gyűjtemény*). Szívem szerint nagyobb teret biztosítanék a jövőben a recenzióknak, ismertetéseknek. Ne feledjük, azzal, hogy mit olvasunk (mit recenzálunk), magunkat is minősítjük. A szlovákiai magyar vonatkozású kiadványokat természetszerűleg be kell majd rendszeresen mutatni. Éppúgy nem feledkezhetünk meg az összefoglaló igényű, általános érvényű kiadványok recenzálásáról sem (pl. a Magyar Néprajzi Atlasz első három kötetének megjelenése nem maradhat nyomtalanul az Új Mindenesben sem!). Ezenkívül az olyan munkák ismertetése is feladatunk, amelyek – ha tematikailag nem is kötődnek tájainkhoz, nem is ölelnek fel széles kérdésköröket – módszertanilag figyelemre méltóak.

1988. 5. 17. (Érsekújvár)

Ilyés naplójába jegyezte föl készülő tanulmányai, előadásai első fogalmazványait. Így 1932-es följegyzései között egy részletes kritikát olvashatunk Szalatnai Rezső: *Van menekvés* c. tanulmánykötetéről. Ami nagyon rokonszenves az írásban, az az, hogy nem tömjénezi agyon már csak azért, mert „szegény kisebbségi magyar író” alkotásáról van szó. Keményen, nyíltan, becsülettel megmondja róla a véleményét, tudván, hogy az ügynek (a kultúra, a nemzet ügyének) sokkal többet használhat az őszinteséggel, mint a képmutató áltatással. Kérdés persze, hogy ezek a sorok megjelentek-e annak idején valahol? Az

Illyés-életműkiadás tanulmányköteteiben mindenesetre nincs nyoma (most látom, megjelent 1932-ben a *Nyugat*-ban. Úgy látszik, hogy az effajta káros taktikázás a háború utáni szellemi élet sajátja...).

Az alábbiakkal fejezi be észrevételeit: „Nagyjából elmondtam minden kifogásomat a könyv ellen, s most visszatérhetek arra, amivel kezdtem, hogy mindezek ellenére rokonszenves lélekkel, rokonszenves szándékkal és fogatkozásaiban is rokonszenves lelkesítő könyvvel volt ismerkedésem. Épp ezért voltam szigorú hozzá.”

Hát, ez az: Illyés értette a lényegét! És vajon Szalatnai?

1988. 5. 29. (Berlin)

Nagy, élettelen város. Ezek a németek jó előrelátóan terveztek: a város központja még száz esztendő múlva is bírni fogja az egyre növekvő forgalmat. Most alig néhány autó lézeng a széles utakon.

Van valami hidegség, élettelenség benne. Nem tetszik nekem.

Ahogy a Német Állami Opera (Deutsche Staatsoper) előtt mentünk el, a homlokzati oszlopsoron függőlegesen kifeszített – nyilván zászlók, transzparenszek fölhúzására szolgáló – dróthuzalok láttán Szabolcs megjegyezte: „*Ugye ezeken futtatják a babot...*”

1988. 5. 29. (Stralsund)

Ahhoz képest, hogy farkasordító hidegre számítottunk a „messzi északon”, Berlinben tikkasztó hőségben volt részünk. Ez végigkísért bennünket a négyórás utunkon is, kb. Greifswaldig. Ahogy Stralsundba érkeztünk, beborult az ég, zuhogni kezdett az eső. Szabolcsnak persze mindezek ellenére meg kellett mutatni a tengert, így hát esőben (szakadt esőkabátban), égdörgés és villámcsapások közepette mentünk ki a mólóra. Lehet, hogy a tengerrel való első találkozását ez az ítéletidő még emlékezetesebbé tette...?

A szálloda (Hotel Baltic) előkelő és kényelmes, a személyzet udvarias, segítőkész.

A városról az első benyomás az, hogy ezek a „keletnémetek” nem sáfárkodnak valami jól azzal az örökséggel, amely – történelmük folyamán fölhalmozódva – rájuk maradt. Mint számárra a fül...

Minden rongyolódik le, csak a régi dicsőség látszik a pergő valokolatú, egykor gazdag polgári, ma nyomorszámba menő házakon. Gótikus épületek bevert ablakokkal, bedeszázott ajtókkal. Rajtuk régi, alig olvasható feliratok, amelyek jelzik, hogy alig fél évszázada még virágzó magánkereskedések működtek a földszinti helyiségekben. Azóta a zsidóüldözések, majd az előbbivel hatásában csaknem felérő államosítás megpecsételte ezeknek a kis üzleteknek, s velük együtt a gótikus műemlékháznak is a sorsát. Az épületeket ugyanis addig, mert lakóját, tulajdonosát érdek fűzte hozzá, szépen karban tartották. Azóta szépen (?) megmutatta a hatását a „közös lónak túros a háta” mondás...

1988. 5. 30. (Stralsund)

Hajókirándulás Rügenre. A hatalmas szigetnek csak egy faluját tudtuk – úgy-ahogy – bejárni, mert hiszen a fő cél a tengerrel való ismerkedés, kagylógyűjtés, meg hasonlóak voltak (a parton rengeteg elpusztult hal).

A falu (Alterfähr) közepén téglalapítségű 14. századi templom (Szt. Miklós temploma), körülötte szépen gondozott temető. A falu utcáin idős emberekkel találkozva köszönünk egymásnak, akár odahaza.

Néhány új családi ház, nyilván a helyi építkezési hagyományokat követve nádtetős, fehérre meszelt falú. Az egyik tetőcsúcsán – a szlavóniai magyar falvakhoz hasonlóan, meg azt hiszem, Kalocsa környékén is van ilyen – lófejekben végződő deszkaborítás. Vajon milyen kapcsolatban lehet ez a fentebb említettekkel?

Ismét otthon érezhettem magamat: az újságárusnál egy német irodalmi folyóiratot, a *Sinn und Form*-ot szerettem volna megvenni. Az újságárusnő a szentnek nem akarta megérteni, hogy mit akarok. Már egy vevő is segített, ő is mondta a címet (ezek szerint nem ejthettem ki olyan rettenetesen – nincs is semmi különös a kiejtésében). Amikor végre megértette, akkor meg nem találta. Én már régen fölfedeztem a belső polcán is (eredetileg a kirakatbeli példány alapján választottam ki), igyekeztem navigálni, de csak nagyon nehezen sikerült.

Mintha csak otthon lennék! Hol vannak ezek a *Nyugat*-ot olvasó, egykori pesti pincérektől!

1988. 5. 31. (Hiddensee-Kloster)

Kétórás hajóút után, cseppet sem barátságos időben (erős szél, fenyegetően tornyosuló felhők) érkezünk meg Hiddensee szigetének északi csücskébe, Kloster faluba. A kikötő nem túl barátságos: közvetlenül a személyszállító hajónk kikötési helye mellett egy uszályból szemet raknak át teherautóra. A nagy szél miatt szénporos fogadtatás. A falunak a kikötőhöz közel eső része amolyan gazdasági udvar: sár, gépek, kutya.

Mindezen átjutva már sokkal kellemesebb a környezet. Először a világítótornyhoz megyünk el. Utunk erdőfoltok, ligetek között vezet, dimbes-dombos tájon. A fűvel benőtt domboldalakon élénk-sárga virágú, alacsony bokrok. Hanga?

A világítótornytól szép kilátás a nyílt tengerre.

Innen vissza, a falun keresztül, a sziget másik felébe, a strandra. No, nem a fürdés miatt, hiszen az idő változatlanul kellemetlen, hanem Szabolcs miatt, tengerközelbe. Itt végre az igazi tenger. Végtele és hullámszik, annak rendje s módja szerint. Nem olyan békés, mint a starsundi kikötőben még vihar idején is.

Aztán ebédelni szeretnénk, de minden vendéglő tele van. Még szerencse, hogy hoztunk magunkkal pástétomot meg paprikát. Egy pékségben kettőkor sikerült fehér kenyeret venni, Szabolcs ötletére ismét kimentünk a tengerpartra, s egy „strandkosárban” ülve megebédeltünk. A nap már olykor előmerészkedik, de a szél változatlanul kellemetlen. S íme, a fakír németek: a legnagyobb élvezettel fürdenek a tengerben. Van, aki fürdőruhában, van, aki anélkül, s van, aki mindezt – szintén élvezettel! – nagykabátban nézi.

Kénytelen vagyok Szabolcsnak is megengedni, hogy legalább bokáig bemenjen a vízbe.

Hazaindulás előtt még egy utolsó séta a szigeten. Nem tudom, hogy üdülő-, villanegyeden vagy a falu őslakosságának a településrészén járunk-e, de gyönyörű az egész. Domboldalon szétszórta, pompás házak: nádtető, fehérre meszelt falak. Minden viszonylag új építmény. Vajon a helyi építészeti hagyományokat folytatják ezzel

a stílussal? Merem remélni, hogy igen. Mindenesetre ember és természet összhangja szinte tökéletes.

A temető itt is rendezett, ápolt. A hagyományos (?) sírkőforma a tengerpartról hozott, gömbölyűre mosott, megdolgoztatlan kő. Erre csak a név és a születési, elhalálozási évszám kerül. Vannak régebbi, fejfaszzerű (ember alakú) sírkövek is.

1988. 6. 1. (Stralsund)

Múzeumok. Esős idő, éppen múzeumlátogatásra alkalmas. Először a néprajzi kiállítás nyit. Ez a stralsundi Kultúrtörténeti Múzeum része tulajdonképpen. Kilenckor már bemehetünk. Mindössze egy terem, négy berendezett halászházaszoba-belsővel.

Azt hiszem, igencsak ritkán látogathat ide vendég, mert nagyon örültek nekünk. Egy idős úr, teremőr (?) végigkísér, magyaráz. Próbálgatok vele beszélgetni, meg is tárgyalunk mindent, de ismételten rá kell jönnöm, hogy bizony németnyelv-tudásom nem a legtökéletesebb. Milyen viszonylagos minden. A szövőszéket mutatja nagy büszkén, mint valami unikumot. Érthető, itt a kivetkőzés már a századforduló előtt lezajlott.

Egy egérfogásra használatos ládacsapda, vízhordó válliga, ami érdekes volt számomra.

A délelőtti hátralevő részét a tengeri múzeumban és a kultúrtörténeti múzeumban töltöttük. Múzeum- és kiállításrendezésben tanulhatunk a németektől! A magyarázó szöveg minimális. A legjobb fogásuk az, hogy rengeteg a modell, a makett. Ezek az apróságok rendkívüli módon megragadják a gyermek és felnőtt látogató képzeletét. Itt nincs az az izadtságsgázú didaktikus erőlködés, ami a mi múzeumainkban tapasztalható. Hiszen a kiállítás nem arra való, hogy tárgyról mindent elmondjon a látogatónak. Célja inkább a figyelemfölkeltés, hogy maradandó emléknymokat hagyjon, amelyek aztán már nem hagyják nyugodni az embert, s kénytelen hozzáolvasni a témához. Ehhez segítség a jó kiállításvezető. Első lépésnek. Ezek a német múzeumok nem akarnak minden áron oktatni. A nagyon rafináltan és céltudatosan elhelyezett tárgyaikkal inkább szórakoztatni, csodálatba ejteni szeretnének. Ha ez sikerült, akkor elérték a céljukat.

Gyermeknap lévén, a kultúrtörténeti múzeum bejáratánál egy kosárban cukorka a látogató nebulók számára.

Délután még egy séta az egyik stralsundi temető felé. Ez már korántsem olyan rendesen gondozott, mint a korábban látottak.

1988. 6. 2. (Berlin)

Indulás előtt még kevés lótás-futás a városban, bevásárlás. Néprajzi könyveket szerettem volna vásárolni, nem sok sikerrel. Ami volt, az is inkább etnológiai jellegű.

A vonatban olvasom a helyi lap (*Ostsee-Zeitung*) egyik olvasói levelében, hogy a helyi temetőben sok a viráglopás...

1988. 7. 13. (Érsekújvár)

Újabban szakmailag (természetesen a szakmán kizárólag a néprajzot értve) annyi külső elismerést kapok szóban és írásban, hogy energiám nagy részét arra kell(ene) felhasználnom, megfelelek e méltatásoknak... Ez persze munkám végzését is jelenti egyszersmind, miközben furcsa ösztönző erő is. Mintha mindig attól tartanék, hogy kiderül: tévedés volt az egész, nem is vagyok olyan jó szakember.

És az vagyok? Ennek eldöntése nem az én tisztem. Az viszont kétségtelenül érdemként tudható be, hogy legalább szeretnék az lenni, s módszeresen munkálkodom is azon, hogy ez valamelyest sikerüljön...

1988. 7. 15. (Érsekújvár)

Az embernek mindig kétségbe kell vonnia saját eredményeit.

1988. 8. 20. (Érsekújvár)

Ma Bálint fiammal sétáltunk, illetve hát én sétáltam, ő meg biciklizett mellettem. Annyira megszokta már a kis kerékpárját, hogy különféle, nem is egészen veszélytelen akrobatamutatványokat is megkísérel rajta. Fél kézzel kormányoz például úgy, hogy közben bal kezével a jobb kormányt tartja vagy egész testével csaknem teljesen hátradől, kockáztatva a hátrabillenést...

Amikor a veszélyekre figyelmeztetem, azt a végkövetkeztetést vonja le az egészből, hogy leszáll a járműről és gyalog, maga mellett tolva-húzva folytatja az útját. Ezen elgondolkodva az alábbiak jutottak az eszembe:

Úgy látszik, ebben a helyzetben két reakció képzelhető el:

1. Miután figyelmeztették az illetőt a veszélyekre a jármű nem rendeltetésszerű használatával kapcsolatban, úgy dönt, hogy ezen-túl a szabályokat betartva előzi meg a bajt.

2. A másik reakció – a Balinté is – az, hogy legyint egyet: mifé-le „rendeltetés” az, ha még ilyen egyszerű dolgok sem férnek bele. Ezért aztán más megoldások után néz...

Az első, a kitaposott ösvényről le nem térők, a „szabál, az szabál”- elvét vallók reakciója. A világot persze a másik nézet viszi előbbre: a kötöttségeket lerázni igyekvőké, az új lehetőségeket keresőké, a veszélyesen élőké... Természetesen akkor van rend, egyensúly a vi-lágon, ha a két embertípus megfelelő arányban van képviselve...

Hogy milyen ez az arány? Meg nem tudnám mondani. Minden-esetre kétségtelenül az első csoportba tartozók vannak többen (per-sze itt felnőttekről szólok most, még ha egy háromesztendős gyerek példáján is, hiszen a gyerekek általában lázadók, újíttók...)

Nagy élmény volt ma Pozsgay Imre beszédét hallgatni, amelyet Pécsváradon mondott el az augusztus 20-i ünnepségen. Ha koráb-bi századokban születik, nyilván jó képességű prédikátor lett volna belőle, így csak politikus lett. Papír nélkül, gyönyörűen fogalmazott beszédet adott elő Szent István kapcsán aktuális politikai problé-máinkról.

Nagyon tudom csodálni az ilyen embereket! Szerencse, hogy az évekig tartó félreállítás után most ismét a felszínre került: össze sem lehet hasonlítani azokkal a párteberekkel, akikkel egy politikai bizottságban van...

1988. 8. 23. (Érsekújvár)

Megkezdődött az, amitől tartottam. Ma Cs. K. recenziója jelent meg az Új Szó-ban bibliográfiámról. „Úttörő vállalkozás” „nagyon hasz-nos mű”, meg egyebek „de”... És akkor elősorolja, hogy szerinte mi mindent hagytam ki, minek kellett volna még utánanézniem...

Rendkívül hálátlan vállalkozás volt ez: mindenki tud nagyjából tíz adatot, ami kimaradt a kötetből, de arra senki nem volt képes, hogy előtte azt a kettőezret, ami a kötetben található, összeszedje!

Raadásul levélben fordultam néprajzgyűjtőinkhez, -kutatóinkhoz, küldjék meg saját bibliográfiájukat (legyen legalább ilyen szempontból teljes a gyűjtemény!). A legtöbbje el is küldte (így Cs. is), s most meg néhány saját cikkét is hiányolja könyvemből...

Számítottam persze erre a fogadtatásra, mégsem esik jól...

1988. 9. 5. (Érsekújvár)

Az augusztus 26-i *Magyar Nemzet* egy rövid cikkben ismerteti bibliográfiámat. Ha filológiai érzékem nem csal, akkor nem a mű alapján, hanem Cs. K. *Új Szó*-beli recenziója nyomán. Nos, ha lenne humorérzékem, küldenék belőle egy dedikált példányt a szerkesztőségbe: legalább utólag hadd lapozza át a „recenzens”!

1988. 9. 17. (Érsekújvár)

Ungvári Tamás: *Az irodalomtörténet diszkrét bája*. Vegyes érzelmekkel olvasom e könyvet. Vegyesekkel, mivel a szerző a bevezetőben Németh Lászlóról nem azzal az elfogult lelkesedéssel beszél, amivel én kezelem őt. Pedig nincs igazam: Ungvári érveit még nem is ismerem, de máris elutasítom. Jobban mondva: szívem szerint elutasítanám. Az eszem azonban – nagyon helyesen – azt diktálja: el kell először olvasni, csak azután vélekedni róla...

De még mielőtt a Németh László-pórt újraolvasnám (mert rémlik, mintha olvastam volna annak idején az *ÉS*-ben – és akkor sem tetszett a szerző gondolatmenete), szóval mielőtt azt újraolvasnám, belekóstoltam Ungvári néhány töredékébe a kritikáról.

Egy helyütt azt írja, hogy a népi írókat állandóan, rendszeresen újra kell olvasnunk: „A kritika kötelessége az egész múlt szakadatlan megmozgatása. Csak akkor képes felfedezni bármit is a kortársak között, ha a tegnapot sem tekinti lezártnak, hanem új és új térképet rajzol róla” (167. o.). Fokozottan érvényes ez a tudomány világára! Ebben a közegben aztán valóban nem lehet előre lépni az elődök munkáinak alapos ismerete, állandó számontartása nélkül. Egyesek mégis hajlamosak erről a pofonegyszerű tényről megfeledkezni...

Nemcsak a tudománytörténészek feladata hát a régi szerzők újraolvasása! Ezt az elvet minden kutatónak magáévá kéne tennie. Gunda Béla közölt a közelmúltban egy Bátky Zsigmond-levelet, amelyben a neves etnográfus arról számolt be a fiatal Gundának,

hogy a Magyar Tájszótár köteteit olvassa, immár – harmadszor. Mert minden egyes olvasat újabb és újabb rétegeket hozhat felszínre. Így kéne nekünk is újra és újra olvasni eleink munkáit!

Hát, persze: az IDŐ!

1988. 9. 28. (Prága)

Lassan véget érnek a szép prágai napok, s újfent konstatálhatom, hogy Prága – a maga szépen karbantartott gótikus és barokk műemlékeivel – lenyűgözőbb számomra, mint Budapest. A dinamikus nagyvárosnak, Budapestnek inkább jelene (s talán jövője) van, míg Prágának minden köve a múltból, európai színvonalú kultúrájáról tanúsodik.

Egy néprajzi konferencián vagyok itt, aminek – mint általában az ilyenmű rendezvényeknek – legfőbb erénye abban rejlik, hogy az ember kollégákkal találkozhat, ismerkedhet. Meg hogy eltölthet egy szűk hetet ebben a szívfájdítóan gyönyörű városban!

Szobatársam, Miroslav Sopoliga, a szvidníki Ukrán Múzeum igazgatója. Sok tanulságos dolgot tudtam meg tőle a 40 ezres szlovákiai ukrán nemzetiség jól működő s (talán) még jobban dotált múzeumáról. Véletlenül (?) jól időzítették a rendezők kettőnk előadását: először arról számoltam be, hogy az 580 ezres szlovákiai magyarságnak milyen gondjai vannak a tudományos kutatómunka megszervezésével, elkelve egy központi kutatóintézet, múzeum; majd Sopoliga mondta el, hogy milyen gondtalanul kutathatják az ukrán nemzetiség kultúráját, múltját a szvidníki múzeum szakemberei...

Fehérváry Magdával, aki szintén részt vett a tanácskozáson, sokat beszélgettünk (sajnos többet a kelleténél; azért sajnos, mivel Magdával több alkalmam van találkozni, azért nem kell elutazni Prágába, hogy vele tárgyaljak!), felidéztünk anekdotikus gyűjtési élményeket, storykat is. Magda is fölvetette, ahogy az már Deregnnyőn is előjött, az ilyen anekdotákat is föl kéne jegyezni. Csakhogy – vettem ellen – ahhoz, hogy ezek mások számra is érdekesek és élvezetesek legyenek, a följegyzőnek egy Tömörkénynek vagy Mórának kellene lennie... Ebben maradtunk.

1988. 11. 12. (Érsekújvár)

Tegnap sűrű napom volt. Ügyes-bajos dolgok a *Hét*-nél, *Madách*-ban majd Botik Jano ötvenedik születésnapj ünnepségén is részt vettem,

ahol a szlovák néprajztudomány színe-javával találkozhattam. Jano megint megörvendeztetett egy tervajánlattal: a Veda gondozásában ki szeretne adni (velem együttműködve) egy szlovák nyelvű tanulmánykötetet. Huszonöt ívig mehetünk el, s voltaképpen a szlovákiai magyar néprajzi kutatások eddigi eredményeinek a szintézise lehetne. Az év végéig kell kidolgoznunk egy előzetes koncepciót. Ugyanezt – Botik szerint – a Madách viszont magyarul jelentethetné meg. Én meg közben arra gondoltam, hogy a Tatra és az Európa Kiadó együttműködésének példájára inkább az Akadémiai Kiadóval kellene valamilyen egyezsége lépni. Ezt még megbeszélem Janoval, s aztán – ha már konkrétabb elképzeléseink lesznek – megteszem a kellő lépéseket Budapesten.

Délután Somorján Szamák Miska és Katona Laci kiállításmegnyitója. Konkrétan nem sokat beszéltem a kiállított tárgyakról, inkább általánosságokban mondtam el véleményemet a népművészet jövőjének lehetőségeiről. A kiállított tárgyak nagy többsége persze nem felel meg „követelményeimnek”. Beszédem után Dusza harasány kacajjal nyugtázta, hogy kiállításmegnyitón ilyen ellenpropagandát még nem hallott. Bár mást nem is várt volna tőlem, épp ezért legrémesebb álmaiban sem jött volna elő, hogy engem kérjen föl a kiállítás megnyitására. Nem csalódott bennem. Megnyitósövegemet elkérte az *Új Szó* számára. Kibővitem, átdolgozom (kiélezem!), s aztán elküldöm neki. Tíz oldalig elmehetek terjedelemben.

1988. 11. 16. (Érsekújvár)

Hírünk a világban, avagy: szerénységre figyelmeztető könyvvásár. Még amikor szeptember végén Prágában jártam, az egyik antikváriumban bukkantam L. Gály Olga: *Szívdobogás* című, a Madách által 1981-ben kiadott verseskötetére. Azonnal megvettem, nem mint-ha a költőnőnek (pardon! Kendi M. szerint: *költőnek*) valami lelkes olvasója lennék, hanem egészen más körülmények kényszerítettek erre.

A vékony kötetet 1 (azaz: egy!) koronáért árulták. Ami önmagában szintén nem nagyon zavaró (sőt!). Ha meggondoljuk, hogy ebben a kategóriában („könyvek 1-5 Kcs értékben”) legalább másfél ezer kötet várt új gazdára, s ezek zöme cseh, illetve német nyelvű, akkor nincs is nagyon leértékelve Prágában (!) egy magyar nyelvű,

nem is élvonalbeli könyvecske. Ha meg azt is hozzá vesszük, hogy Mikszáth kisregényeinek cseh nyelvű kötete 3 koronáért várta az eladást, akkor még sokra is saccolták L. Gály O. kötetét.

Ami igazán érdekessé teszi a kötetet, az az, hogy a szerző szlovák nyelven dedikálta egy Cvejn nevű professzornak, sőt még egy karácsonyi üdvözlőlapot is helyezett bele. A tisztas férfiú nem sokra értékelhette ezt a dedikált példányt, ha néhány fillérért képes volt vele elkullogni az antikváriumba. Nyilván abban bízott, hogy az ő személye értékesebbé teszi ezt a könyvpéldányt, s ezért még a postai csomagolópapírból is kivágta a címzést és mellékelte a könyvhöz: Prof. Karel CVEJN, Slezská 87, 130 000 Praha.

És mégis csak egy koronáért vesztegetik a könyvet!

Ez a fölfedezés arra figyelmeztet, milyen relatívak az értékek! Nem is kell messzire menni ahhoz, hogy az itthon valamire azért tartott alkotót már abszolút ne ismerjék. Pedig milyen kicsi ez az ország – a nagyvilághoz képest!

1988. 12. 6. (Érsekújvár)

Lassan finiselek könyvem kéziratával, de már bizony ideje is: nagyon belefáradtam és nagyon unom már az egészet. Pedig még egy rövidített változatot el kell készítenem a *Slovenský národopis* számára is!

Botik Janoval volt találkám az elmúlt hét péntekén, s több mindent megbeszeltünk. Megegyeztünk a szlovák nyelvű tanulmánykötet alapkoncepciójában többek között. Jano, aki január elsejétől a Szlovák Néprajzi Múzeum igazgatója lesz, már olyan terveket szövöget, hogy mint fogja a múzeum gyűjteményét magyar (illetve német, lengyel, cigány stb.) anyaggal bővíteni. Ehhez kérte már most, előzetesen a segítségemet. Tudniillik, hogy majd nézzem át, miük van eddig, mit tartanék okvetlen fontosnak, hogy ott is meglegyen. Szép munka lesz, ha megvalósul...

1988. 12. 15. (Érsekújvár)

Amikor az örményországi hatalmas, pusztító földrengés hírért meghallottam, első gondolatom az volt, hogy most már legalább végük szakad a fölösleges örmény-azerbajdzsán összetűzéseknek. Hiszen miért is ölnék egymást az emberek, amikor az elemek ilyen

méretű pusztítást végeztek?! Ma meg azt hallom, hogy Azerbajdzsánban, a földrengés hírére hálaadó istentiszteletet, örömnépet tartottak... Örömnépet, hogy több mint ötvenezer ember elpusztult...

És ezek után ne veszítsük el az EMBER-be vetett hitünket?

1988. 12. 16. (Érsekújvár)

Nem tudom, milyen csoportosulás egy memorandumot intéz a kormányhoz a csehszlovákiai magyarság nevében (nemzetiségi törvények, alkotmányreform stb.). Tóth Karcsi olvastatta el velem, s rám bízta, hogy aláírom-e. Gondolkodási időt kértem, bár akkor is tudtam (s nyilván Karcsi is tudta), hogy nem fogom aláírni. Nem mint-ha nem értenék egyet a szövegel. Lényegében azonosulni tudok vele, de mivel korántsem veszélytelen az egész (s erre Karcsi – korrekt módon – figyelmeztetett is), én nem vágok bele. Végzem a szakmámat, amivel – meggyőződésemmel – használom a magyarságnak, nem akarom ezt a munkámat veszélyeztetni. Lehet, hogy valahol itt kezdődik a gyávaság, így nem is igen akarom megideologizálni a dolgot. Az Iródiában lényegében semmit nem csináltam, mégsem maradt következmények nélkül. Még egyszer nem kockáztatok...

1988. 12. 24. (Érsekújvár)

Bálint mondja nekem valamelyik nap az autóban, amint Irénke nénihez vittem őt: *„Ha majd én nagy leszek, te meg kicsi, akkor majd én viszlek téged autóval az Irénkéhez. Csak nekem nem fog tudni menni az autó...”*

Egyébként gyakran visszatérő fordulat a beszédében, hogy mi lesz akkor, ha *„ő nagy lesz, én meg kicsi...”*

1989. 1. 1. (Érsekújvár)

A *Könyvvilág*-ban olvasok egy ismertetést Thomas Mann közelmúltban megjelent naplójegyzeteiről. „Adj, Uram, ma is egy oldalt...” – fohászkodott Mann, és valóban: rendszeresen, naponta készítette naplófeljegyzéseit (azért hívják **nap**-lónak!), mert „*aki nem tartja magát fontosnak, elkallódik*”.

Van benne valami: stílusgyakorlatnak, agycsiszolónak sem utolsó módszer ez. Legyen ez most az „újévi fogadalmam” – még ha nem is szeretem az efféléket?

1989. 1. 2. (Érsekújvár)

A *Hét* idei első számában jelent meg az Olvasónaplóm első részlete. Most már tehát ezt is folytatni kell, bár nem vagyok róla teljesen meggyőződve, hogy szerencsés ötlet volt külön olvasónaplót alapítani. Mert hát bizony a mondanivalót sokszor bajos kettéválasztani: mit, hová írjak?!

Tihamér kissé megnyirbálta – gondolom, terjedelmi okokból – , ami bosszant persze, bár az egész nem túl rossz. A népi kultúra jövőjével kapcsolatban teszek néhány eretnek megjegyzést, amitől nyilván többen is prüszkölnek majd. S most ugyanezt a témát meg kell írnom részletesebben a *Vasárnapi Új Szó* számára is.

1989. 1. 3. (Érsekújvár)

Most, hogy az olvasást egy időre félbe kellett szakítanom, s a könyvet, hogy be ne csukódjon, nyitott lapjaival lefelé az asztalra borítottam, szépemlékű K. barátom jutott az eszembe, aki – élénken emlékszem rá! – rettenetesen fölháborodott, ha a Varga vagy a Gróf úr így tette le a könyvet, mondván: *megsérül annak gerince*. Ugyanúgy

haragudott a könyvbeli firkálásokért, széljegyzetekért, aláhúzásokért is (akkor még én is, ám ma már más a véleményem). Széplelkű K. barátunk, aki olyannyira aggódott a könyvek gerince miatt, skrupulusmentesen ellopta egyik kollégánk tanulmányát, és a saját neve alatt publikálta azt egy jó nevű lapban...

1989. 1. 5. (Érsekújvár)

Ma Karván a mezőgazdasági szakközépiskolában az ÚMGy 7. kötetéről rendezett néprajzi vetélkedőn vettem részt. A kérdéseket úgy állítottam össze, hogy azok a könyv elolvasása nyomán megválaszolhatóak legyenek. Nos, a vetélkedő többé-kevésbé sikeresnek mondható, a gyerekek jól felkészültek, bár egy elgondolkodtató jelenségre fölfigyeltem. Olyan kérdést is fölítettünk, hogy soroljanak föl néprajzkutatókat... Kiderült, hogy végképp nincs benn ezeknek a középiskolás fiataloknak a tudatában szakmánk, annak képviselői. Akiket felsoroltak, azok szinte kivétel nélkül a kötet szerzői közül kerültek ki, s – ráadásul! – közülük sem a valóban néprajzkutatókat emelték ki. Szabó Ildikó, Batta Attila, Nagy Endre neve többször is fölmerült, de Mérynét például, vagy Kocsis Arankát senki nem említette. Egyszer viszont fölbukkant Marczell Béla neve, nyilván valamelyik csallóközi leánynak köszönhetően (ketten voltak Bösről).

Eltűnődhetek: kinek is írunk voltaképpen? Hiszen ez az a generáció, amelynek annak idején a *Tábortűz*-beli sorozataimat írtam! Aztán meg a könyvem... Félreértés ne essék, nem a magam nevét hiányolom, hiszen az elégszer szerepelt – kétségtelenül az ÚMGy-nek köszönhetően, no meg annak, hogy éppenséggel ott ültem –, hanem általában a néprajzi műveltséget ezeknek a gyerekeknek az általános műveltségéből.

Egy ajnácskői leány meglepően értelmesen beszélt a medvesalji lakodalmi, illetve május elsejei szokásokról, no, de ő sem azért, mert ki tudja mennyit olvasott a témában, hanem egyszerűen azért, mert hagyományörzőbb vidékről érkezett.

Az idén ősszel új sorozat indul a *Tábortűz*-ben. Vajon hogyan lehetne kapósabbá, olvasottabbá tenni? Pályázati kiírások? Könyvjutalmak? A legsikerültebb pályamunkák, alkotások közlése?

Ez talán nem is rossz ötlet...

1989. 1. 12. (Érsekújvár)

Ma megérkezett a Botik szerkesztette *Hont* kötet, de szégyenszemre nem tudtam kifizetni a postásnak az utánvéttel küldött csomagot, mivel nem volt a háznál 94 korona.

Íme egy adalék a 20. század végi csehszlovákiai értelmiségi lét ismeretéhez.

Ezen fölbuzdulva elkészítettem a család tavalyi költségvetését, legalábbis annak bevételi oldalát. Kiderült, hogy nagyjából 50 ezer korona futott be a rendes fizetésekből, 30 ezer körül honoráriumokból és több mint 40 ezer örökségment. És ezt mind elköltöttük! Mi lett volna vajon, ha nincs örökség, nincsenek – az átlagosnál az idén jelentősebb – tiszteletdíjak? Hogyan élünk meg a 120 ezer korona valamivel több mint egyharmadából?

Nyilván nem veszünk egyetlen könyvet, lemezt sem, kevesebbet járunk autóval, nem kirándulunk az NDK-ba, nem veszünk bútort a gyerekszobába stb. Élünk kenyéren és vízen... A „cucilista” értelmiségi...

* * *

„Háziorvosunktól”, Balázs Feritől ma kaptam penicillint, így már szakszerűen kezelhetem magamat. Influenzám többé-kevésbé hanyatlóban van, de azért még elég fáradékony vagyok, az ágy visszavisszahúz. Az is tény viszont, hogy az éjjel háromkor fölébredtem, azt hiva, hogy már reggel van, s alig tudtam visszaaludni. Napközben is meglehetősen laza voltam. Bálint mondta, hogy azért ne haljak meg, hiszen „nem szoktam én meghalni”.

1989. 1. 13. (Érsekújvár)

Amióta a penicillint szedem, egyfolytában csak aludnék. Rettegetes fáradtság vett erőt rajtam, egész nap az ágyat nyomtam. Közben viszont testem annyira megunt már a fekvést, hogy nem tudok melyik oldalamba fordulni. Eszembe jutott, milyen szörnyű lehet azok sorsa, akiket betegségük hosszú időre (netán egy életre) mozdulatlanul az ágyhoz láncol. Örjítő lehet napról napra hanyatt fekve, de akár fekvé-ülve is, a plafont bámulva (mert egy idő után az embernek már olvasni sem lehet kedve, sőt a rádió beszéde is

fárasztó lehet!), szóval mozdulatlanul fekvé a halálra várni. Nem tudom magamat elképzelni, hogy miként tudnék az efféle helyzettel megbékülni... Azt hiszem, ismét el kellene hozzá olvasnom a mindenáron-való-fennmaradás (megmaradás) regényét, Kuncz Aladár *Fekete kolostor*-át.

1989. 1. 14. (Érsekújvár)

Rendszeresen visszatérő álmom, hogy Apánk hazatért, halála félreértés volt, nem is ő halt meg stb. A legutóbb már úgy álmodtam meg mindezt, hogy amikor megtudtam, hogy otthon van, még azt is elmondtam álmomban, hogy az egészet előre megálmodtam... Közben – hogy milyen önző az ember! – azon problémáztam, hogy vajon mit szólnak majd az emberek, hogy mégsem halt meg, hogyan lehet mindent visszacsinálni...

Egykor vajon ilyen álmok alapján mondták, hogy hazajár a halott?

1989. 1. 15. (Érsekújvár)

Illyés *Szellem és erőszak*-ját olvasom, s azon tűnődöm közben, hogy főnököm – aki állítólag már olvasta – vajon mit értett meg belőle, milyen tanulságokat szűrt le belőle?

Voltaképpen kinek is írunk?

1989. 2. 1. (Érsekújvár)

Hosszú idő után az első nap a múzeumban. Túléltém valahogy, bár egy teljesítmény- és ambícióöölő légkör! Nem tehetek róla, de minden munkakedvem elmúlik, ha abba az épületbe lépek, azokkal az emberekkel találkozom, szót váltok...

„A munkát serkentő legfontosabb benyomásokra közvetlenül elalvás előtt kell szert tenni” – mondja Thomas Mann, és mélységesen egyetértek vele. Rám is az ilyen benyomások, tervezgetések hatnak a legtermékenyebben. Csak ne kellene aztán reggel bemenni a munkahelyre, ahol pillanatok alatt minden romba dől.

Este a kutatástörténeti kéziratot újra (véglegesen!) fésültem át. Néhány oldalt még holnap újra kell gépelni, de azon túl aztán már nem vagyok hajlandó foglalkozni vele. Így vagyok mindig a kézírataimmal: a velük való áldatlan küzdelemben a végén annyira megutálom őket, hogy egy ideig aztán gondolni sem tudok a témára.

Mindamellettszép munka volt, és – bárki bármit is mondjon – nem lett rossz az összefoglalás sem. Bár, ha megjelenik, nyilván lesznek okosok, akik számtalan szempontot, adatot tudnak majd mondani, amiről megfeledeztem. De hiszen éppen ez a munka célja: fölhívja a figyelmet a problémára, és rávilágít azokra a résekre, amelyeket további tudománytörténeti kutatásoknak kell betölteniük...

1989. 2. 4. (Köbölkút)

Ha belegondolok, még életemben fát nem ültettem, de ma már majdnem kettőt kivágtam.

Gáborral, itt, Anyámnál a nagy diófa egyik hatalmas ágát vágtuk le, mert ha szél mozgatta, veszélyeztette a pincelejárat tetejét. Alaposan megkínlódtunk az első pillantásra gyerekjátéknak tűnő feladattal. De nem is ez az érdekes, hanem az, hogy a fa rengeteg nedvet eresztett közben. Mintha vértzett vagy könnyezett volna. Egyébként velem egyidős jószág, Apám akkor ültette, amikor megszülettem. És milyen öreg! A vén fa könnyei láttán mintha belőlem vágtak volna le egy darabot...

A bejáratnál álló körtefát is megkíséreltük kivágni, de nem végeztünk vele, mert közben ránk esteledett. Azt meg a férgek lepték el oly mértékben, hogy gyakorlatilag szétrágták ágait, törzsét...

1989. 2. 5. (Érsekújvár)

Délután Gútán: érdekesek ezek az öregek. Annyira tudnak örülni, ha beállít hozzájuk valaki. Holló János bácsinál tán másfél esztendeje jártam, s akkor úgy búcsúztam (ahogy mindig szoktam, önmagammat bebiztosítandó), hogy ha valamire még szükségem lenne, akkor alkalomadtán még megkeresem. Nos, azóta is várt az öreg. A fia is nagyon örült nekem, még a vásárteret megmutatni is eljött velem, aztán meg a Kis-Duna partján álló házát is meg kellett tekintenem. „Ezek mindent megváltoztatnak, de a gondolkodásunkat nem tudják. Pedig az agyunkat is átültetnék” – legyintett.

1989. 2. 16. (Érsekújvár)

Pozsonyban a szlovák nyelvű tanulmánykötet szerzői kollektívájának megbeszélése. K. P. a maga mindinkább besavanyodott, szkeptikus stílusával majdnem zátonyra futtatta az egészet. Maximalista elképzelései, amelyek csak arra lettek volna jók, hogy végül is meghíusuljon az egész, szerencsére leszavaztattak.

Cs. K. nagyon lapított, de miután látta, hogy recenziója miatt nem neheztelek, feloldódott. Meghívtam őt előadni a táborunkba. Elfogadta.

A Madách Kiadóban Popély Gyulával futottam össze. Nagyon kellemetlen volt, hogy én nem ismertem meg, ő meg emlékezett rám (lassan egy évtizede annak, hogy Rozsnyón egy Sarló-szeminariumon találkoztunk).

Tóth Karcsi alaposan összefirkálta a kéziratomat: hazafelé a vonatban a vitás kérdéseket beszéltük meg. Nem is volt olyan sok.

Este S. állított be. Egy kis dolgozatot hozott, amelyben két ismeretlen Czuczor-levelet közöl. Megígértem neki, hogy majd beviszem a Szemlé-nek. Később, ahogy elolvastam a kéziratot, már egyáltalán nem voltam benne biztos, hogy kell-e ez nekik közlésre.

1989. 2. 26. (Érsekújvár)

Szeretem szobámban, ágyamon hanyatt dőlve a könyveimen leigeltetni a szememet. Ez az a póz, amelyből dolgozószobám csaknem minden könyvespolcára rálátok, csaknem egy időben. Kínálkozva sorakoznak a könyvek, többé-kevésbé tematikus rendben elhelyezve. Jó tudni, hogy bármikor, bármelyiket leemelhetem és munkám során hasznosíthatom. Ezért nem szeretek könyvet kölcsönözni, mert mindig *akkor* és *arra* lenne szükségem, amikor és amelyik épp hiányzik a polcról. Lehet, hogy előtte évekig kezembe sem vettem, sőt, talán még tekintetemmel sem simítottam végig gerincét.

Túljutottam a krízisen. Délelőtt Th. Mann naplóját olvastam, és haladtam egy oldalnyit a temető-tanulmányom írásával is.

A rádióból értesültem, hogy Márai Sándor 89 éves korában öngyilkos lett. Vajon ilyen idős ember miért vet véget önkezelésével életének? Hiszen belátható időn belül volt esélye újra a magyarországi megjelenésre, publikálásra is. Valószínű, hogy beteg volt, s nem látott más kiutat...

Most hallom a rádióban (London), hogy Márai műveit már régén kiadták volna Magyarországon is, ha – hagyja.

1989. 3. 15. (Érsekújvár)

A március 15-i ünnepek végre szabadon, demokratikus keretek között, igazi *nemzeti ünnephez* méltóan zajlottak Magyarországon. S ami a legreménykeltőbb: Ungváron is nagy, kokárdás ünnepség volt ma! Majd csak „begyűrűznek” a dolgok hozzánk is!

1989. 3. 16. (Érsekújvár)

Telefonbeszélgetés Botik Janoval a tervezett szlovák nyelvű tanulmánykötet ügyében, illetve sok más egyebekről. Közölte, hogy bevételeztették a néprajzi múzeum szerkesztőbizottságába. Úgy látszik, Jano célul tűzte ki Dél-Szlovákia néprajzi meghódítását, integrálását.

Baj ez?

1989. 3. 17. (Érsekújvár)

A pozsonyi antikváriumban sikerült megvennem J. Stanislav: *Slovenský juh v stredoveku* című kötetének első részét. Tendenciózus, nacionalista munka, de ismerni kell. 1943-ban jelent meg, de teljesen új, felvágatlan példány, valahol raktáron heverhetett.

A tegnapi *Volksstimme* elítélően tudósít a budapesti március 15-i felvonulásokról: nacionalistának és szocializmusellenesnek minősí-

ti. A *Neue Zürcher Zeitung* a mostani román politikát bírálja, rendkívül keményen.

1989. 3. 31. (Érsekújvár)

Párbeszéd Éva és a szomszédasszony között:

- *Képzeld, Józsi megy egy hónapra katonának.*
- *Szegény Éva!*

1989. 4. 20. (Érsekújvár)

A mai *Új Szó*-ban „spontán” olvasói levelek a Panoráma Dubček-interjújával kapcsolatban. Az öt levélíró felháborodottan utasítja vissza és elítéli az efféle, az „ország belügyeibe való avatkozást”. Mocskos politika: „tömeghangulatot” kreálnak, hogy az esetleges későbbi lépéseiket már előre alátámasszák: az ország népe érdekében, nevében, jóváhagyásával cselekszenek. Kiadhatták ukázban a pártalapszervezeteknek, hogy „reagáljanak”, hiszen a gimnáziumban, a magyar alapiskolában is volt erre kísérlet. Az okos többség, szerencsére, ellenállt. Komáromban a SZISZ járási konferenciáján bukott meg egy ilyen kísérlet... Szóval nincs minden elveszve, csak-hogy ember mindig akad az efféle mocskos célok megvalósítására, s az – fehéren feketén – megmarad. Az, hogy nem írnak levelet, pedig semmit nem jelent. Végül is. Talán támogató levelet kellene írni... Prusenko, a *Naše novosti* főszerkesztője telefonált Őszi Irmának, Csemadok-ba, hogy látta-e a Panoráma adását. Miután ő (kellő módon dörzsölt!) azt felelte, hogy nem, olyan ember iránt érdeklődött, aki látta... Nyilván ő is kapott utasítást, hogy tiltakozó levelet közöljön, s ilyen „szemérmesen” puhatolódzott egy-egy „vállalkozó” után... Közben a csehszlovák külügyminisztérium szóvivője „csodálkozásának” adott hangot a Panoráma műsorával kapcsolatban, s annak a reménynek, hogy az ilyen jellegű műsorok nem fognak megismétlődni. És ha mégis? A Dubček-interjú csak részben ment le, s ígérték a folytatást... Csak nehogy a mi hátukon csattanjon a végén!

1989. 4. 22. (Érsekújvár)

Németh László: *San Remó-i napló*. Hát, eredetileg valami ilyennek képzeltem az én Olvasónaplómat is. Az eredmény viszont: szimpla

recenziók láncolata. Egy-egy olvasmányból a lényegét, az esszenciát kell kiszűrni, s azt szabadon továbbgondolni. Esetleg egy-egy, akár önkényesen kiragadott gondolatot továbbfűzni. Ez lenne az olvasónapló lényege. Ahogy Németh László írja egy helyütt: „...*olvastam (vagy inkább olvasás közben gondoltam)*...” – ez az olvasónapló. Kötetlen és szubjektív. Persze az az igazság, hogy az efféle gondolataimmal nem biztos, hogy ki mernék, illetve ki lehetne állni a nyilvánosság elé! Nagy ellentmondás: a napló eredendően intim műfaj, s én mégiscsak olyan szempontból gondolkodom felőle, hogy közölhető-e vagy sem?

* * *

Már hajnalban (most fél négy van) Weber-Kellermann könyvének előszavát olvastam el ismételten (*Landleben im 19. Jahrhundert*). Az ott megfogalmazott módszertani alapállást kell pontosan (nyelvileg és kutatómódszertanilag is!) megértenem ahhoz, hogy az egész munkát értékelni tudjam. A szerző, nem akarván a sematizálás, lemerevítés hibájába esni, a 19. századi német falusi életnek egy mozgó, a hálószerű kapcsolatrendszerében, egymásrautaltságában, ellentmondásaiban és ellentéteiben összetett képét (mozaikszerűen összeállított olvasókönyv) kísérelte meg, nem is rögzíteni, egyszerűen: *tálatni*. Rengeteget idéz, s gyakran már ezek a tudatosan egymás mellé állított idézetek önmagukban is értékelnek.

Annak ellenére, hogy a magyar szakirodalomban a sarlósok, majd a Szegedi Fiatalok fellépésétől kezdve biztosan, de szórványosan lehet, hogy korábbtól is megvan az az igény, hogy a romantikus parasztszemlélet helyett egy nem idealizált, az árnyoldalakat is bemutató képet nyújtson a paraszteletről, szóval a magyar szakirodalomban ennek az igénynek ilyen átfogó módon megvalósított eredményét nem ismerem. Sok-sok résztanulmányban (és még inkább programcikkekben) kapott helyet a társadalmi aspektus; új ágazat, a társadalomnéprajz is kialakult, ám az egész népeletet ezzel a komplex szemlélettel, ahogy azt Ingeborg Weber-Kellermann tette, nálunk még senki nem mutatta be. A legközelebb még szépíróink (Tömörkény, Móra) kerültek hozzá, ám mozaikkockáikból teljes kép nem kerekedett. Kiss Lajos szegény emberek életét bemutató

néprajzi „karcolat-füzére” is ebbe az irányba mutat, de az ő szemlélete is egyoldalú. A másik irányban. Még az erdélyi Gazda József „interjúkötetét” lehet itt megemlíteni, aki, az adatközlőket idézve, nagyon szépen, érzékletesen mutatja a komplex népeletet. Innen meg a tudósi értékelés, a valós, egzakt, objektív tényanyag hiányzik...

Meg kell vallanom, szívemnek kedves ez az interpretálási módszer, s valami hasonlót szerettem volna megvalósítani az *Ágas-bogas fá*-val én is. A népelet egészét a maga teljességében és összetettségében, a maga belső ellentmondásosságában is bemutatni. Megmaradt ez szép feladatnak számunkra. Számomra? Azt hiszem, egyszer még visszatérek rá. Csakhogy most már nem lennék túl eredeti. Pedig ha az *Ágas-bogas fá* esetében ez sikerül...

No, de ideje aludni menni!

1989. 5. 7. (Kolon)

„Kodály Zoltán nyomában” a koloni hegyen. Őrségben szóval: alattunk szinte egy karnyújtásnyira Pográny, nem messze Kolon. Ezt azért nem hittem volna, hogy egyszer így jutok el a Zoborvidékre! Ma gyerkőcök tekeregtek erre az erdőben, az őrbódék körül. Kiderült, hogy koloniak, de – állítólag – magyarul nem tudtak. Kutájukat közben Morzsinak (vagy inkább: *Moržinak*) hívták. Én meg már azt hittem, otthon érezhetem magamat ezen a vidéken...

Séta az erőben: rengeteg szép, számomra ismeretlen virág, növény (most láttam életemben először fenyőt virágozni), s nagyon bánt, hogy zömüket nem ismerem. Itt élünk köztük, s még csak nevükön sem tudjuk őket nevezni! Ez szégyen és műveletlenség a javából!

1989. 5. 12. (Érsekújvár)

Egy újabb koloni szolgálat után, ismét itthon. Borzasztóan lassan telt el ez a könyvtelen huszonnégy óra! Elképesztő, hogy akár öt perc is örökkévalóságszámba megy akkor, amikor itthon annyi a munka, s hetek, hónapok röppennek el észrevétlenül.

Hazafelé a vonatban kellemetlen inzultus: két részeg pasas hivatásos katonának nézett, s állandóan kötekedtek, mindenféle „zöld-

agynak” elmondtak. Szó, ami szó, rendkívül kellemetlen ebben a maskarában végigmasírozni a városon. Úgy érzem magamat, ahogyan egy kezdő manöken érezheti, amikor először kell a kifutón megjelennie. Az az érzésem, hogy mindenki engem néz...

1989. 5. 30. (Érsekújvár)

Végre, újra itthon! Igaz, még nem végérvényesen, hiszen reggel még vissza kell vinni a göncöt leadni, de azért lényegében (?) mégiscsak mögöttem van ez a rossz álomként ható egy hónap.

Gyönyörű, szinte mesebeli tájon jártunk, valahol Zólyom és Nagykürtös között, ahol az idő oly fájdalmasan lassan telt. Rengeteg alkalmam volt elmélkedésre, tünődésre, de ahhoz valahogy nem volt erőm, hogy gondolataimból akárcsak egy sornyt is papírra vessek. És most úgy vagyok, hogy nem is igen tudok mit írni az elmúlt két hétről. Emberismeret szempontjából kétségtelenül gyarapodtam, egyébként viszont rettenetesen fölöslegesen elpazarolt idő volt ez, ami mögöttem van. Közben Romain Rolland első világháborús naplóját olvastam, ami stílszerű olvasmánynak bizonyult. A gyakorlatra indulás előtt vettem Nyitrán, az antikváriumban. Utána Anatole France: *A pingvinek szigete* című szatírájába kezdtem – még nem vagyok a végén. Talán Gyurácznál olvastam, hogy ez a munka is megtalálható volt a balmazújvárosi olvasóköri könyvtárában. Nem tudom, nem tévedésből-e? Mint ahogy Szabolcs is tévedésből (mást várva, nyilván valamilyen természetleírást) emelte le annak idején polcomról, hogy aztán – csalódva benne – elfeledje visszatenni...

1989. 6. 5. (Érsekújvár)

Kovács Pista hívott: el kellene mennem Gömörbe, mivel egy nagyobb méretű néprajzi gyűjteményt szeretne a múzeum számára megvásárolni, s ebben az ügyben akar konzultálni velem.

Mlynka is telefonált Pozsonyból, hogy Botik javaslatára valamilyen újabb komisszióba választottak be (Műtárgyvédelem és a szabadtéri néprajzi múzeumok kérdésével foglalkozó testület a Szlovák Nemzeti Múzeum égisze alatt).

Lezárult a Rocco-féle aláírási akció. Végül is 1500 aláírás jött össze. Ez már használható mennyiség! Nagyon kíváncsi vagyok a következményekre.

* * *

A rohadt televízió miatt ma este ismét nem csináltam semmit, miközben a pislogó szörnyetegben sem láttam semmi érdemlegeset.

„Változtasd meg életed!”

1989. 6. 6. (Érsekújvár)

Dél előtt Nyitrán, a szervezett szlovák régészeti kutatás indulásának ötvenedik évfordulójára tartott ünnepségen. Tragikomikus sztálinista aktus, ahol néha – mert manapság úgy illik – elsütötték a peresztrojka kifejezést is. Točíkot, akinek elévülhetetlen érdemei vannak a szlovák régészettudomány háború utáni megszervezésében, alig méltatták szóra, és olyan köszönő oklevelet ítéltek neki, amilyent még vagy ötvenen kaptak (Peter Šalkovský és hasonlóak). A külföldi partnerintézmények közül csak a lengyeleket hívták meg! Hogy miért nem inkább a románokat?!

* * *

A *Literárny týždenník* legutóbbi számában keményen támadják Š. Kováč *Slovenské pohľady*-beli okos írását. A kisszerűség és a rosszindulat – úgy látszik – mégiscsak felülkerekedik. Az ÉS Feldek levelét közli a bebörtönzött (időközben viszont kiengedett) Havel ügyében.

Kínában, Pekingben a diáktüntetés fölháborítóan kegyetlen elfojtása. Több ezer halott! Az egész világ (a nyugati világ, meg Magyarország) elítéli a beavatkozást, befagyasztják Kínával a kapcsolatokat. „Nincs jövője az olyan országnak, amely saját fiatalságát gyilkolja” – áll egy francia állásfoglalásban. A mi sajtónk „tárgyilagosan” ismerteti (?) az eseményeket, kommentárt nem fűz hozzá. Jellemző.

* * *

Az utóbbi időben kísért a gondolat, hogy vajon mi történne, ha a csillagászok egyszer megállapítanák: a földgolyó felé egy üstökös száguld és egy éven belül elpusztítja a Földet. Menekvés nincs. Vajon miként viselkednének az emberek a megváltoztathatatlan tudatában? Megjavulnának? Vagy éppen ellenkezőleg? Elszabadulna a pokol? Tartok tőle, az utóbbi. Mindenesetre jó téma regény- vagy drámaírónak. Bár az is lehet, hogy már réges-rég feldolgozta valaki, csak hát azok a fehér foltok...

Este folyóiratokban tallózás: *ÉS, Literárny týždenník, Könyvvilág...* nem tudok a végükre járni...

Bach-muzsika a bécsi rádióban.

1989. 6. 21. (Érsekújvár)

Ha májpástétomos kenyeret eszek hagymával, akkor ezek együtttható íze mindig Apámat juttatja az eszembe. Gyerekkoromban (igen vékonydongájú legényke voltam) valamilyen étvágygerjesztő cseppeket írt elő az orvos, amit teába csöpögtetve fogyasztottam. S ekkor, egyszer – emlékszem, Anyám kételkedése közepette: „lehet-e pástétomhoz hagymát enni?” – Apám májpástétomos-hagymás kenyeret készített számomra. Akkor azt hittem, hogy ez a különleges íz a teába csöpögtetett gyógyszernek köszönhető, de azóta tudom, hogy nem... S azóta erről az ízről mindig Apám jut az eszembe, aki először készített nekem ilyen kenyeret.

Este ismét kísérletet tettem az íróasztalom mellett egyre magasabbra tornyosodó folyóirathalmaz áttekintésére. Néhány *ÉS*-számot böngésztem át, illetve a *Süddeutsche Zeitung* egyik legutóbbi számát.

Az *Irodalmi Szemle* áprilisi számában Grendel Lajos írása (Irodalom és megújulás címen) nem is annyira az irodalomról, mint inkább általában a szellemi életéről, a közéletéről, nemzetiiségi problémáinkról. Nagyon jó, bátor, lényegre törő írás! Az önmagunkba zárkózás, amire élesen rávilágít, bizony létező probléma, s intő so-

rait nem szabadna szem elől téveszteni. Nem élhetünk önmagunkba, csehszlovákiai magyar szűk kis körünkbe zártan! Nyitni kell az egyetemes magyar kultúra, illetve a szlovák és cseh, majd az egész európai kultúra felé. Már régóta ezt vallom, s ennek szellemében is igyekszem tevékenykedni, de azért jó érzés olykor leírva, kinyomtatva is látni az efféle gondolatokat!

1989. 7. 17. (Érsekújvár)

Megtörtént a nagy beszélgetés, amely – ha valóban nem lesz negatív, személyekre ható következménye, ahogy ígérik – végül is korrekt volt. A lényeg, hogy pontról pontra végigvettük a Javaslatot, Šutka, a kulturális osztály vezetője mindegyik pontra megadta a maga, pontosabban a párt válaszát, én meg hozzáfűztem a magamét, ha nem fogadtam el mondandóját, illetve egyetértettem vele. Az egészről jegyzőkönyv készült. Becsületükre legyen mondva, meg sem kísérelték, hogy visszavonassák velem az aláírást. Šutkán kívül főnököm, Bajzík és Čvirik voltak jelen. Mindenkit behívtak, aki a kultúra kötelékeiben dolgozik az aláírók közül. A folyosón várakozva (mintha fogorvosnál lettünk volna) végül is egész jó hangulat alakult ki köztünk, most megismerkedett „ellenzékiek” között. Legálább személyesen is összehoztak bennünket.

Este Balázs Feri járt nálam. A *Javaslat* körüli fejleményekről beszélgettünk, illetve hozott egy fénymásolatot a Münchenben megjelenő, *Horizont* című szlovák nyelvű emigráns újság egy cikkéről. A délszlovákiai szlovákok „elnyomattatásáról” szól. Szegények, hétfőnként kerek fél órán keresztül kénytelenek a magyar nyelvű adást nézni a pozsonyi TV-ben. Mocskolódó, fasisztoid írás – nem szeretek efféléket olvasni...

1989. 8. 8. (Érsekújvár)

Undorító sajtókampány az „ellenzékiekkel” szemben. És még ha csak sajtókampány lenne... Egyértelmű: szörnyen félnek, féltik a pozícióikat a hatalmon lévők.

Az utóbbi napokban Radnóti Miklós *Napló*-ját olvasom. Nagyon kedvelem ezt a – hozzám hasonló mentalitású emberek által írott – műfajt.

* * *

Szeretem nyári éjszakában, az erkély mellvédjének támaszkodva szemlélni az alvó várost. Tücsökciripelés és távoli autózúgás, kutyaugatással vegyítve: ez a hangulat valahogy az én, város és falu közt ingadozó lelkivilágomat is kifejezi. Falun születtem, nőttem fel, szakmám is oda köt, de mindig is vonzott a Budapest-léptékű nagyváros, a maga korlátlan lehetőségeivel. Pozsonyban nemigen tudnék élni (pontosabban: tudnék, ahogy itt, Újvárbán is tudok, csak nem érezném igazán jól magamat), de Prágában már igen. No és persze Budapesten. Bizonyára Bécs is imponálna... Ez persze csak afféle örök, elméleti vágyakozás, tán nem is igazi, hiszen nem mennék én innen el, itt vagyok itthon...

1989. 8. 13. (Érsekújvár)

A rádióban Petőfi szibériai sírjáról beszéltek. Talán valóban az ő sírja. Kár. Szebb volt az egész legenda (?) úgy, ahogy volt. A „lánglelkű költő”, aki nem „párnák közt” halt meg. Aztán végül kiderül, hogy mégis. És vajon írt-e továbbra is, s ha igen: mit? Ha meg nem: miért nem? Ha meg úgysem írt, akkor minek foglalkozni vele, cáfolni a legendát néhány csont miatt. Az *igazi Petőfi most már* mégiscsak a legendák Petőfije!

* * *

Most olvasom Radnótinál: „*Ha valóban van még elvégezni való munkám itt, nem pusztulhatok el. S ha elpusztulok, akkor nem volt már értelme annak, hogy éljek. Tegnap éjjel a polcaimat néztem. A nagy életművek valahogy ezt bizonyítják...*”

Jól rímel ez arra, amit Petőfivel kapcsolatban írtam délután.

1989. 8. 19. (Érsekújvár)

Az egész vonalon rettegés huszonegyedikétől: ellenőrzik, hogy a másolóirodában miket fénymásoltatnak. Sanyinak egy latin nyelvű ol-

dalt nem akartak lemásolni, mivel nem értik... Majd a jövő héten. Mert akkor már érteni fogják...

Telefonhívás a múzeumba: van-e fénymásolónk? Nincs. Hál' istennek!

* * *

Radnóti. Úgy olvasom már ezt a naplót, mint valami krimi. Szurkolok Radnótinak, a főhősnek, hogy hazakerüljön már végre a munkaszolgálatból (hiszen állandóan reménykedik, ír, versel, olvas, még a legszörnyűbb, legállatiasabb körülmények között is), holott már tudom a végét... Tudom, ki a gyilkos... Borzasztó, hogy mi mindent kibír az ember! És még méltósággal is tudja viselni sorsát. Ha olyan...

* * *

Úgy néz ki, hogy Lengyelországban, csaknem fél évszázad elmúltával, a szocialista országok közül elsőként, nem kommunista kormány kerül hatalomra. A Szolidaritás egyik vezetője alakíthat a napokban kormányt. Ün. kommunista államban a kommunista párt ellenzékben – ez is csak Kelet-Közép-Európában fordulhat elő.

„Gömörben bármi megtörténhet” – szokta volt Nevizánszky barátom emlegetni.

1989. 8. 29. (Érsekújvár)

Délután Kassák Lajos Borsos Miklós által készített mellszobrának az avatása volt a galériában. Elég sok ember, buta protokoll: először a hazaikat üdvözlik, s csak utána a magyarországi vendégeket (pozsonyi magyar konzul, művelődési miniszterhelyettes stb.) Nálunk tehát nem a tisztelet, hanem a félelem diktálja a sorrendet... Semmitmondó szövegek, kivéve a miniszterhelyettesnek „ijedtében” elmondott „néhány” mondatát. Kapásból (?) jobban összefoglalta a Kassák-ügy lényegét, mint elvtársaink papírból (no persze, még szép, hogy jobban tud beszélni, mint egy tsz-elnök!).

Még az ünnepség előtt odamegy Mlynárik Sidóhoz:

– Szervusz, Zolikám! Gyere fel, hívatnak...

– Máris?

1989. 9. 7. (Érsekújvár)

Elherdált napok.

Kedden kellemetlen beszélgetés Nagy Andrással, aki kijelentette, hogy a Néprajzi Szakcsoportot ő alapította Újvárbán, mi csak folytatásai vagyunk, és nagyon nehezményezi, hogy meg sem említjük őt (őket) soha, amikor indulásunkról beszélünk, írunk. Hogy kik voltak a csoport tagjai? Csizmadia Bélát, egy párkányi tanítót, névrokonát, Nagy Andrást és a tardoskeddi papot tudta megemlíteni. Hogy mit végeztek és hol a nyoma? Állítólag 1969-ben ők hozták létre Kéménden a tájházat, illetve Tardoskedden a templomban rendeztek néprajzi kiállítást. Múzeumunk néprajzi gyűjteményének kilencven százalékát (!) ők gyűjtötték, s erről papírja volt (van?). Hogy mit publikáltak? A *Nő*-ben írtak róluk valamikor 1969-ben...

Kifejtettem neki, hogy mi tőlük teljesen függetlenül, róluk, állítólagos működésükről sajnos mit sem tudva (első táborunkat, mint akkori Csemadok járási elnök, Csizmadia Béla nyitotta meg, s egy szót sem szólt ezekről az „előzményekről”, amelyeknek ezek szerint neki is részesének kellett lennie), szóval róluk mit sem tudva alakultunk meg 1982-ben, teljesen új tagsággal. Csoportunk azonban nyitott, tehát bárki beléphet... Arra is biztattam, hogy írja meg néprajzi kutatástörténeti érdekességszámba menő működésük történetét. Erre azt felelte, hogy ő nem szeret dicsekedni...

Ennyi.

1989. 9. 11. (Érsekújvár)

Fehérváry Magda telefonált, hogy úgy tűnik, most már biztos, hogy a komáromi múzeum mellett, egy félig-meddig önálló osztályként indul be rövidesen a magyar nemzetiségi múzeum. Állítólag Kajtár engem szeretne oda osztályvezetőnek. Nem tudom... Megtisztelő egyrészt, másrészt meg nagy felelősség és teher. Néprajzosnak gondolkodás nélkül elmennék oda, de hogy – a maga minden szervezési nyűgével – osztályvezetőnek?! A számára ugyanúgy nem maradna idő, mint most... Nem tudom. Mindenesetre lesz min rágódni egy ideig. Aztán lehet, hogy az egészből semmi nem lesz.

1989. 9. 23. (Érsekújvár)

Leléden, többé-kevésbé érdektelen gyűjtés, kevés (szokásos) politizálgatással fűszerezve. Kocsival mentem, feltűnő volt, hogy Pár-

kánynál, Kövesdnél határőrök az autókat ellenőrizték. Mint megtudtam, az NDK-beli turistákat próbálják kiszűrni, akik tömegesen szöknek át az Ipolyon Magyarországra. Lelédén mesélték, hogy egy német házaspár kisgyerekekkel próbált átkelni a napokban az Ipolyon. A férfi ment elől, hogy mérje a víz mélységét, a felesége utána, karján a gyerekkel. Egy szalkai önkéntes (!) határőr meglátta, utánuk ment, az asszony kezéből kitepte a gyereket, hogy ezzel kényszerítse a házaspárt a visszatérésre. „Sikerrel” járt. Ugyanő Szalkán a vendéglőben az ott ebédelő németek elől is ellökte a tányért. Ezek után a felháborodott szalkaiak leköpdösték, majd kiebrudalták őt a kocsmából... Hátborzongató, hogy mik vannak!

Hazafelé megálltam Bélán, ahol megnéztem egy magángyűjteményt. Nem nagy eset, de azért jó, hogy vannak ilyen lelkes, gyűjtőgető emberek!

1989. 9. 26. (Érsekújvár)

Tegnap érdemben annyit tettem, hogy végigolvastam Joseph Roth: *Jób* című gyönyörűséges könyvét. Igazán örülök, hogy csak úgy véletlenszerűen megvettem, felfedeztem magamnak ezt a megható és elgondolkoztató történetet. „Változtas meg élted...”

Baljóslatú hírek: október elsejétől – állítólag – ismét bevezetik a Magyarországra történő egyéni utazások korlátozását (évi kettő út). Hát, ez aggasztó! Különben is: nagyon sok minden nyugtalanító ebben a mai világban...

1989. 9. 28. (Érsekújvár)

Ma megjött a Csemadok-ból a felkérő levél, hogy az idei Fábry-napon tartsak előadást *A csehszlovákiai magyar néprajztudomány helyzete* címen. Örömmel teszem, bár „csehszlovákiai magyar néprajztudomány” **nincs**. Van viszont – olyan-amilyen – *szlovákiai magyar néprajzi kutatás*, amely bizonyos eredményeket már maga mögött tudhat, amelynek a továbbra követendő irányvonalát (esetleg a tudománnyá szerveződés lehetőségeit) meg lehet jelölni, amiről érdemes beszélni. Hát, erről fogok majd én is Kassán.

Napközben Kósa Laci könyvét olvastam, illetve a finnugor kongresszusi előadásom téziseit kíséreltem meg (nem sok sikerrel) összehozni. Utóbbit még jó lenne este elvégezni...

1989. 10. 19. (Érsekújvár)

Tóth Karsci mondja, hogy a minisztérium, úgy, ahogy van, visszatartotta a tudományos életre vonatkozó tervezetünket. Szintén tőle hallom, hogy Rocco nyakába valami gazdasági ügyet (magas telefonszámlák) akarnak varrni, amiért akár nyolc hónapot is kaphat. A maffia bosszúja utolér mindenkit. De meddig...?

1989. 11. 2. (Érsekújvár)

A tegnapi kormányülés után nagy felháborodás a Madách-ban: nem lesz se múzeum, se önálló Thália, se semmi. Az egyetlen problémát abban látják, hogy rosszul tudunk szlovákul (ami sajnos, igaz is), s ezt úgy akarják orvosolni, hogy szlovák nemzetiségű tanerőket is alkalmaznak a magyar iskolákban. Szépen kezdik... Vajon mindez nincs azzal összefüggésben, hogy a magyar parlament néhány napja végleg leállította a nagymarosi erőmű építését?

Az újvári múzeumon belül kell tehát – legalábbis egyelőre – megbékélnem, s a meglévő lehetőségeken belül a maximálisra törekedni. Csak egészséggel bírom: a bal oldali, szív tájéki szurkálások már valamit jeleznek...

1989. 11. 11. (Érsekújvár)

Bontják a berlini falat!!! Hogy miket fogunk mi még megérni?! Kezdek optimista lenni...

Točík említette, aki pénteken volt bent a múzeumban Nevizánszkyval, hogy Čaplovič azt terjeszti az intézetben, Kassán a magyarok kulturális autonómiáját követeltem a Fábry-napokon. Točík mondja, hogy akkor már miért nem teljes autonómiát? Tudomásom szerint viszont senki nem követelte ezt így... Még a végén hőst csinálnak belőlem.

1989. 11. 19. (Érsekújvár)

Úgy hallom, a prágai tüntetésből akkora csetepaté lett, hogy még halottak is voltak... Albánia, Románia, Kína, Csehszlovákia: megtisztelő társaság, ugye elvtársak!?

Most a híreket várom a legfrissebb fejleményekről.

Ma is több tízezren tüntettek Prágában, s – halljunk csodát! – a rendőrség nem avatkozott be. Tüntetések Szófiában, Drezdában, Berlinben... Megmozdult a világ, akár 1848-ban...

1989. 11. 21. (Érsekújvár)

Dél előtt Komáromban, a múzeumban. Ott úgy vélik, hogy mégis csak lesz valami a nemzetiségi osztályból. Egyébként nagy semmittevés, közben mindenütt nagy felfordulás, lelkesültség. Pozsonyban is sztrájkok, megmozdulások. Az újvári gimnazisták követelik az orosz mint kötelező tárgy törlését a tananyagból. A cseh ország-részben eddig 80 ezer diák lépett egyhetes sztrájkba. Az az igazság, hogy ilyenkor nem szabadna tétlennek maradni!

1989. 11. 22. (Érsekújvár)

Az események egyre gyorsulnak, egyre jobban kiéleződik a helyzet. Szinte minden nagyobb városban tüntetések, sztrájkok. Pozsonyban megalakult a Független Magyar Kezdeményezés nevű „politikai tömörülés”. Gyanítom, hogy lényegében még a hétvégén, Vágsellyén jöhetett létre.

Ma a járási pártbizottságra behívták a kulturális intézmények igazgatóit, hogy ítélik el a diákmegmozdulásokat. Főnökünket, aki nincs idehaza, Ági helyettesítette, s ő volt az egyetlen, aki nem írta alá a tiltakozó jegyzéket. Egyébként a múzeumban soha nem tapasztalt egység van ebben a kérdésben. Senki nem hajlandó ilyesmit aláírni. Az ellenkezőjét annál inkább. Főnökünket megüti a guta, ha hétfőn befut. Ha egyáltalán befut persze...

1989. 11. 25. (Érsekújvár)

Sorra mond le a csehszlovák vezetés. Ma 600 ezren tüntettek a Vencel téren. Ezekben a percekben (hét órára jár) kb. 150–200 fős csoport vonult el az ablakunk alatt szabadságot követelve (*Slobodu! Slobodu!*). Két rendőrautó tisztes távolságból követte őket. Este a Csemadok-an a Független Magyar Kezdeményezésnek lesz helyi

(alapító) összejövele. A gyerekekkel egyedül vagyok itthon, így sajnos nem tudok elmenni...

1989. 11. 27. (Érsekújvár)

Ma délben a Fő téren több ezer ember gyűlt össze. Euforisztikus hangulat, a szónokok (bárki szót kapott) demokráciát, szabad választásokat, a párt vezető szerepének törlését az alkotmányból és hasonlóakat követeltek. A járási vezető titkárt, Igor Novákot egyszerűen kifütyülte a tömeg és *Neskoro! Neskoro!*-kiáltásokkal akadályozta meg, hogy megmagyarázza bizonyítványát. Nagyszerű hangulat, s önkritikusan be kell vallanom, hogy utólag igazolja a Panoráma radikalizmusát is (az más kérdés, hogy Chrudinák és főleg Sugár alattomos köpönyegforgatók).

1989. 12. 3. (Érsekújvár)

Úgy látom, jól alakulnak a dolgok, csak közelről szemlélve, emberileg eléggé gusztustalan, gyomorforgató az egész: köpönyegforgatás, hatalmi harc akkor, amikor még börtön is járhat az egészért... Nem kell ez nekem! Aztán meg tehetségem sincs hozzá. Visszahúzódok addig, amíg nem késő. Úgy döntöttem, hogy teljes erővel belevetem magam a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság megszervezésébe. Itt, azt hiszem, inkább hasznomat tudják venni.

Este a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság alapszabályait dolgoztam ki nagy vonalakban. Kedden néhányan összejövünk a környékbeli múzeumokból, s velük szeretném átkonzultálni az egészet. Fontos lenne, hogy szombaton sikerüljön egy végső szöveget elfogadtatni a egybegyűttekkel. Előtte még szeretnék Leščákkal is beszélni szerdán, mert valahogy úgy képzelem el, mint a Szlovák Néprajzi Társaság Magyar Szekcióját. Az elnevezésen is gondolkodni kell még.

1989. 12. 5 (Érsekújvár)

Dél előtt a múzeumban Fehérváry Maga, Sándor Nóra és Danter Iza. Sok mindenről beszélgettünk, többek között a Társaság megalapítá-

sának lehetőségeiről. Elképzelésem nem aratott egyértelmű sikert. Nóra újabb fejleményekről informált (új lapok indulása stb).

Tóth Erika telefonált, hogy karácsonyi műsort szeretne összeállítani, ahová egy pappal való beszélgetést is be lehetne tenni. Közvetítettem Lengyel Sándor felé. Elemér is hívott, hogy már nagyon várja az újabb folytatásokat...

1989. 12. 10. (Érsekújvár)

Szerdán tárgyalás Leščákkal a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság ügyében. El tudja képzelni, hogy a Társaság a Szlovák Néprajzi Társaság Magyar Szekciójaként működjön. Szombaton aztán tizenkét taggal megalakultunk. Az alakuló közgyűlésig engem választottak ügyvezető elnökké. Holnap megyek Pozsonyba az alapszabályokat kidolgozni.

1989. 12. 24. (Érsekújvár)

Egy hétig nem vettem elő ezt a füzetet. Közben pedig borzasztó események: Romániában tömegvérengzés, polgárháború. Eddig 70 ezer halott. Úgy tűnik, hogy lassan normalizálódik a helyzet. Nálunk is gyűjtések, élelmiszercsomagok. Kamionokkal viszik tőlünk is az élelmiszert, gyógyszert a rászorulóknak.

Szombaton délelőtt Pesten voltam Roccóval és az FMK-jelvényeket hoztuk el. Néhány ezer darabot.

Most aludt el a gyertya, amelyet hét órakor gyújtottam meg az ablakomban a romániai halottak emlékére. Tizenegy óra van.

1990. 1. 20. (Érsekújvár)

Fehérváry Magda készít elő egy népművészeti kiállítást, Forma és díszítés címen. Nagyon kevés szöveggel kívánja a kiállított tárgyakat kísérni. A népművészet fogalmát, egy mondatba sűrítve, így határozta meg: „*Népművészet = a falusi parasztembert körülvevő, és az általa használt olyan tárgyak összessége, amelyek megformálásánál esztétikai és művészi szempontok érvényesülnek.*” Arra kért, hogy szóljak hozzá ehhez a meghatározáshoz. Nem könnyű ilyen tömören pontosan fogalmazni. Én inkább, talán, így mondanám: „*Népművészet = a falusi és mezővárosi embert körülvevő, és az általa készített, használt olyan tárgyak összessége, amelyek megformálásánál a célszerűség mellett esztétikai szempontok is érvényesültek.*”

1990. 1. 28. (Érsekújvár)

Szombaton az első közgyűlés. Kellemetlen szószaporítások, személyeskedések, teljesen szétfolyó vita. Most már nemigen tudom, hogy mit is fog csinálni ez a Társaság. Itt volt Selmeczi Kovács Attila, meg Milan Leščák is (utóbbi csalódottan távozott, mivel a közgyűlés leszavazta javaslatát/javaslatunkat, hogy a Szlovák Néprajzi Társaság Magyar Szekciójaként folytassuk munkánkat). A Hét-től Lacza Tihamér jött el. Csaknem száz ember.

1990. 2. 5. (Érsekújvár)

A múzeumban hosszadalmas, kellemetlen gyűlések: engem akar-nak igazgatónak, amit természetesen nem fogadok el. A „tisztagatáshoz” nincs gyomrom, ezekkel együtt meg úgysem menne... Így inkább én mennék, ha megítélik, alkotószabadságra...

Legnagyobb meglepetésemre a Fő téren rikkancsok árulták a bécsi *Kurier* és a *Neue Kronen Zeitung* mai számait. Hogy mit kell megérnünk!

Este az Olvasónaplót írtam, illetve az osztrák lapokat böngészgettem. Még az újvári *Szabad Polgár*-t is olvasgatni próbáltam, bár sok érdekeset nem találtam benne.

1990. 2. 18. (Érsekújvár)

Csütörtökön Újvárban magyarellenes tüntetés. Kb. 500 fő: kitelepítéseket és hasonlókat követeltek. Hogy mi lesz ebből?

1990. 3. 20. (Érsekújvár)

Elég régen nem jutottam hozzá a naplóíráshoz. Időközben Lacza Évával és Tihamérral megbeszéltem, hogy a rádió magyar adása indít egy *Kis magyar néprajz*-szerű sorozatot, amelynek egyes előadásait majd a *Hét* is folyamatosan közli. Csütörtökön a Kossuth-szobor koszorúzása Rozsnyón. Csaknem félezres tömeg...

1990. 5. 17. (Rozsnyó)

Nem megy a munka: mindenféle hülyeség az eszembe jut, fantáziálok – nem egy sort, hanem sorokat; a munka meg nem megy. Levél Kós Károlynak, Timaffy Lászlónak és Lábadi Karcsinak. A domicai táborunkba hívtam meg őket. Telefon Kocsis Arankával társaság-ügyekben.

Szóval nem tesz jót nekem ez a mostani, túlfűtött politikai helyzet. Idegesít a sok mocskok, bűn, becsstelenség, ami körbelengi a politikai csatározásokat, választási kampányt. Aztán meg az a sok „független” újság! A lehető legtökéletesebben igyekszem távol tartani magamat ettől a szennytől, de azért teljesen nem tudok izolálódni. És zavar, bosszantóan zavar, ami körülvesz...

Thomas Mann: *József és testvérei*-t kezdtem el olvasni. Igaz, munkámban nem visz előbbre, de legalább valami értelmeset csinálok.

1990. 5. 20. (Rozsnyó)

A *József és testvérei* valahogy nem megy, nem tudok rátalálni az ízére... Feladtam, s a *Varázshegy*-et kezdtem el újraolvasni. Tegnap is, ma is, keveset németeztem. Úgy látszik, ez periodikusan visszatérő jelenség nálam: időnként rájövök, hogy jó lenne tudni németül.

1990. 5. 24. (Rozsnyó)

Levél Balassa Ivántól. Írja, hogy Bécsben hallotta a híresztelést, miszerint a CsMNT a Magyar Néprajzi Társasághoz csatlakozott volna (állítólag Leščák terjeszti). Iván bátyám szerint gyorsan cáfolni kell ezt az (ál)hírt, így ma meg is írtam a Társaság nyilatkozatát. Vasárnap a választmányi ülésen el kell fogadtatni a többiekkel és a sajtóban közzétenni.

Pelsőcön kaptam öt darabot a könyvemből, így újra „dobozoltam”, és küldtem néhány kollégának. Varázshegy és némi németezés.

1990. 9. 10. (Köbölkút)

Örök életemben csodáltam a Márai-típusú embereket! Ilyen – széles látókörű, sok nyelvet beszélő, olvasott, fegyelmezett – szerettem volna lenni mindig. És nem lettem. S vélhetően már nem is leszek...

1990. 9. 11. (Köbölkút)

Reggel, még az ágyban henteregve Luzsicza Lajos önéletrajzát böngészgettem. Nem a nyelve, irodalmi értéke, mondanivalója miatt, hanem a könyvben fölhalmozott néprajzi adatok miatt. Olyan kevés néprajzi leírás van a régi újvári mezővárosi parasztéletről! Közben – szokás szerint – elszunnyadtam.

Később Márai. Milyen jó lenne csak ilyesmiket olvasgatni, mindenféle kötelezettségek nélkül, csak úgy elméláztatni a világ folyásáról, az élet értelméről... De hát dolgozni (megélni) is kell!

„Ha csak dolgozni kellene az emberekért! Már az sem könnyű! De élni is kell közöttük. S ez csaknem lehetetlen” – milyen igaza van Márainak!

A tanulmánykötet számára a szőlőhegyi építményekről szóló részen dolgoztam (javítgatások, bibliográfia, rajzok). Megírtam két levelet

a domicai gyűjtő-lányoknak. Telefonbeszélgetés Fehérváry Magdával és B. Kovács Pistával. Nagyon nehéz emberekkel dolgozni! Ne sértsd senki érdekeit, lelkivilágát (szörnyen érzékenyek az emberek; én is), s közben azért az ügy is haladjon... Nehéz, nehéz... Szeptember 29-re hívok össze választmányi ülést, Rimaszombatban.

* * *

Vajon szerethetem akkor is Márait, ha tudom, hogy az A. F.-ek is szeretik? Egy író értékét vajon meghatározza-e olvasóinak, rajongóinak tábor? Eszemmel tudom, hogy nem, de lelkem azért mégiscsak háborog az ilyen egy táborba kerülések ellen... Együtt, veletek?

1990. 12. 6. (Köbölkút)

Istenem, hogy rohan az idő! Lassan itt van december közepe, s munkáimmal még sehogy sem állok. Néhány elfecsérelt nap Prágában. Megalázó kirándulás.

A Prágai Magyar Kulturális Központban az igazgatóhelyettes úr tájékoztatlanul és bunkó módon, lekezelően és udvariatlanul, hideg kávéval fogadott. Kisült, hogy semmi nincs úgy, ahogy gondoltam. Nem tudományos tanácskozássra „hívtak”, hanem egy „kerekasztal-beszélgetésre”, ahol Popély Gyula tart előadást, én meg „hozzászólhatok” (a meghívó egyébként csak hazaérkezésünk után érkezett, s nem is névre szólóan, előadás megtartására, hanem amolyan általános – akár a közönségnek). Ráadásul Duray is ott illegette magát („no, hogy állunk a rendezvényünkkel?”), s végül az igazgatóhelyettes is kijelentette kérdésemre, hogy „ha maga itt holnap népzenéről fog beszélni, azzal már politizált”. Aztán háromszáz koronáért egy jéghideg külvárosi konyhában akartak elszállásolni bennünket (Prága központjában – ahol végül is aludtunk – egy fürdőszobás hotelszoba két személynek egy éjszakára 147 koronába került).

Megsértődtem szóval (ne nézzenek már hülyének!), s nem mentem el a rendezvényre. Dobosnak azért majd részletesen megírom sérelmeimet.

Egyébként nem baj, hogy elmentünk: nagyon szép Prága, még mindig, s még ebben a téli hidegben is! Megnéztük a cseh gótika

kiállítást: engem mindig magával ragad. Most láttam harmadszor. Ebből a városból árad az európaiság. Szép volt! Gyakrabban kellene ide utazni!

Itthon levél Frolectől. Elvállalta az előadást a konferenciára. Figler hívott örömeiben, hogy kapott telefont. Rég láttam, hallottam már ezt a fiút.

Ma délelőtt Tóth Elemér telefonált. Kéri a következő folytatást. Óh, azok a hullámok! Levegőt!

1990. 12. 7. (Köbölkút)

Hétfőn lesz szabad stúdió a rádióban, felvételre megyek, s ahhoz készítem az anyagokat: karácsony és falucsúfolók, valamint Majer István párhuzamosan. Közben Márait olvasok, s teljesen lenyűgöz, meghódít. Ez az a világ, életmód, életvitel, amiben élni szerettem volna mindig, a magam esetlen eszközeivel próbálgatom is folyton, de ez csak amolyan nevetséges karikatúrája annak, amit Márai leír.

1991. 1. 2. (Köbölkút)

Hm. Csaknem 20 ívnyi (megírandó!) adóssággal léptem az új esztendőbe. Ó, azok a hullámok!

Első nap a múzeumban: lehangoló szellemi mocsár.

1991. 1. 9. (Köbölkút)

Elég régen ültem már a naplóm fölé, pedig lett volna mit följegyezni. De hát tulajdonképpen minek is? Minek azon keseregni még itt is, hogy milyen buták, szakképzetlenek, igénytelenek (!) a tisztelt múzeumi kollégák („a folkloristica-t ’ph’-val kell írni?”). Itt egyetlen megoldás van: ha maradni vagyok kénytelen, akkor a lehető legkevesebbet érintkezni velük (infarktus-veszély!), és szép csendesen végezni a magam munkáját. Kutyából nem lesz szalonna...

Hétfőn az „első munkanapom” a Csemadokban. Ott is marakodás, gáncsoskodások... Mindezen kívül maradni! Ezt add meg, Istenem!

1991. 1. 13. (Köbölkút)

Olvasás közben gregorián zenét hallgatok, miközben a nyitott ablakon keresztül, szinte a zenére felelő ritmusban, disznóröfögés zavarja meg a műélvezetet. Megbecsteleníti a muzsikát! – ötlik elsőként az agyamba. De aztán eszembe jut, hogy abban az időben, amikor ezek a dallamok keletkeztek, amikor elhangzásuk hozzátartozott a mindennapi élethez, ki tudja, milyen hangok-zörejek, milyen egyéb külső körülmények zavarták a „műélvezetet”? Vajon milyen lehetett a középkori ember hang- és zajkörnyezete?

1991. 1. 16. (Köbölkút)

Istenem! Milyen könnyen beszélnek a katonai szakértők a feltételezhető „emberanyag-vesztéséről”! A feltételezett 35 ezer halott az amerikai fél oldalán „nem irreális szám”. Mi ez? Hol élek én?

Nagyon félek...

1991. 1. 17. (Köbölkút)

Irakban háború. Eddig a szövetségi haderők részéről „mindössze” egy fő a veszteség. Vajon ez a „mindössze” mit jelent az elpusztult pilóta felesége, gyerekei, szülei számára? Van-e ahhoz bárkinek is joga, hogy akár „csak” egy emberéletet is föláldozzon bármilyen cél érdekében?! Nem egyszerűbb volna, ha azok, akik mészárszék-re küldik katonák százazreit, egyszerűen párbajoznának, és ennek a párbajnak a kimenetele egyúttal a „háború” eredménye is lenne? „Csupán” egy áldozat révén el lehetne tehát dönteni vitás kérdéseket...

No, persze. Csakhogy a háború az pénz, a háború az üzlet...

Borzasztó!

1991. 1. 19. (Köbölkút)

Választmányi ülés Újvárbán. Számomra ismét megkérdőjeleződött: kinek és minek csináljuk (voltaképpen ketten, Icuval) a társasági munkát? Mi az, hogy Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság? Jószerével holt lelkek!

1991. 1. 24 (Köbölkút)

Olyan ez a háború, mint egy labdarúgó-mérkőzés. Még a televízió is egyenesben közvetíti, s a szembenálló felek már most azt mérlegeelik, hogy utána milyen befektetéseik, üzleteik lesznek az „újjaépítés” során. Milyen gonosz állat az ember!

1991. 2. 20. (Köbölkút)

Hogy lehet az, hogy az emberek azonnal tudják, mit és hogyan kellene csinálni, mihelyt nem rajtuk, nem az ő munkájukon múlik? D. E., amíg pénztáros volt, mindent csak nógátásra végzett el, semmi nem ment egyszerűen, mert „valaki” (természetesen valaki más!) hülye, értetlen, link volt körülötte, s ezzel gátolta a mun-

káját. Amióta pedig nem pénztáros, állandóan jön az ötletekkel, javaslatokkal, finom bírálatokkal, hogy mit és hogyan kellene csinálni...

1991. 4. 8. (Köbölkút)

Nos, már a harmincötön is túl... Mit végeztem, mit vétettem? Egyre gyakrabban érzem azt, hogy kiégtem, kifogytam. Annyira öregnek érzem magamat olykor! Alapos, tökéletes pihenésre lenne szükségem, de „nem lehet, nem szabad megállni!”

1991. 4. 14. (Köbölkút)

Bircsák Mariska néni járt nálunk. Férje „eltűnt” a második világháborúban: egy éve voltak házások, amikor a frontra vitték, s azóta csaknem ötven esztendő telt el, de még mindig várja haza. Nemcsak várja, keresi is! Ilyen ügyben írtam egy levelet a nevében magyarul... Ugyanis írni nemigen tud magyarul, mivel szlovák. Deménderől került ide, s itt elmagyarosodott – férje miatt, akivel alig élt együtt, de azóta is keresi.

1991. 4. 21. (Köbölkút)

A *Juventus*-nak az a száma akadt a kezembe, amelyet annak idején Györgyi szerkesztett, másodikos gimnazista fejével. Nagyon jónak találom ma is a lapot, miközben rendkívül elszomorít az a tény, hogy az iskolában nem akadt tanár, aki felkarolta volna és segítette volna ezt a szép vállalkozást. A lámpások, a nemzet napszámosai... Az ember a legszívesebben köpne egyet, ha nem undorodna attól is!

1991. 5. 1. (Köbölkút)

1969. május 1-jén kezdtem naplót írni. Huszonkét év! Vajon mi értelme az egésznek?

Az a helyzet, hogy megint nagyon rendszertelenül rovom ide a sorokat, s most már azt sem tudom – el kellene olvasni, de nincs hozzá kedvem –, hogy utoljára mivel is foglalkoztam, miről kellene, lehetne most írni?

Voigt Vilmostól felkérés órák tartására a pesti egyetemen. Megtisztelő. Vajon alkalmas lennék rá?

Elvállaltam, persze. Istenem, ha egyszer kiderül, hogy nem is vagyok „olyan”, amilyennek hisznek!

1991. 5. 14. (Köbölkút)

Ma voltam kinn K. Sanyi ásatásán, s – érdekes módon! – egészen furcsán kezdett dobogni a szívem. Úgy látszik, a föld lassan feltáruló titkainak varázsa, magának a földnek az illata (!) már nem tud hidegen hagyni. Pedig azt hittem, hogy a régészetre mint olyanra még gondolni sem fogok többé!

A Tichy–Thain-köteten dolgozom nagy energiával: pénteken szeretném magammal vinni az egész anyagot. Egyébként szeretettel csinálom ezt a munkát, hiszen valahogy Icuval való egymásra találásunkat is jelképezi: Érsekújvár – Rozsnyó. Ahogy a térképet nézegetem, rádöbbenek, hogy a két folyó (a Garam és a Sajó), amelyek közelében születünk, alig tíz kilométerre egymástól, Gömör északi részében ered, majd jó alaposan eltávolodik egymástól. S mi összeköttöttük sorsunkkal a torkolatvidékeket.

1991. 5. 21. (Köbölkút)

A hétvégén Pesten. Sok és tartalmas beszélgetések. A Néprajzi Múzeumban leadtam a Thain-rajzokat és a megszerkesztett kötetet.

Figyelemre méltó párhuzam. Voigt Vilmos ez ideig kétszer hívta föl a figyelmemet arra, hogy az ELTE, az **egyetem**. Először valamikor 76/77-ben, amikor egy vizsgáról kirúgott e szavak kíséretében: *„Ha ki tetszik menni az épületből, akkor ott, a bejárati ajtó mellett lát egy táblát, amin az áll, hogy egyetem. S nem óvoda!”*

Másodszor meg most, amikor előadni hív ugyanoda, s miután megkérdeztem, hogy erről-arról beszélhetek-e, azt válaszolta: *„Arról beszél, amiről akar! Kérdeztem én magát, hogy miről akar beszélni? Engem az nem érdekel, hogy ki, mit mond, ha már meghívtam előadni. De azt megválogatom, hogy kit hívok! Ez egyetem!”*

Mindkét esetben nagyon jót tett nekem: először fölrázott, s csak-azértis-daccol rohantam a sikertelen vizsga után az OSzK-ba tanulni. Most meg adott ez a „dicséret” egy adag – az utóbbi időben amúgy is megcsappant – önbizalmat.

Fejős Zoli felajánlotta, hogy a Magyarságkutató Intézet kiadná tanulmánykötetemet...

Ujváry Zoli bácsi egy folyóiratot indít, amelynek szerkesztőbizottságában valószínűleg nekem is benn kell majd lennem...

1991. 5. 28. (Köbölkút)

Kezdem Máraival mérni magamat. S bizony, gyakran könnyűnek találtak...

1991. 6. 11. (Köbölkút)

Csütörtök J. telefonált Komáromból, hogy holnap meglátogat: lesz valami a nemzetiségi osztályból. Mit tegyek? Azt hiszem, elvállalom a komáromi ajánlatot, ha: 1. legalább annyit fizetnek, mint Újvárbán; 2. szereznek lakást; 3. Icunak is állást...

Levél Virt Pistától, amelyben Ürge Mari haláláról ír. Istenem! Én meg nem is hallottam róla! Vajon mi történhetett?

1991. 6. 12. (Köbölkút)

Végül is igent mondtam a komáromi felkérésre (ősztl lenne aktuális a dolog), de egy kicsit azért nehéz a szívem: vajon helyesen cselekedtem?

1991. 7. 8. (Köbölkút)

Rettenetesen az egyre áramló és áramló háborús hírek. Főleg azért, mert odáig jutottunk, hogy személyes ismerősök, barátok is lövészárkokban lehetnek. Elméletileg az is elképzelhető, hogy Harkai Imre vagy Silling Pista Lábadi Karcsira lő. Hogy Klamárek Laskót dúlják

föl... Istenem! Meg van bolondulva az emberiség. Közben a magyar kormány sietett bejelenteni, hogy a trianoni határok Jugoszláviával érvényesek. Egy esetleges önálló Szerbia esetében a vajdasági határok is újrarajzolandóak... Mi lesz még itt?!

Persze az én dolgom továbbra is a munka, mintha mi sem történne. Ennek jegyében tegnap éjjel elkészült a *Hírharang* 3. száma, s most az Ikvai-émlékkönyvbe kéne írni a tanulmányomat, illetve néhány hírlapcikket összecsapni, tanulmánykötetemen dolgozni.

1991. 7. 29. (Köbölkút)

Milyen balgaság azzal kísérletezni, hogy az elfogult embereket észérvekkel győzzük meg. Ilyesféle kísérletek után annyira tudom szégyellni magamat: ismét butább voltam a kelleténél, már megint nem ismertem föl a megfelelő időben erőlködésem fölösleges voltát. Ezek az emberek vagy meggyőzetnek idővel a tények által, vagy teljesen fölösleges bármiféle beszéd, érvelés.

* * *

Már nagyon mehetnékem van az újvári múzeumból: tulajdonképpen most semmi konkrét, semmi újabb bajom ezzel az intézménnyel (leszámítva persze azt, hogy a kollégák kilátástalanul, menthetetlenül korlátoltak – de talán máshol is ilyenek lesznek...), csak egyszerűen a kalandvágy hajt: megpróbálni valami újat, erőt próbálót... S persze ott, ahol van rá némi esély, hogy bizonyítsak...

1991. 8. 6. (Köbölkút)

Manapság divat az Európához tartozásról, európaiságról beszélni. Számomra vajon mit jelent Európa?

Elsősorban Márait és Németh Lászlót, El Grecót és a gregorián zenét, Thomas Mannt és Babitsot, a görögöket és a Kárpát-medence népi kultúráját, Haydn-t és Maulbertschet... A toleranciát és az utcák tisztaságát, az udvariasságot és a szakértelmet... Tehát csupa jót, csupa ideálisat. Ilyen Európa persze sehol nem létezik, hiszen ahol ezek mind együtt is lennének, nyilván ott is egy csomó mocskok, szenny veszi őket körül. De akkor is ebben az Európában kell hinni, s szerény erőmből azon munkálkodni, hogy egy ilyen Európa

épüljön ki – ha nem is holnap, de legalább a „jövő héten”. S közben persze nem kell fölöslegesen szájalni Európáról...

1991. 9. 3. (Köbölkút)

A. F.-nél, Nyitrán, a néprajzi oktatás ügyében. Hosszasan tesztelt, majd mellébeszél – szóval nem tett különösebben jó benyomást rám. Meg is ígért persze sok mindent, de nem bízhatok megvalósításukban. László Bélával kell még felvenni a kapcsolatot.

Ha minden igaz, holnap Tóth Erika jön, hogy gimnáziumi emlékeimről faggasson. Ünneprontó leszek, mert szinte semmi jót nem tudok elmondani a jó öreg alma materról. Arcnélküli, egyéniség nélküli tanárok, hagyománytalanság stb., stb. Amit mondani fogok, az egy alapvetően a humaniórákra beállított ember szubjektív véleménye lesz. Szubjektív, de hát engem (is) kérdez. Aztán majd a sok válasz, a sok szubjektív válasz alapján a hallgató tán kialakíthat objektív képet magának az érsekújvári gimnáziumról.

1990. 9. 29. (Köbölkút)

Tegnap Ipolyságon: CsMNT választmányi ülés, valamint néprajzi kiállítás megnyitó. Molnár Imre: *„Jóska, gratulálok ehhez a szép munkához!”* Én: *„Ugyan, Imre, nekem ebben nincs semmi részem!”* Ő: *„Ne szerénykedj már, kérlek, valami azért csak van...”*

Pedig tényleg nincs. Helyiek hozták létre, én csak a megnyitón vettem részt, közönségként...

1990. 10. 1. (Köbölkút)

Az első nap az új munkahelyen: vegyes benyomások, de – legalábbis úgy tűnik – alapvetően jobb, más minőség, más „kaliber”, mint az újvári múzeum. Itt valóban van – legalább – igény arra, hogy valami jót, színvonalasat, európaiat hozzunk létre. S ez fontos dolog.

No, de majd meglátjuk...

1990. 10. 5. (Köbölkút)

Eltelt egy hét az új munkahelyen, s úgy tűnik, valóban nem csináltam rossz cserét, amikor otthagytam az újvári múzeumot. Jó volt

a tíz év (inasévek!) valamire, sokat tapasztaltam, gyűrődtem-edződtem, de most már mást, *minőségileg* mást, magasabb szinten kell csinálni. S ehhez itt, Komáromban inkább megvannak a feltételek, s – ami a fő – a környezet részéről az igény!

Tegnap voltam bent a *Komáromi Lapok* szerkesztőségében, Szuchy M. Emillel és Kmeczkó Mihállyal beszéltem: azt láttam rajtuk, hogy valóban örülnek Komáromba kerülésem miatt. Ezekben a komáromiakban (*polgárváros!* szemben a *parasztváros* Újvárral) megvan az igény az értékek odaszippantására, magasabb, európaibb kultúra kialakítására.

1991. 10. 8. (Köbölkút)

Lassan kezdem átlátni a múzeumban folyó kemény intrikákat, hatalmi harcot. Hát, ebből nem vagyok hajlandó a részemet kivenni: csak marják egymást, nekem nem ez a dolgom. *Én dolgozni akarok!*

1991. 11. 20. (Köbölkút)

Reális esély van rá, hogy megjelenjen az *Ágas-bogas fa* második kiadása. A múlt héten Szigeti Lacival beszéltem róla a Kusý-féle konferencián, tegnap meg Hodossyval. Mindketten hajlandóak lennének kiadni. Most már csak bizonyos mennyiségű előjegyzőt kellene biztosítani – ami Győrből és környékéről megoldhatónak látszik.

1991. 11. 25 (Köbölkút)

Az utóbbi időben figyelem az embereket: nem *beszélgetnek egymással*, hanem *beszélnek egymásnak*. Magukról. Mondják a magukét anélkül, hogy a másik által mondottak eljutnának a tudatukig. Egyszerűen meg sem hallják a másikat, csak magukkal vannak elfoglalva, magukat adják és adják...

Kmeczkó Miska volt nálam a múzeumban – most erről jutott ez az szembe. Egyszerűen őt sem tudtam kizökkenteni mondandójából. Pedig nem más témára akartam terelni a szót, nem magamról kívántam beszélni, hanem egyszerűen az általa fölvetett témát szerettem volna jobban körbejárni, hogy jobban megérthessem – őt. De mintha meg sem hallotta volna! Amíg én beszéltem, azt az időt is arra használta föl, hogy mondandója folytatását szedje össze magában. Amit mondtam, az őt végképp nem zavarta...

Történetesen eléggé érdekes dolgokról beszélt, különösebben nem esett nehezemre végighallgatni őt; de nehezebb a helyzet afféle Vidák vagy Trugly Sanyik esetében. A halsütöde nem érdekel, a komáromi avarok meg már a könyökömön jönnek ki... Hogy a fennhéjázó „nagypolgári” allűrökről már ne is beszéljek!

* * *

Klaus Mann könyvét olvasom, s újfent rádöbbenek: amit az ember nem tanult meg (nyelvek, alpműveltség) tizenéves korában, azt már később soha nem tudja – vagy csak nagyon nehezen, óriási akaraterővel, vért izzadva – pótolni.

* * *

Apám ma lenne hatvankét éves.

1991. 11. 26. (Köbölkút)

Szomorú levél Lukács Lacitól: tüdején daganatot találtak, sürgősen meg kell operálni. Nem tudom, hányszor olvastam már el levelét (hátborzongatóan búcsúlevél-íze van), s azóta teljesen le vagyok dőbbenve... Nem is tudok mit írni, kezem reszket... Laci nagyon sokat jelent számomra. Egy a nagyon-nagyon kevés jó barát közül...

1991. 11. 30. (Köbölkút)

Minden kakas a maga szemétdombján úr – jutott ma eszembe, miután Szabó Zoli bácsival találkoztam Komáromban. Zoli bácsi, aki Köbölkúton magabiztos mindent-tudó, Komáromban egy gyámoltalan vidéki öregember volt, aki szinte gyerekesen örült, amikor végre ismerőst, köbölkútit (!) látott meg személyemben. Ó, minden milyen relatív, és milyen gyarló, közben kiszolgáltatott, szájalomra méltó az ember!

1991. 12. 31. (Köbölkút)

Az esztendő utolsó napján már nem érdemes dolgozni, mert amit egész évben nem csináltunk meg, azt már ilyenkor úgysem lehet

bepótolni. Megfigyeltem, általában azok érvelnek így (egyébként hamisan, hiszen senki nem mondja, hogy e napon esetleg egy esztendőre való munkát végezzen el; nem, csak éppen az arra a napra esőt!), szóval azok érvelnek így, akik valójában egész évben semmit nem csinálnak, aztán végre van egy nap, amikor – sajátos logikájuk szerint – már *legálisan* nem kell dolgozniuk.

Hát, én meg ma is dolgozom...

1992. 1. 29. (Köbölkút)

Most, hogy új füzetet nyitok, megint felmerült bennem a gondolat, kétely (?), hogy vajon miért is írok naplót? Mi az értelme annak, hogy több-kevesebb rendszerességgel és szorgalommal rójam a sorokat, és nagy gonddal őrizgessem az egyre jobban, egyre magasabbra tornyosodó naplófüzeteket?

A napló valószínűleg a magányos ember műfaja. Ha sok barát venne körül, akkor talán naplóírásra sem adtam volna a fejemet, illetve már rég felhagytam volna vele.

* * *

Ma bejegyeztettük vagyonyjegykönyvünket. Nagyon kételkedem az egészben és félek, hogy kidobtunk az ablakon 2000 koronát. Biztosabb befektetésnek látnám, ha ezért az összegért filmeket, magnószalagokat, benzint vásároltam volna, és mondjuk egy hétig aktívan gyűjtöttem volna valahol – teszem azt a magyar–szlovák nyelvhatár Nyitra–Léva közti szakaszán. Ennek eredményei még ötven év múltán is kamatozhatnak (ha élek), még anyagiilag is. Én – ma-radi vagyok, biztos – olyan befektetésben hiszek, amelyekhez az én *konkrét* munkám is társul. A lotériában nem hiszek. No, de majd meglátjuk...

* * *

Elkészültem a tematikával és az irodalomjegyzékkel a pesti egyetemen tartandó előadás-sorozatomhoz. Üristen! Én, mint „vendég-professzor”! Nevetséges és hátborzongató is egyszerre...

1992. 2. 1. (Köbölkút)

Az az érdekes (nem is érdekes, inkább természetes!), hogy két magányos ember sem tudja úgy istenigazában megérteni egymást. Hiszen ez a lényegük. Ettől magányosak...

1992. 2. 9. (Köbölkút)

Levél Gunda Bélától, amelyben figyelmeztet, hogy túl sokat vállalkozok. Lukács Laci esete legyen intő példa számomra – írja. Lehet, hogy igaza van? Viga Gyula is így beszélt...

De hát tud-e a magamfajta kevesebbet „vállalni”, mint amennyit vállal, mint amennyit bír? Hiszen nekem lételemem ez a munka, s nem valamiféle hősiesség, hőstett az részemről, ha valamit elvállalkozok, valamit, amihez úgyis kedvem van, erőmhöz és képességeimhez mérten viszonylag jól meg is csinállok. Még ha közben morgok is, halálosan fáradt vagyok is, alapjában véve élvezem az egészet, s akkor lennék bajban, ha nem csinálhatnám ezt. Ki-ki azt végzi, ami számára kiméretett. Nincs mese: sorsod elől nem menekülhetsz.

1992. 2. 11. (Köbölkút)

Miért nem kérjük soha számon az atomkutatóktól, hogy miként áll a nukleáris fizika eredményeinek az oktatása az általános vagy középiskolában? Miért nem szólítjuk föl sosem történettudósainkat, hogy tegyenek már többet a nemzeti érzések, az önazonosság-tudat erősítése érdekében? És miért kérjük állandóan számon néprajzkutatóinktól a tömegek lanyhuló kötődését a hagyományaikhoz, s ezáltal – kimondva vagy kimondatlanul – a nyelvhez, kultúrához? Ezeken a kérdéseken tűnődtem a *Múzeumi esték* hétfői előadása után kibontakozott élénk vita közepette, meg aztán utána is. A témát valószínűleg érdemes lenne, apró ízeire bontva, továbbgondolni...

1992. 2. 18. (Köbölkút)

Négy esztendeje, hogy Apám elment, de még – úgy istenigazában – ma sem tudom elhinni. Gyakran mesélik, hogy önkéntelenül is arra gondolok: „Majd megkérdezem apámat!” Aztán rájövök, hogy erről már végérvényesen lekéstem. Pedig nagyon jó lenne tudni, miként vélekedne bizonyos változásokról, valamint azt is, hogy mi

zajlott le Benne, mit gondol lelke mélyén? Mert magába forduló ember volt, s voltaképpen *nem ismertük Őt*. Ha sokat gondolok Rá, úgy vélem néha, hogy kezdem megismeri, de ez a vélelem már sosem válhat bizonyossággá. Sok mindent érteni vélek, amit azelőtt nem értettem, másként értelmeztem, vagy éppen „csak” nagyvonalúan átsiklottam fölötte.

Anyám nagyon jó embernek mondja Őt.

Az volt. Sőt, talán még annál is jobb. Volt önuralma, tudott hallgatni, szó nélkül, a család érdekében cselekedni, sokszor saját meggyőződésével is ellentéteset, mert úgy gondolta: az szolgál szerettei javára. Magába tudta fojtani nemtetszéseit, s ha néha kitört, utána hosszan gyötrődött emiatt. Minden ballépése miatt rettenetesen megszenvedett. Belsőleg. Lelkileg...

Istentelen hideg van a manzárdszobában, így összeszedtem a cók-mókomat (éjfélre jár), s lehurcolkodtam a konyhába. Itt szétrakodok az asztalon, szép kupacokat kialakítva, szigorúan fontossági-logikai rendet teremtve. Azután fogom magamat, leheveredek a díványra, becsavarkózom a pokrócba és olvasni kezdek. Mégpedig Konrád György: *Az újjászületés melankóliája* című esszékötetét. Hát, ez vagyok én...

1992. 2. 20. (Köbölkút)

A Szlovák Kormány Nemzetiségi Tanácsának ülésén. Egymással veszekedő cigányok. (Pardon: romák! Egyébként azt is pejoratívnak érzik, ha etnikumnak mondjuk őket...) Ellentmondásos hangok a múzeumügyről (pletykaszinten: ha az újbárai nem rendezik rövidesen a jogi-tulajdonosi viszonyukat az egyházzal s nem költöznek a kolostorba, a művelődési minisztérium megszünteti a múzeumot, illetve a komáromi kapja meg az újbárai „vadászterületét”).

Porubjak egy rendkívül rokonszenves, segítőkész ember...

A ruszinok egymás közt szlovákul beszéltek a szünetben, a folyosón is. A romák szintén. A magyarok gátlástalanul és nagy hangon – magyarul. Nem is csoda, ha ez „kissé” irritálja a „hejszlovákokat”. Olyanok ott egyébként nemigen voltak...

1992. 2. 29. (Köbölkút)

Régen ültem már megint e füzet fölé: időközben szegény Vincze nagymamát is eltemettük. Végül is békés, többé-kevésbé talán fájdalommentes halála volt. Temetése is „szép” volt. Nyomasztó volt bemenni a peredi portára, s látni a kiskonyhát – Nélküle. Azt hiszem, én többé nem megyek oda...

Most nem is tudok mást írni. Furcsa, hogy ilyenkor bénul meg az agyam, a kezem, amikor olyan személyről kellene szólni, akit igazán nagyon szerettem, s akinek olyan nagyon sokat köszönhetek. Munkámmal szeretnék neki meghálálni mindent...

1992. 3. 2. (Köbölkút)

Nem vagyok forradalmár típus. Számomra az alkotás, nem: az alkotás nyugalma a legfontosabb, ezért mindig az adott körülmények között igyekszem a maximumot nyújtani. Tudom, hogy a „körülményeken” oly módon nem tudok változtatni, hogy e változások gyümölcsét magam is élvezhessem, ezért inkább alkalmazkodom... Ez persze nem valamiféle behódolást jelent! Ellenkezőleg: azt akarom bizonyítani, hogy ha az ember nagyon akarja, szinte bármilyen körülmények között (általában persze fokozott erőfeszítéssel; ettől riadnak vissza sokan, s „elmennek” inkább forradalmárnak), szóval bármilyen körülmények között lehet értelmes és értékes dolgokat csinálni. „Csak” megszállottság, türelem és szakértelem kell hozzá. Semmi egyéb...

A körülményekre való hivatkozás a gyengék és tehetségtelenek sajátja. Éppen ezzel palástolják tehetetlenségüket...

1992. 4. 10. (Köbölkút)

Átvettük az újvári lakást, de nem nagy öröm, hiszen úgysem költözünk oda. Az embernek inkább a szíve fáj, hiszen a komáromi biztos nem lesz ilyen szép. Jaj, csak már ott tartanánk, hogy ez el van adva, a komáromi kulcsa meg már a zsebünkben van!

1992. 5. 23. (Köbölkút)

Tegnapelőtt a pozsonyi rádió kerekasztal-beszélgetésén hangzott el J. M. szájából, hogy ő csak a saját „pátriárkája” problémáiról tud beszélni...

1992. 6. 1. (Köbölkút)

Tegnap a gyerekekkel a kálvárián voltunk: amíg ők gyíkásztak, bogarásztak, én az egyik stáció (tán az ötödik vagy hatodik) tövében süttettem magamat a kora nyári nappal. Közben azon tűnődtem, hogy a kálvária akár az emberi élet jelképe is lehet. Ha az, akkor az a stáció, ahol éppen ülök, életem aktuális szakaszát is szimbolizálja. Ezek szerint nagyjából annyi van előttem, mint mögöttem?

1992. 6. 4. (Köbölkút)

Peter Burke: *Népi kultúra a kora újkori Európában* című könyvét olvasom – s lebilincsel, akár egy jó regény. Még a vaknak is felpattintja a szemét a népi kultúra differenciáltabb látása irányában, s úgy érzem, Kósa L. és I. Weber-Kellermann könyvei mellett meghatározó kell, hogy legyen az én további tudományos munkásságom számára is. Sok megállapítása már valahol, tulajdonképpen megfogalmazatlanul meg volt bennem, s lényegében, primitív szinten, megkísérelte már ezt érzékeltetni az *Ágas-bogas fa* is. Így, ilyen komplex formában azonban összefoglalni nem tudtam volna. Rendkívüli módon inspiráló, továbbgondolásra érdemes munka!

1992. 6. 28. (Rudna)

Azt hiszem, hogy számomra a lehető legjobbkor kezdtek el kiadni Márai műveit (főleg a naplókra, meg a *Füveskönyv*-re gondolok). Most értem el ugyanis azt a kort (maholnap negyven), amikor az ember már sok mindent tud az életről, az emberekről, a környező világról... Márai sztoicizmusa összecseng mai gondolkodásmódommal. Tíz esztendeje ez nem így lett volna – egy évtizeddel később pedig talán már késő... (Marcus Aurelius *Elmélkedéseit* jó tíz éve is elkezdtem már olvasni, de különösebben nem ragadott meg, „nem jöttem rá az ízére”, így néhány lap után félretettem...Most meg szinte napok alatt „fölfaltam”, s nem értettem, hogy ezt egy évtizede miért nem tettem meg? Azért, mert akkor még nem értem meg rá...).

Jó ez a nyugalom: Józsi békésen alszik, diáimat rendezgetem, Icu az udvaron apját faggatja gomba-ügyben. Milyen furcsa és nevetséges

lehet az „adatközlő” szemszögéből a néprajzgyűjtő értetlensége, „hülye” kérdései! Vállalni kell persze ez a hülyegyerek-szerepet!

1992. 7. 2. (Szepsi)

Este találkozás M. Z.-vel. Túlfűtötten magabiztos, nem őszinte ember benyomását keltette bennem. Természetesen megvolt az a „főszolgabírói egymásra találás”, hiszen legalább egy évtizede ismerjük egymás nevét, munkásságát, de személyesen még nem futottunk össze. Most tehát erről az „egymásra kacsintó”, „hiszen mi jól ismerjük egymást”-szintről, a brancsbéliség szellemében indult a beszélgetés. Én azonban nem tudok azonnal, annyira céhbeli lenni! Mivel nem is vagyok az – legfeljebb egyesek hisznek annak... (Pethő Iván nem ült mellettem öt évig az egyetemen – szerintem senki mellett nem ült senki öt esztendeig az egyetemen, de mindegy... Szíjj Enikő nem volt csoporttársam stb., stb.). Nem tudok és nem is akarok ily módon bratyzizni. Inkább tehát hallgatok, Dávid Terézként figyelgetek, s azt hiszem, így teszek jól.

* * *

M. mondja, hogy nincs ideje szépirodalmat olvasni. Elfigyelgetem: naponta több órát cigarettázgat úgy, hogy ül a szobájában, és bámul ki az ablakon. Kellenek az ilyen percek, órák, szó se róla, ám bár ilyenkor – talán – olvasni is lehetne. Akár...

Félkötetnyi Márait olvastam el, amióta itt vagyok, Szepsiben. Cigaretta helyett...

Mondja, hogy rendszeresen vásárolja a Világirodalom Klasszikusai sorozatot, abból mindent elolvas (évente 1–2 kötet), így legalább – szerinte – jó áttekintése lesz az egészről. Az lehet, de ez a megoldás engem akkor is arra a műkarácsonyfára emlékeztet, amit még fenyőillat-spray-vel is befűjnek. Olyasmi, mint az igazi, de azért...

Utánamenni a dolgoknak, élvezni az irodalmat – ezért van. Nem azért, hogy tudjam, miről szól száz híres regény.

1992. 7. 6 (Rudna)

Nagyon jól zajlott le Szepsiben a továbbképző tanfolyam. Legalábbis mi, felnőttek, jól éreztük magunkat. De úgy néz ki, hogy a gyerekek

is: létrejött belőlük egy jó kis csapat, amivel lehetne mit kezdeni, ha jövőre is eljőnnének...

Ág Tiborral, minél többet vagyunk együtt, annál jobban össze-melegedünk. Egyre inkább tisztelem benne az embert és a kérlelhetetlen szakembert. S annál inkább szégyellem ifjonti hévvel megírt kritikámat balladaskönyvéről. Ami a részleteket illetően igaz és jogos volt ugyan, de az egészet tekintve semmiképpen. S ő még csak célzást sem tett rá, soha...

1992. 7. 13. (Rudna)

Végeztem Márai Szindbád-könyvével. A káprázatos stíluson túlmenően akkor tudnám igazán értékelni, ha magát Krúdyt jobban ismerném. Klamár Zoli jutott róla többször is az eszembe, aki nagy Krúdy-rajongó volt. És amolyan szindbádos, megbízhatatlan, bohém alak. Vajon mi lehet most vele? Emlékszem, annak idején, amikor még „ők” voltak a legkapitalistább szocialisták, „mi” meg pápábbak a pápánál, tréfás-komolyan szoktunk fogadkozni, hogy ha „úgy alakul”: „nem lövünk egymásra”. A fene se hitte volna akkor, hogy ez egyszer akár valóban úgy alakulhat... Most már ennek lehetőségét sem tudom kizárni...

1992. 7. 15. (Rudna)

Márai Amerikában íródott naplója távolról sem annyira érdekes számomra, mint a hazai. Távoli, ismeretlen világ jelenségeihez fűzött kommentárok – egyszerűen nem tudok mit kezdeni velük. Amerikát (de talán az angolszász világot egyáltalán!) azt hiszem, nem tudnám megszokni. Ez nyilván a németnyelv-tanulásommal, s – ezáltal – a német, közép-európai kultúrkörrel való bensőségebb viszonyommal magyarázható (ami persze korántsem annyira bensőséges, mint amilyennek lennie kéne, mint amilyennek szeretném!). Az angolszász világ (innen szemlélve) túlságosan hideg, rideg, merev számomra. A latin (olasz, spanyol, talán francia) meg túl temperamentosos, túl harsány. A mérsékelt égöv vonz – kulturálisan is.

1992. 7. 6. (Köbölkút)

Magadat neveljed, s ne másokat! Amikor ez tökéletesen sikerül, akkor próbálkozhatsz már környezeteddel is. Egyébként úgysem sikerül...

1992. 7. 31. (Köbölkút)

Ahogy Márai naplóját olvasom, egyre rokonszenvesebbé válik az amerikai életforma, életstílus, mentalitás. Minden megszerethető, csak előbb meg kell ismerni!

1992. 9. 12. (Köbölkút)

Egész nap Komáromban – lakásfelújítás, takarítás. Istenem! mennyi munka van még benne, amíg lakhatóvá tesszük! Pontosabban: főleg Icu teszi lakhatóvá, hiszen közben egyéb munkáim is várnak...

1992. 10. 20. (Komárom)

Lassan két hete komáromi polgárként tán három éjszakát aludtam az új lakásban: Noszvaj és Ipolyság. Fárasztó, a maguk nemében mégis szép és hasznos összejövedelek. S most a borostyánkői Ethnographica Pannonia Konferencia – elmaradt... Amit azért nem annyira bánok...

Szép fekvésű a lakásunk, szobám. Az egész várost látni innen. A nyolctornyú várost.

1992. 12. 1. (Komárom)

Istenem! Milyen jó most: éjfél elmúlt, lefűrödtem, megittam egy kávé, s most itt ülök szobámban, Márait olvasgatok, közben halk zene (Telemann)... Békesség, csend, nyugalom... Könyveim egy része már körülvesz, s meleg nyugalmat, biztatást árasztanak. Amíg vannak ilyen pillanatok az életben, addig érdemes élni. Minden más csak másodlagos...

1992. 12. 6. (Komárom)

Fehérbe öltözött a város: közben se víz, se villany, se fűtés a lakásban. Mondhatom, szép kilátások a keménynek ígérkező tél előtt!

1993. 1. 4. (Komárom)

Benedek Marczell: *Naplómat olvasom* c. kötetét olvasom újra; s újra rá kell döbbernem műveletlenségem óriási fehér foltjaira, életmódom nem-értelmiségihez méltó voltára stb. Ilyenkor mindig lázasam belevetem magamat az önnevelésbe: egyszerre öt könyvet is olvasni kezdek, de sosem tudom végigcsinálni. Az az igazság, hogy hovatovább egyre nehezebben megy ez már. Alapműveltséget szerezni, nyelveket tanulni a fiatalság kötelessége. Az akkor elmulasztottak – sajnos! – már nemigen pótolhatóak.

1993. 1. 18. (Komárom)

Pénteken pezsgőzés Kmeczkó Miskával. Azt mondja, hogy az ember hétévenként kerül hullámvölgybe, önmaga alá. Én magamon négy-öt esztendőt figyeltem meg, de nem is ez a lényeges. Az, hogy van (lehet) ilyen...

Elkészültek a polcok: szombaton, vasárnap, Icuval, szegénnyel föl is cipeltük őket a hetedik emeletre. Nagyjából mára el is rakodtam rajtuk, persze a könyveknek legalább egyharmada még mindig Köbalkúton van. Jószerével meg is telik velük a hatalmas konstrukció.

Tankó László hívott: talán ki kellene dolgozni egy részletes néprajzi tantervet középiskolások számára.

1993. 1. 27. (Komárom)

Tegnap gyűjtés Kürtön – „bőralámászó” hideg, metsző szél Cigléden, de azért jóleső érzéssel jöttem el: elvégeztem egy kis munkát. Kurucz Margit néni az áttelepítésekről mesél: borzasztó, hogy milyen (négy évtized után sem szűnő) gyűlölködéseket szült ez az ostoba intézkedés. Ők haragszanak arra a Magyarországról érkezett szlovák

családra, amely szülei házába telepedett; az ő szüleire nyilván haragudtak azok a svábok, akiket Nyergesújfaluból kitelepítettek, s házukat a kürti jövevények foglalták el – miközben senki nem tehet semmiről. Egyszerű eszközei voltak a nagyhatalmi politika kisded játékainak. Ezt próbálom néki elmagyarázni... Ő érti is, egyet is ért, mélyen vallásos lelkével tulajdonképpen meg is bocsátott már, de azért érződik benne az a bizonyos tüske: „...s ha elmegyek a házunk előtt...”

1993. 2. 7. (Komárom)

A szellemi igénytelenség, erkölcsi lezúllás nem egyik pillanatról a másikra következik be az ember életében, hanem fokozatosan, észrevétlenül. Amikor az ember észbe kap – általában késő. Sokkal nehezebb visszaküzdeni magunkat egy szintre, mint megtartani azt a szintet. Légy hát állandóan résen, légy mindig igényes! Főleg önmagaddal szemben.

1993. 2. 8. (Komárom)

Kemény, sűrű nap a múzeumban. Délelőtt és kora délután a délszlovákiai muzeológusok tanácskozása, amely – végső konklúzióit tekintve – megerősítette pozíciómát. Már önmagában az eredmény volt, hogy viszonylag sokan eljöttek (Csobády, Czintelová, B. Kovács, Szabó Kinga, Danis, Csáky, Gudmon I., Pálinkás T., Mag Gy., Kaprálik Zs., Izsóf, Danter, Végh L. és a helyiek). Végül is tisztázódtak bizonyos félreértések, a munka pedig mehet tovább. „*T. S. úgy ült ott, mint egy félreértett zseni, akinek sokkal okosabb ötletei, gondolatai vannak, de ezzel a társasággal egyszerűen nem hajlandó őket megosztani*” – Végh Laci.

1993. 4. 20. (Komárom)

Ingeborg Weber-Kellermann józan, praktikus észjárásra valló tanulmánya az interetnikus kapcsolatokról. Elolvashatnák a mi „népieseink” is, bár – s ezt hangsúlyozni kell – nem tekinthető egy az egyben érvényesnek a mai Magyarország határain kívül, a környező országokba, egy tömbben élő magyarságra. A szórványkisebbségekre (magyarországi németek, szlovákok, amerikai magyarok stb.) vonatkozóan viszont nagyon is helytálló megállá-

pításokat tesz – s általában véve *minden* interetnikus kapcsolat-kutatásra igaz. Lényege: vigyázni kell a nyelv mint meghatározó tényező szerepével kapcsolatban, hiszen az nem is annyira meghatározó... Ez, ha elfogulatlanul, nem piros-fehér-zöld szemüvegen át vizsgáljuk, tájainkra is érvényes. De lehet, szabad ezt itt hangosan kimondani?

Kell!

Számomra fölöttébb bosszantó, hogy azt a népi kultúrát használják föl egyesek nemzetmentő szólamaikhoz, akcióikhoz, amely népi kultúrától tán semmi nem volt idegenebb a nemzeti kizárólagosságnál, a nemzeti beskatulyázódásnál. A nyelv csak eszköz volt a „nép” számára, s ezt az eszköztárát a kontaktzónákban igyekezett is bővíteni (lásd: cseregyerek-rendszer!).

1993. 5. 9. (Komárom)

Veszprémi tanulság: Én igyekszem jó kapcsolatokat ápolni minden magyar kollégámmal, mindenkivel jóban lenni. De: *X ne nehezteljen rám azért, mert én nem haragszom Y-ra vagy Z-re!*

1993. 5. 29. (Komárom)

Márai lényegében mindenkor – lett légyen az naplójegyzet, novella vagy regény –, szóval mindenkor ugyanarról ír. Ugyanazt variálja, ugyanazt járja körül, vizsgálgatja, ugyanannak állít emléket: a letűnt polgári középosztálynak. Egy kultúrának, amely – sajnos – valóban visszavonhatatlanul a múlté, s ami után magam is úgy vágyakozom. Rosszkor, rossz helyre születtem: de ezen aztán végképp botoság siránkozni...

1993. 6. 8. (Komárom)

Szombaton Bécsben, vasárnap Budapesten – jó alkalom az összehasonlításra: Budapest (a „*Budapest, Budapest, de csodás!*”) mint Bécs szegény, szürke rokona. Lényegében minden hasonló, csak Pesten minden kisebb, minden szürkébb, minden vidékiesebb...

Istenem! Hol kell leélni az életünket!

Pesten könyvheti „dedikálás” – érdeklődők nélkül. Erre számítottam, így nem lepődtem meg.

Ma Kiss Gy. Csaba és Jókai Anna dedikált volna itt, Komáromban, de végképp nem szervezték meg, s így – elmaradt. Vélhetően a csemadokos féltékenység szabotálta el (Jókai Napok!).

Néhány kellemes óra a Duna-parton.

1993. 6. 10. (Komárom)

Tegnap Királyhelmeceen – hosszú beszélgetés néhány helyi „kultúra-akaróval” (Hogya Gy., Bogoly J., Bodnár L.). Megható, hogy mennyire szeretnének tenni valamit, és mennyire elesettek, tehetetlenek. Még hozzánk képest is! Örület!

1993. 7. 20. (Rudna)

Szegény anyósomat is eltemettük: gyorsan, csendben ment el, ahogy élt. Mint aki még halálával sem akar sok kellemetlenséget okozni hozzátartozóinak. A koporsóban – mintha csak aludna – szerény, szomorkás mosollyal feküdt: minek ez a nagy felhajtás körülöttem?

Én is gyengélkedem: lassan egy hete szédülések jönnek rám, szívem hevesebben ver vagy éppen szúró fájdalmat érzek mellkasomban... El kell menni orvoshoz!

1993. 7. 26. (Rudna)

Van abban valami véletlen, igen, akár sorsszerűnek is mondható, hogy az ember milyen könyvet vesz meg, aztán, miután megvette, melyiket olvassa el. Hanák Péter: *Ragaszkodás az utópiához* című (milyen műfajú is?) kötetét a benne ígért Közép-Európa-problémák miatt vehettem meg, s most nyilván emiatt kezdtem el olvasni. Belső azonban (legalábbis az első felében) valami egészen mást találtam: egy értelmiségi önismerését (egyébként bátor szembenézését életével – erőtlenségeivel, gyengeségeivel, lelkesedéseivel), majd egy szívügyét részletes leírását. Most, hogy rakoncátlanok a szívem, utóbbi meglehetősen rosszul érintett. Ha tudom, hogy ez van benne, biztos, hogy nem olvasom el most... Vagy mégis? Szóval van valami sorsszerű a könyvek kiválasztásában. Kiválasztódásában?

A rudnai erdőben már-már kísérteties a csönd: madárfüttty se hallik, s miközben egy kiszáradt patak medrében kajtatok gomba után, úgy érzem, mintha az elmúlás felé baktatnék...

Gyerekszivaj (gombázók?) hoz vissza a jelenbe. Az e világra...

1993. 8. 14. (Komárom)

Nagyon tudok haragudni magamra, amikor ilyen hitvány módon, csak nagy ritkán veszem elő ezt a füzetet: lett volna pedig feljegyezni való is, időm is lett volna rá, hogy ezt megtegyem, és hát stílusgyakorlatnak sem utolsó... És mégis! És olykor mégis elfog ez az érdektelen, közönyös lustaság, s egyszerűen „nem jutok hozzá” az íráshoz. Amúgy pedig alkottam: írtam két cikket az *Új Szó*-nak, folytattam olvasónaplómat, elkészítettem a *Hírharang*-ot... S mindezek közepette rendszeresen lejárunk a Dunához. Határozottan jól tesz a napsugár, a napi két-háromszáz méteres úszás. Ezt télen is folytatni kell...

Icutól egy Rilke-kötetet kaptam házassági évfordulónkra. Most azt ízlelgetem nagy élvezettel: magyar fordítások (nem is rosszak!) a német eredeti kíséretében.

No, meg persze közben, mint mindig, Márai *Füveskönyv*-e.

1993. 8. 17. (Komárom)

A mai *Új Szó*-ban megjelent a Majer István-émlékcikkem, Liszka László aláírással. A Liszka név valahogy vonzza a Lászlót! Bakó Ferenc is így dedikálta nekem régebben két könyvét. Öt telefonomba került – kíváncsi vagyok, lesz-e holnap helyreigazítás.

1993. 8. 18. (Komárom)

Hát, nem lett...

1993. 9. 6. (Komárom)

Az okos ember negyvenéves korára már szinte mindent tud, más kárán mindent kitapasztalt, embertársai részéről különösebb meg-

lepetések már nem érhetik. A kevésbé okos a maga kárán tanulja ki mindezt – ha egyáltalán...

Magam az utóbbiak közé tartozom.

1993. 10. 1. (Komárom)

Ma a múzeumban egy nyelvész vendégem (neve nem érdekes, hiszen – sajnos – általános jelenségről van szó!) fölfedezte asztalomon az *Új Magyar Tájszótár*-t (amelyről már hetek óta írom azt a szerencsétlen recenziót Lukács Laci, pontosabban az *Ethnographia* számára), s azon kezdett mélázni, igaz, hogy magyarországi lektoruknak megvan a tanszéken, de talán néki is meg kellene venni, csak nagyon drága (120 korona). Közben arról is beszélt, hogy szintén egy tájszótárat akar szerkeszteni...

Hát, én ezt nem értem! Egy kézikönyvről van szó, s ő arról beszél, hogy megvan a szomszédnak. Nyelvész, nyelvjáráskutatás! Brrrr!!!

S erről egy hasonló eset jut az eszembe. A népzenei konferencián az egyik résztvevő (a komáromi zeneiskolában tanít) nehezményezte, hogy nem volt propagálva a rendezvény, s csak teljesen véletlenül szerzett róla tudomást. Elmondtam néki, hogy az *Új Szó*-ban és a *Komáromi Lapok*-ban két-két előzetes közlemény hirdette, a *Hét*-ben egy, és kettő a rádió magyar adásában. Jó, de ő ezeket nem olvassa, nem hallgatja. Akkor tessék belépni a Társaságba, és névre szóló meghívót kap legközelebb a tagsági díj fejében... Elvitte a belépési nyilatkozat nyomtatványát, hogy majd otthon kitölti, de azóta sem hozta vissza...

Ugyanő képes volt vasárnap délelőtt **csak azért** bejönni, hogy megvásárolhassa Takács Andrásról új könyvét. A könyvet, amely a komáromi könyvesboltokban akkor már csaknem egy hónapja kapható volt...

Hát, ez a mi „értelmiségünk”, pedagógusaink. Ilyenek nevelik gyerekeinket, a **jövő értelmiségét!**

1993. 10. 10. (Komárom)

Tegnap a Kossuth rádió hírolvasója mondta, hogy Kádár egykori páncélvonata, a „konferenciavonat” *„Ipolyság szellemi központjában, Šahyban is megállt...”* Ezek a bunkók valóban azt hiszik, hogy Ipolyság egy tájegység (akár az Ormánság vagy a Tápíóság), s ennek központi városa Šahy?

1993. 12. 19. (Komárom)

Csütörtökön Kürtön, Kálaziéknál. Ilonka elmesélt egy történetet Sidó Zoli anyjával kapcsolatban, aki kürti pedagógus volt, s őt is tanította. Édesapja éppen Mikuláskor halt meg, s édesanyja elfelejtett néki ajándékot készíteni. Amikor a tanító néni másnap megkérdezte a gyerekeket, hogy kinek mit hozott a Mikulás, ő persze nem jelentkezett. Ezt észrevette a tanító néni, s a következő napra egy hatalmas csomag ajándékkal lepte meg: „senkinek nem volt olyan gazdag Mikulása akkor, mint nekem!” – mondja, s szeme ma is könnybe lábad. Őt hallgatva nekem is könny szökik a szemembe.

Utána Kőbölkúton, Anyámnál. Levágta az összes tyúkot, s most annyira kihalt, sivár az udvar...

Később Gedaiéknál. Sanyi bácsi mutatott egy levelet, amelyet katonabarátja írt a szüleinek akkor, amikor ő, mármint Sanyi bácsi, megsebesült a fronton. Saját szüleinek küldte a levelet is, és külön csomagban a véres katonaruhát, hogy azt, miután kimosták, adják át Gedaiékak. Nehogy megijedjenek. A levélre nagy betűkkel ráírva: először a levelet olvassátok el, csak aztán nyissátok ki a csomagot! Micsoda tapintat, érzékenység egy egyszerű parasztlegény részéről! Ő van a halál torkában (nem egészen egy hét múlva egy bombatámadáskor el is pusztul!), de ő azon izgul, hogy az ő, illetve Sanyi bácsi szülei ne hogy megijedjenek!

Egy másik üggyel kapcsolatban mondja, hogy valamelyik rokonának annak idején ahhoz, hogy egy állást megkaphasson, igazolnia kellett, hogy nem zsidó: „*mert már akkor is túl sokan voltak*” – teszi hozzá nevetve, s ezzel minden illúziómat összetöri.

Hát nem volt elég Auschwitz vagy Buchenwald?!

Borzasztó!

1993. 12. 25. (Komárom)

Az OSzK ruhatárában történt, Budapesten: egy nagyon rokonszenves kinézetű időse néni volt szolgálatban. Egy leány kabátján kívül egy – állítólag – nehéz táskát is le szeretett volna adni, amit a ruhatáros néni visszautasított. Szinte hisztérikusan kezdett el kiabálni, hogy bevásárlás után tessék először hazamenni! Hogy képzelik? Bevásárolnak, aztán beülnek a könyvtárba! Engem nem azért fizetnek, hogy ilyen nehéz táskákat emelgessek... És nem is vette át a táskát.

Még tovább, nekem is próbálta magyarázni igazát, de én meg sem hallottam... Amikor elfele mentem, a nénike szelíden, összekulcsolt kezekkel ült a széken és félhangosan – imádkozott. Rosszallóan nézett rám, mivel megzavartam ájtatosságában (nyilván azért fizették). Miután kiadta a táskámat, kabátomat, visszaült és folytatta... Elmentemben köszönésemet sem fogadta.

Nos, a Széchényiben általában kedves, közvetlen ruhatárosok vannak. Utolsó nap, amikor eljöttem, az öregúr kellemes ünnepeket is kívánt. Ő persze lehet, hogy nem jár templomba, s nem is imádkozik munkaideje alatt...

Kérdés: vajon melyikük magatartása inkább Istennek tetsző?

1994. 1. 2. (Komárom)

Amikor jelentősebb fordulópontok tájékán veszem kézbe a naplót, megbicsaklik a kezem, összezavarodnak a gondolataim: tudom, hogy komolyabb számadást kellene készíteni, de közben attól is tartok, nehogy dicsekvésszámba menjen a dolog, esetleg a kelleténél patetikusabb hangot üssek meg... Aztán épp ezek a följegyzések szoktak a legszűkszavúbbak lenni és – mégis patetikusak...

1994. 2. 3. (Komárom)

Dél előtt Sidó Z. járt bent nálam a múzeumban, s véleményezésre odaadta elolvasni a Czuczor-napokról írott kéziratát. Néhány bakt kizsúrtam benne, egészében véve viszont nagyon jó, dokumentatív értékű anyagnak tartom. S főleg az az erénye, hogy nem azon síránkozik: milyen nehéz volt a kommunizmus alatt dolgozni, illetve hogy nem is lehetett, hanem igenis bebizonyítja, aki akart, az akkor is tudott... Még a Komszomol utcát is át tudták keresztelni 1969-ben Czuczor utcára! Elmesélte a cselet is, hogy hogyan: egy Dráfi nevezetű (akiről mellesleg Móricz is megemlékezik mint kis cigány gyerekről a *Gyalogolni jó*-ban) volt a városi nemzeti bizottság elnöke, s ő azt találta ki, valakinek fel kell szólalnia a tanácsban, hogy az az agyabugya utca nem méltó olyan név viselésére, mint a Komszomol! Meg is történt, a névnek találtak egy szebb utcát, s miután ez az utca név nélkül maradt, s véletlenül (!) éppen akkor avatták föl a végében a Czuczor-szobrot, legyen hát Czuczor utca... Mindössze ennyi az egész! Nem fejjel mentek a falnak, hanem az elvtársak észjárása szerint cselezték ki őket. S ráadásul ebben az utcában van az egyetlen újjvári magyar alapiskola is!

Jó könyv lesz, szóval!

1994. 3. 11. (Komárom)

Ma a szlovák parlament visszahívta Mečiar! Úgy hírlík, hogy Roman Kováč alakít új kormányt. Jóslatom: az előrehozott parlamenti választásokon, legkésőbb ősszel, ismét Mečiarék győznek, és három (vagy négy?) éven belül harmadszor lesz kormányfő. Bár ne így lenne... De így lesz, s akik megválasztják, jobbat nem is érdemelnek.

1994. 3. 13. (Komárom)

Az emberiség meg van bolondulva és a vesztébe rohan: hírek arról, hogy az osztrák tartományi választások (nem hivatalos) győztese Heider szélsőjobbos pártja. Magyarországon Csurka aratja a babérokat, Oroszországban Zsirinovszkij győzedelmeskedik, nálunk Mečiar újabb győzelme fenyeget – megspékelve Slotával...

Hogy mi lesz ebből?

1994. 3. 15. (Komárom)

Egy számítógép árnyékában írom már ezeket a sorokat. Lassan éjfél lesz, s háromtól szinte csak vele vagyok... Nem ördögösség, de a vele való bánásmódot egyszerűen meg kell tanulni.

* * *

Moravčík az új kormányfő.

1994. 4. 29. (Komárom)

Úristen! Csaknem egy hónapja nem vettem elő ezt a füzetet – pedig mennyi minden történt! Vagy talán éppen ezért – az események sodrában a krónikás teljesen a háttérbe szorul bennem. Nem is tudom már az események sorát pontosan visszaidézni, kivéve franciaországi utamat, amelyről néhány feljegyzést menet közben azért készítettem.

(94. 4. 15.) Szép osztrák tájakon haladva tíz órakor átlépjük az Enns folyót. „Túl az Óperencián” vagyunk tehát. Mondsee – gyönyörű vidék, Salzburg közelében. Ide még vissza kéne térni! 11.45 Bad Reihenhallnál átlépjük az osztrák–német határt, majd később újra Ausztria. 13.15-kor haladunk el Kuffstein mellett (útitársaimnak

semmit nem mond ez a hely, a név). Innsbruckban a Tiroli Népművészeti Múzeumban – élménydús látogatás. Micsoda gazdag és szerencsés nép! 15–16. századbeli eredeti (!) paraszti szobabelsők, ingaórák a 18. század elejéről, amelyek járnak...

Az embernek ilyenkor az az érzése, hogy tulajdonképpen kár is „világot látni”. Mind ez ideig önnön fontosságom tudatában végeztem dolgomat (persze hályogkovácsként), s büszke voltam arra a kulturális örökségre, amink van. No, de ezek után?! Hiszen nekünk (ehhez képest!) semmink nincs!

Azt sem értem, miért hadakozunk a keleti kultúrlejtő elmélete ellen? Érveinket legfeljebb azok fogadhatják el, akik nem jártak Nyugaton, vagy ha igen, akkor az üzletektől és a sexshoppoktól nem láttak messzebbre. Aki végignéz egy ilyen múzeumot, annak látnia kell: itt minden megvan, ami nálunk, csak jóval szebb kivitelben, nagyobb mennyiségben és néhány évszázaddal régebbre datálva. A 16–17. századi anyagok nálunk csak a történeti kiállításokon bukkannak föl, itt meg – teljes joggal – a népművészeti kiállítás gerincét képezik.

Este nyolc körül keresztül az Alpokon – pazar látvány. A 14 km-es Voralberg-alagút előtt napsütés, virágzó fák, pompázó tavasz. A másik végén kijöve köd, méteres hó, tomboló tél.

20.30 Feldkirch – átkelés Lichtensteinbe („Schweizerisches Zollamt im Fürstentum Lichtenstein”).

23.00 körül fél óra Zürichben. A gazdagság még szembeötlőbb – más benyomásokat nemigen lehet ennyi idő alatt szerezni. Rövid sétám alatt Ursi Lüthi könyvesboltjára bukkanok, amely – a kirakat kínálata alapján – a mese- és mondakutatás publikációira specializálódott. A kirakatban 10–15 ilyen jellegű, német nyelvű szakkönyv. Eddig azt sem tudtam, hogy léteznek: gyanítom, tájainkon, kollégáim körében nem vagyok egyedül. És ismét az irigység: lám, még ezt is megéri valakinek csinálni... S közben az ember ne gondoljon halódó honi könyvpiacunkra...

(94. 4. 16.) 0.30 órakor Bázelnél átlépjük a svájci–francia határt. Kényelmetlen, de elég mély alvás a buszban (az előző éjjel Györgyiéknél semmit nem aludtam).

7.30-kor ébrednek egy Párizshoz közeli parkolóban.

Párizs! „Szép ámulások szent városa...” Az az igazság, hogy párizsi följegyzéseim meglehetősen szűkszavúak, így most utólag kel-

lene összeszedni benyomásaimat. Amelyek eléggé felemásak. Egyrészt a szembeszökő gazdagság, materiális és kulturális értelemben egyaránt; másrészt a rendetlenség, szélsőségeség, fegyelmezetlenség, piszok. És az az igazság, hogy ez utóbbiak hagytak bennem mélyebb nyomokat. A „szép ámulások szent városában” a piszkon, rendetlenségen ámultam el. Mert az ember már eleve elvárja, hogy a Notre-Dame szép legyen; hogy ott van a Milói Vénusz vagy a Mona Lisa, azt természetesnek veszi. De a Szajna-part, vagy a Gare de l'Est környéke piszkát már nem. Ezen elcsodálkozik. Főleg Innsbruck és Zürich után.

Márai írja naplójában, hogy amikor először átlépte a német–francia határt, akkor érezte magát először Európában. Nos, én Párizsban nem éreztem magamat Európában. A rengeteg színesbőrű és a város méretei igazi világvárossá teszik Párizst. Nem európai nagyvárossá tehát. Számomra Európa (az igazi Európa) Ausztriában és Németországban van (persze kérdés, hogy mi az az Európa? Kinek mi?)

Néprajzos számára élmény a Musée de l'Homme és a francia néprajzi múzeum. A kiállított tárgyak és a kiállítási technika alapján egyaránt.

(94. 4. 17.) Rodin Múzeum. Gyönyörű, márványba faragott, kerek nőalakok. Nekem Rodin márványszobrai sokkal jobban tetszenek, mint bronzalkotásai. A múzeumban három van Gogh-kép. Kár, hogy Icu nem lehet velem! Helyette is megnéztem őket... A Gondolkodó három változatban is. Kezek. Már ezért a múzeumért, ami persze nem volt benne a hivatalos programban, magam hajtottam föl, érdemes volt vállalkozni az útra!

Sajnálom szegény szlovák és ukrán kollégákat. Nékik semmit nem mond a Gare de l'Est vagy a Szent Mihály útja! De Kuffstein sem...

Miro Sopoliga mondja: „*valami »íszta«, de még van előtte valami...*” – szóval a Gare de l'Est-re gondolt. Igaz, hogy egy teljesen automata gépe van, de nem tudja benne kicserélni a filmet. Soha nem volt a kezemben ilyen gép, de pofonegyszerű művelet. Ők meg csodálkoznak, hogy milyen jól értek hozzá. Társa megkér, hogy

javítsam meg elromlott Praktikáját is. Persze, hogy nem tudom... Azt is megkérdezték, hogy hányszor jártam már Párizsban, hogy ilyen jól tájékozódok egyedül. A vicc az, hogy nem én *jól*, hanem ők *rosszul*...

(94. 4. 18.) Egész napos csatangolás a városban: pompa és fényűzés, nyomor és kosz – egy helyütt. Este elhagyjuk Párizst, éjfél-tájban Reimsben állunk meg néhány percre a katedrálisnál. Lenyűgöző méretek, lenyűgöző művészi munka – jóformán teljesen tönkremenve. Itthon kesergünk a bélai kastély és társai miatt, de hát – sajna! – a reimsi katedrális állapota sem jobb. Most van körbeállványozva, talán megmentik...

(94. 4. 19.) Hajnali három tájban Saarbrückennél átléptük a francia–német határt (a busz meg sem állott). Újra Európában vagyunk! Délelőtt Stuttgart – kellemes német város, kitűnő könyvesbolttal, kedves, szívélyes, segítőkész emberekkel (nyilván német nyelvtudásom teszi, de Stuttgartban már otthon éreztem magamat). Fél tizenkettőkor hagytuk el a várost – azóta úton. Augsburg mellett elhaladunk, messziről látjuk az ulmi székesegyházat is... Tizenegyre érünk Pozsonyba. Legnagyobb meglepetésemre Gábor vár a busznál: „*Ahoj Jožo! No, ako bolo?! – kiáltással.*

(94.4.20.) Hajnali utazás, másfél órás újvári várakozás. (Az európai autópályák illemhelyein tisztaság, akár odahaza. Az újvári állomáson émelyítő klórszag és kosz. Mindenütt kosz.)

1994. 4. 30. (Komárom)

Egész napos kirándulás Veszprémbe. Gyönyörű, rendezett városka. „*Már majdnem Európa.*” Hazafelé jövet Pápán is megálltunk – hát, a dunántúli városok közül ez ideig ez volt a legelhangyagoltabb, leggyatrább. Vajon miért? Az emberek fizimiskája az ózdiakéra emlékeztet.

1994. 5. 1. (Komárom)

Istenem! Huszonöt éve írok naplót! És ha mindvégig valóban mindent becsületesen följegyeztem volna, micsoda dokumentumértéke lehetne! Legalább önmagam, gyerekeim számára. De azt hiszem, hovatovább általánosabb jelentősége is lenne. Szorgos könyvelőként, mindent föl kell jegyezni: amiről ma azt hiszem, hogy nem

fontos, holnapután az lehet; amiről ma azt gondolom, hogy soha nem felejttem el, holnapra elszállhat, mint a kámfor...

1994. 5. 9. (Komárom)

A magyarországi választások első fordulója a szocialisták és a szabad demokraták győzelmével végződött. Gusztustalan volt már a választási kampány is, de – ha lehet – még ízléstelenebb volt ma Duray egy rádiós kerekasztalnál: amiért küzdöttünk és küzdünk (a tolerancia, az európaiság, a másik fél véleményének a meghallgatása stb.), nos mindezt a sárba taposta. A más véleményen lévő *csak* rosszat akarhat, bele kell fojtani a szót, hogy „ne fejthessen ki kommunista propagandát” (lásd az elvtársakat pár éve az „imperialista propagandáról”!). De hát azt szerettük volna (legalábbis én, naiv), hogy soha többé ne lehessen senkibe belefojtani a szót – és most ebből a szempontból engem végképp nem érdekel, hogy ebben az esetben igaza volt-e Duraynak vagy sem. Egyszerűen a módszer, a jól bevált kommunista, a másikat elhallgattató módszer, az a tűrhetetlen!

A Márai Alapítvány megszavazta a németországi utam anyagi támogatását. Az előadás német verziója már kész; úgy néz ki hát, hogy – Isten segedelmével – mégiscsak eljutok Németországba, mégpedig előadóként. Aztán, hogy ott majd miként szerepelek...?

1994. 5. 26. (Komárom)

Ismét óriási kihagyás – mentségemre szolgáljon, hogy közben négy nap Németországban, egy hét keleten (Rozsnyó, Rudna, Királyhelmece, Nagykapos, Putnok); időközben kiderült, hogy egy szerencsétlen mozdulatnak „köszönhetően” egyik bordám megrepedt (így vezettem le csaknem 3000 kilométert), s most itthon vagyok.

Még Németországról: amikor a hosszú út után felébredtünk, úgy éreztük mindketten, mintha álom lett volna az egész. A sok gazdagság (szellemiekben, anyagiakban, műkincsekben egyaránt), jólét, nyugalom; a módszeres, kitartó munka látványa – talán igaz sem lehet. De az! Nagyon jól tudták a kommunisták, hogy miért nem engednek bennünket Nyugatra!

Vendéglátóink kedvessége, előzékenysége, az, ahogy tolerálják, illetve értékelik német (nem) tudásunkat – példaértékű lehet térségünk lakói számára...

Ma az újságokat selejteztem ki, s egy nagy csomag lekerült a kukába is. Közben azon tűnődtünk, hogy ha a lakótelepen elhelyeznének papírgyűjtő konténereket (például úgy mint a szomszédos Ausztriában), akkor talán kevesebb fát kellene kivágni... No, de mivel nincs papírgyűjtőláda (az embernek, mert ő már ilyen: se energiája, se kedve, se ideje pár fillérért a hulladékgyűjtő telepre szállítani a néhány kilónyi újságot; egyáltalán: hol is van?), szóval papírgyűjtőláda hiányában az újságok végállomása a szemeteskuka. Végző búcsút mondvá ezzel idejétmúlt napilapjainknak. Gondoltuk délelőtt...

Estefelé viszont, az erkélyen ülve arra lettem figyelmes, hogy egy guberáló (mert vannak ilyenek) az épületünk előtti konténerben kotorászik. Ahogy jobban megnéztem, hát látom ám, hogy nem másban válogat, mint az általunk néhány órája kiselejtezett napilapok között. Először az *Új Szó*-kat „vette át” módszeresen, és dobta őket vissza a ládába, majd a kollekció egyetlen *Keleti Újság*-ja akadt a kezébe, ami megtetszhetett neki, mivel a táskájába csúsztatva. Azután jött a *Domino Fórum* – és ment az *Új Szó*-k után. Ez lett a sorsa néhány *Magyar Hírlap*-nak és *Süddeutsche Zeitung*-nak is. Majd a *Komáromi Lapok* egy része akadt a kezébe, amelyek megint csak a táskájába vándoroltak. Végezetül a *Komáromi Újság* fölött tűnődött sokáig, de végül is a láda fedelén hagyva – talán kollégájának figyelmeztetésül – továbbállt...

„*Mondd meg, mit olvasol, megmondom ki vagy*” – fejezhetném be ezzel az olcsó fordulattal tűnődésemet. De hát nem is akarom befejezni, lezárni...

1994. 6. 21. (Bibione)

Tizennyolcadikán hajnali két órakor indultunk, de – mint később kiderült – elszámítottuk magunkat. Ráértünk volna úgy négy táj-

ban útra kelni, hisz hat előtt már Grácnál voltunk. Nem álltunk meg, lévén még túl korán, hanem elmentünk Klagenfurtig, s ott – Maria Saal-ban – megnéztük a skanzent. Majd az Alpokon keresztül, egyre rekkenőbb hőségben, gyakorlatilag meg sem álltunk Bibionéig.

Itt az utazási irodában vártak ránk (ez nagy megkönnyebbülés volt számomra, ugyanis alattomban azért tartottam tőle, hogy mi van, ha mégsem jelentették le érkezésünket). Kedves olasz lány az egyik alkalmazott, jól beszél németül, viszonylag könnyedén kommunikálunk. Néhány apróságot leszámítva a lakosztály is jó. Óriási erkély, konyha, szoba, fürdőszoba. Józsának nagyon tetszik az „új lakásunk”.

Újra kell gondolni elméletemet arról, hogy a természetföldrajzi adottságok meghatározóan befolyásolják az ember kultúráját. Az Alpok osztrák oldalán hegyes tetős, csúcsíves házak, szépen rendben tartva, tanyaszerűen elszórtan a hegyoldalakon. Az olasz oldalon, még ugyanúgy a hegyekben egy csapásra lapos, sáttortetős házak, sokkal nagyobb rendetlenség, tiszta mediterrán hangulat. Ugyanazok a természetföldrajzi viszonyok, s mégis más kultúra. Ami igaz a Kárpát-medencében (vajon?), az korántsem biztos, hogy egyetemes érvényességű!

A mai *Frankfurter Allgemeine Zeitung* kulturális rovatában egy cso-
mó magyar vonatkozás: Szabó István féloldalas filmesszéje, Dallos
György folytatásos regénye (szintén fél oldalon), egy másik cikkben
hivatkozás Szabó Istvánra, egy rövid hír Fehér Ferenc magyar fi-
lozófus haláláról. (Heller Ágnes férje volt – nem is tudtam, s csak
1992-ben tértek haza Magyarországra. Hellerről sem tudtam, hogy
valaha is emigrált. Mindig marxistának gondoltam...) Mindeneset-
re jó érzés ennyire benne lenni egy tekintélyes német lapban... És
a szlovák kultúra hol van?

1994. 6. 22. (Bibione)

A mai *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ból tudom meg, hogy Anton Točík hetvenhat éves korában, június 15-én meghalt. Végül is szép kort ért meg (bár gyanítom, hogy mindenféle „szép kor” a legalább 20–30 évvel fiatalabbak számára „szép” csupán), teljes szellemi frissességben; nagyon meglep, ledöbbsent a hír. Kezdő régész koromban sokat voltam vele együtt, rengeteget tanultam tőle, főleg emberséget. Hitvallása, „*élni és élni hagyni*”, mindenki számára követendő lehet. Az, hogy ebben a tekintélyes német lapban – ha még fizetett hirdetésként is – megjelent halálhíre, jelzi nagyságát. Tegnap hiányoltam a szlovák kultúrát a lapból. Hát, íme itt van, ha nem is a „hej szlovákok” képviselőjében. Igaz, a magyarokat sem a „hej-magyarok” reprezentálják...

Tegnap délután hajókirándulás. Természetvédelmi terület, néhány házból álló kis halászfalvakkal. Előzékeny társaság: pénzért tökéletesen kiszolgálják a turistát. Minden két nyelven (olaszul és németül) hangzik el, figyelmesek a gyerekekkel szemben, végül úgy köszönnek el, mintha egy életre szóló barátságot kötöttünk volna. Még ha tudom is, hogy ezt naponta hétszer megteszik, s üzleti fogás „csak” az egész, akkor is jólesik, s szép emlékként raktározom el magamban a harsány kapitányt (és mindenest), valamint a kedves német tolmácsolányt...

A hét múlásával egyre vékonyabban kenjük a pástétomos kenyereinket. Kelet-európai nyomor.

1994. 7. 1. (Komárom)

Nos, szerencsésen megjártuk az olasz tengerpartot, tele sok élménnyel, miközben inkább fárasztó, mint pihentető volt az egész. Minimum tíz nap kellene ahhoz, hogy az ember legalább belekóstoljon az igazi pihenésbe... Miközben tudom, hogy valójában 2–3 hétre lenne szükségünk. És minden nyáron!

Lassan egy hete vagyunk itthon, ahol megint úgy elkapott a gépszíj, hogy egyszerűen – az éjfél körüli – lefekvés előtt igazándiból már sem erőm, sem kedvem nincs a naplóíráshoz.

1994. 7. 12. (Komárom)

Nevizánszky telefonált, hogy meghalt a felesége. Borzasztó. Hullanak körülöttünk a fiatalok. Három lányt hagyott árván... Nagyon sajnálom: elhagyta régi, cinikus, másokat lekezelő stílusát, s ez még fájóbb, mint az volt...

1994. 7. 13. (Komárom)

Ha arra kerül a sor, méltósággal kívánok meghalni. Nem szeretném, ha mesterségesen tartanáak életben. Amennyiben nincs segítség, hadd távozzak valóban emberhez méltóan...

1994. 8. 2. (Komárom)

Meglehetősen termékeny, eredményes nap. Kosár Dezső ugrott be pár percre, Sidónál, a *Komáromi Lapok*-nál jártam. Huszár Laci hívott a tervezett dunaszerdahelyi megbeszéléssel kapcsolatban.

Levél Gunda Bélától és Viga Gyulától. Előbbi írja, hogy ősszel meglátogatná a „komáromi néprajzi intézményeket”. Örömmel várom!

1994. 8. 4. (Komárom)

Meghalt Gunda Béla. Szombat reggel a szíve fölmondta a szolgálatot. Amikor a legutóbbi levelét a tervbe vett komáromi úttal kapcsolatban megkaptam tehát, már nem élt. Egy halottnak válaszoltam. Nagy kár érte, rettenetesen hiányzik majd a magyar néprajzi életből! Mércze volt, tekintély... vajon ki lép a helyébe?

1994. 10. 9. (Komárom)

Bromlejt olvasom, s meglepéssel tapasztalom, hogy azért valamit csak fejlődtem az elmúlt szűk két évtized alatt. Egyetemista koromban ugyanis túl nehéznek találva a szöveget, nem tudtam vele megbirkózni. Most meg könnyedén veszem...

Ha így folytatom, százhusz éves koromban már a nehéz filozófiai szövegeket is érteni fogom!

Csakhogya kérdés: mennyi van hátra, hiszen csütörtökön meghalt Kunt Ernő, aki nem sokkal volt idősebb nálam (tán öt-hat évvel, vagy talán még annyival sem). Az utcán esett össze, infarktust kapott. Amikorra a kórházba értek vele, már nem élt. Így tervezhet az ember, hogy mikorra, mit fog megérteni... Egyelőre csak annyit értek, de mind világosabban, hogy az sem biztos, hogy az ember a holnapot megéri...

„Aber ich rede ja mit mir selbst.
Meine Schreiberei ist ja nur Selbstgespräch”.
(GERHART HAUPTMANN)

1995. 1. 8. (Komárom)

Fürdés közben, rádiót hallgatva egy kellemes hangú és okos (?) riporternő (?) beszélgetett egy (talán erdélyi) költővel. Mindketten szörnyen sok okosságot és magasröptűséget mondtak, hogy például „van egy sorod, amire Szöcsnek is van egy sora...” „No, igen – mondja a Koszorús –, ilyen sorokat nem lehet csak úgy írni. Ilyen sorok nem születnek csak úgy. Átnézheted az egész Világirodalmat, de ilyen sort nem sokat találsz...” És így tovább, szűkszavúan és szerényen.

Azon gondolkodtam közben, hogy vajon költőink-íróink (mert ez jellemző hozzáállás!) ítélik-e meg önmagukat realistán? Mert ha igen, akkor mi, kutatók túl szerények vagyunk, és bizony mi is elmondhatnánk egyet s mászt – önmagunkról: „kedvest, szépet neki”. Avagy: szerénységünk inkább realizmus, tudatában korlátainknak, eredményeink relativitásának? Akkor meg költőtársaink járnak a fellegekben és – enyhén szólva – szerénytelenek. E második válaszra hajlok, hiszen az ember minél többet tud (mégpedig egy kutatónak, ha valóban az, évei haladtával egyre többet kell tudnia), annál inkább belátja – dacára közben állandóan gyarapodó eredményeinek –, hogy milyen keveset tud. S végül talán eljut addig, hogy meg merje állapítani: *„Tudom, hogy nem tudok semmit.”*

1995. 1. 19. (Komárom)

Mára díszbe öltözött a természet. Fehér díszbe: minden gyönyörű, tiszta. Kedden temettük szegény Sanyi bácsit Pereden. A Vág-partra

ment ki söprűnek való vesszőért. Egyszerűen eldőlt. (Leállt a szíve: állítólag születése óta szívbeteg volt. Nem is tudott róla. Most volt hetvenesztendős...) Úgy találtak rá a közelben dolgozó munkások. Sose jutott azelőtt az eszembe, hogy ő is meghalhat egyszer...

Elkészültem az egész Humboldt-ösztöndíj anyaggal. Holnap még fényképészhez kell elmenni, s postára lehet adni az egészet. Aztán már csak várni, várni...

1995. 1. 20. (Komárom)

A kocka el van vetve – elküldtem a pályázati anyagomat Bonnba, a Humboldt Alapítványhoz. Most már nem tudok mást tenni, mint várni, várni... (Most látom, tegnap szinte ugyanezt írtam).

Frolcová megküldte Brünnből V. Frolec bibliográfiáját. Bevezetőként Frolec egy, 1992. március 1-jén, Münsterből írott levelének részlete. Megdöböntő az a lelkesedés, ahogy ír. Még ő is (!) arra eszmélt rá, hogy milyen keveset tudunk itt az európai etnológiai irányzatokról és – a levélrészlet tanúsága szerint – csak úgy falta az irodalmat, nagyszabású terveket kovácsolt... Aztán másfél hónap múlva, a münsteri egyetem néprajzi tanszékének könyvtárában (vagyon mit olvashatott éppen?) utolérte a végzet... Pedig ő az az ember volt, aki terveit meg is valósította volna!

Én azt hiszem, hogy nekem egy jó középfokú filozófiai műveltség hiányzik. Nem vagyok tisztában (anyanyelvi szinten) bizonyos fogalmakkal, s nem értek bizonyos utalásokat, s ezáltal a néprajzi-elméleti cikkek tökéletes megértése is csorbát szenved. Nincs mire építkezni.

Vajon pótolható-e még ez a hiányosság? Az az igazság, hogy nem-igen bízom benne, főleg itthon, ebben a taposómalomban nem. Vi-

szont, ha sikerülne az ösztöndíj, ott talán erre is szakíthatnék némi időt... S ha visszatértem, egészen másként kéne rendezni (és szervezni) az életemet: kevesebbet foglalkozni szervezkedéssel, és jóval többet tudományos kutatással, olvasással...

1995. 1. 22. (Komárom)

„Ámokfutás a munkával, melybe a legtöbb alkotó ember ötvenéves korában belepusztul: lehet ezt tudatosan, mesterségesen lassítani? Megállítani? Szabályozni és adagolni ezt a lángot?” – kérdi Márai, s nem hisz benne. Én sem.

Talán valóban „meg van írva” valahol sorsunk, talán az ember született alkata ellen nem sokat tud tenni. Egyre megy. Mindenesetre a „mesterséges lassítás” lehet, hogy többet árt az energikus embernek, mint maga a munka...

Magam is sokat tűnődöm ezen, s minél többet, annál rosszabb. Egyszerűen nem szabadna az efféle kérdésekkel foglalkozni (persze el kell járni úszni, viszonylag egészségesen táplálkozni, s ez minden; maga a munka nem árthat...)

1995. 3. 4. (Komárom)

Egy reggeli, jóízű ágybéli nyújtózkodás után egész nap roppant derékka, félig lebénulva. Öreg ember addig se nyújtózkodjon, ameddig a takarója ér...

A legényekkel borbélynál, kevés Márai-olvasás, nagyjából befejeztem a Nepomuki-cikket. Himmler Gyuri hívott egy más ügyben, s így legalább megbeszéltem vele ezt a cikket is. Este még Goethe-Eckermann és Márai.

1995. 3. 14. (Komárom)

Cs. megkért, hogy holnap koszorúzzak helyette, mert „nem ér rá” (magyarul: be van tojva). Adri mondja: „Hiába van annyi pont a nevében...”

Estefelé egy jó adag, kellemes úszás, majd késő éjszakáig „hírharangozás”. Utána még kevés Márai.

1995. 4. 6. (Komárom)

Harminckilenc! Úristen, nem is lehet igaz, hiszen nem is olyan rég volt – még előttem van a kép –, amikor Anyám három koronával elküldött borbélyhoz, s mivel az nem volt nyitva, az egész „vagyont” *elnanukoztam*. Lehettem akkor vagy ötesztendő...

1995. 4. 17. (Komárom)

Tegnap, ahogy a gyerekeket kísértem nagyanyjukhoz, a vasút mellett a kátránnyal frissen pácolt talpfák szaga csapta meg orromat. S ettől gyerekkorom peredi nyarai jutottak eszembe (mint Proustnak a teasüteményről), a forró, gabonaillatú és kátrányszagú peredi nyaraké. Istenem, milyen régen volt, s egy orrfacsaró illat mégis előhívja a tudat mélyrétegeiből...

1995. 5. 8 (Komárom)

Cs.-nek pénteken meghalt az édesanyja, s mondják a múzeumban, hogy éppen aznap kereste őt két pofa a kulturális minisztériumból. Föl voltak háborodva, hogy miért nincs a munkahelyén, s megparancsolták, hogy hétfőn legyen Pozsonyban (a temetés napján!). Aztán az egyik rájött, hogy „az embernek csak egy anyja van”, ezért megelégedtek annyival, ha hétfőn reggel fél nyolckor felhívja őket...

Szóval azt hiszem, hogy ilyen ostoba és arrogáns hatalom Szlovákiában nem volt még az én életemben. Félő, hogy Cs.-t leváltják. Ez számunkra már önmagában rossz, ám a módszer...

Márai írja valahol Olaszországban: „Itt kezdődik Európa.” Hát, mi most itt teljes joggal elmondhatjuk: „*Itt végződik Európa!*”

1995. 7. 16. (Komárom)

Az utolsó honti kutatótábor után, ami elég viharosan zajlott, s így ideje, hogy az utolsó volt. Tegnap Köpcsényben kiállítás megnyitó: Klaus Beittlal közösen nyitottuk meg a *Dél-szlovákiai tájak fafaragó-művészete* c. kiállítást. Azt hiszem, jól tettem, hogy papír nélkül beszéltem, németül.

Még a hét elején jött válasz a Humboldt Alapítványtól: ősszel mehetünk Münchenbe! Beittl a hírt elújságolta Cs.-nek is, aki elég felemásan reagált rá. De hát mást nem is vártam tőle...

1995. 8. 10. (Komárom)

Öllős vezércikke a *Nap*-ban. Igencsak kedvem szerint beszél: arról szól, hogy nem biztos, hogy a „kultúrharc” a fontos. Lehet csatát nyerni önmagával a kultúrával is. Jó művekkel, kimagasló tudományos eredményekkel. Ezek sokkal inkább bosszantják a félanalfabéta ellenfelet, mint az a politikai-érdekvédelmi harc, miközben maga a kultúra gyakran el is felejtődik. Igen, mindig is ezt vallottam: tenni a dolgunkat az adott körülmények között (persze azért nem megaludva, de fölöslegesen nem is hőzöngve...), szép csendesen, mód-szeresen. Az idő nekünk dolgozik...

1995. 9. 4. (Komárom)

Mint a dögkeselyűk... Nem tehetek róla, néha ez az érzésem, amikor emberek telefonálnak, hogy hallottak az ösztöndíjamról... és meddig, és hol, és mi lesz a múzeummal, társasággal? Ma például V. S. Meg, hogy adjam meg az alapítvány „koordinátáit”, mert ő is próbálkozna... Miután elmondtam neki a jelentkezés felső korhatárát, lehiggadt.

1995. 9. 17. (Komárom)

Öt nap Németország után újra itthon. Nagyon jó (és egyben elke-serítő) volt a németországi út. Istenem! Mit tesz, hogy valaki hová születik! Gazdag, nyugodt ország, ahol az emberek csupán biztonsági szempontból nem vesznek kis autót (bár tudják, hogy bizonyos körülmények között praktikusabb volna), ahol mindenütt rend és tisztség van, ahol valóban megszűnt a falu és város közti különbség. Az emberek pontosak, mértékletesek, nem duhajkodók. Nem játsszák meg a grandot, és a másiktól sem várják el.

Az időközben evangélikussá vált ulmi katedrális Icuval kötött fri-gyünket is jelképezi: óriási építmény, az ember tökéletesen átéri benne törpességét...

Egy jó fél órára (visszaúton) megálltunk Münchenben is. Hát, az igazi világváros, már-már félelmetes. De azért gond nélkül bejutottam a központba is – a főpályaudvar előtt parkoltam le. Onnan már nincs messze a Goethe Intézet, ahol nemsokára kezdődik a nyelvtanfolyam...

1995. 9. 30. (Komárom)

Kedden kiállításmegnyitó Pozsonyban: jelen volt a köztársasági elnök és felesége is. Gyomoremelő volt, ahogy M.-ék a háta mögött, majd vele szemben viselkedtek. A kulturális miniszter úr meg „*otvorená duša*” a nemzetiségi problematikára, és ha most nem lehet ezekre a kutatásokra pénzt szerezni, akkor soha... – mondá M. elvtárs.

Csütörtökön a Kortárs Magyar Galéria megnyitóján, Dunaszerdahely. Rengeteg ember, még Gyimesivel is kénytelen voltam parolázni. Bauer Győző nagyon örült a Humboldt-ösztöndíjammak, s ő az első ember, aki tudja is, hogy miről van szó. Pár szót váltottam Tóth Lacival meg Mészáros Lajossal is.

A múzeum fölött tornyosuló fekete felhők több mint vészujlóak. Meg kell szólalni, mert ha hallgatunk, úgy vélik, hogy beleegye-zünk. Miro Sopoliga mondta Pozsonyban, hogy ők csak bennünk bízhatnak... Mi meg bennük – meg magunkban...

1995. 10. 10. (Komárom)

Végre leadtam a Fejezetek pauszra kinyomtatott példányát, s Icu bibliográfiáját is elvittem a nyomdába. Szűk három hetem van, s még mindig rengeteg tennivalóm!

1995. 10. 15. (Komárom)

Egyre erőteljesebb gyomoridegességgel gondolok arra, hogy két hét múlva utaznom kell. És addig még mennyi a dolgom! Ráadásul még

most is elvállaltam egy karácsonyi cikket az *Új Szó* számára. Ó, azok a hullámok...

1995. 10. 31. (München)

Magam is csodálkoztam azon, hogy a szuroksötét éjszakában, ebben a – számomra még – vadidegen városban, gépkocsival egész könnyen megtaláltam szállásomat, a schwabingi Kurfürstenstraße 18-at. A háziak már aggódva vártak. Különben rövidesen kiderült róluk, hogy a hölgy – „ösmüncheni” ugyan, de – szerb származék, míg élettársa Lengyelországból idekerült német. Rajtam kívül még egy poprádi szlovák és egy krakkói lengyel lakójuk van. A házineni siet biztosítani afelől, hogy mennyire szereti és tiszteli a magyarokat, ám az elég hosszan tartó ismerkedési beszélgetés után mégis azzal kíván jó éjszakát, hogy „mi szlávok” tartsunk össze. Nos, ha jól belegondolok, a következő két hónapban bizonyos szempontból valóban a „szlávság” kapcsolja majd egybe az egy fedél alatt lakókat...

* * *

A hosszú és fárasztó út, a sok új élmény, no meg a rengeteg fekete egyszerűen nem hagy aludni. Oswald Spengler könyvét lapozgatom, ízelegetem, s itt találom az alábbiakat: „Akárkit megkérdezzünk, szilárdan fog hinni abban, hogy a történelem belső formáját tisztán és világosan átlátja. Ez a tévképzet azon alapul, hogy ezen még soha senki nem gondolkodott el komolyan; tudásában pedig még kevésbé kételkedik, mivel senki nem sejtí, hogy mi mindenben lehet itt kételkedni...” (A *Nyugat alkonya*. Budapest 1995, 40). Erről másik kedves esti olvasmányom, Selye János könyvének (*Álomtól a felfedezésig*) egyik passzusa jut eszembe, amely valahogy így hangzik: a tudománynak nem az árt elsősorban, amit nem tudunk, hanem az, amit rosszul tudunk.

És mennyi mindent tudunk mi rosszul!

1995. 11. 2. (München)

Milyenek a németek? És milyenek vagyunk mi? – jutott eszembe a Goethe Intézet felsőfokú német nyelvtanfolyamán ülve, ahol a világ talán összes nációjával egybezárva, tanárnőnk, Frau von Krafft

csiszolgatja németnyelv-tudásunkat. A hölgy (akire a „*nomen est omen*” teljes mértékben érvényes: Kraft = erő) energikusan, fáradhatatlan lelkesedéssel igyekszik nekünk megtanítani a német nyelvet és megszerettetni velünk a német kultúrát. Ez utóbbira pedig semmi szükség – gondoltam naivan –, hiszen nyilván azért ülünk ott, mert szeretjük... A későbbiek viszont nem ezt igazolták egyértelműen.

Frau von Krafft kis felmérést végzett körünkben: piros papírra a németekről eszünkbe jutó negatív jelenségeket, zöldre pedig a pozitívumokat kellett felírunk.

Először természetesen a sztereotípiák jöttek elő: a németek tiszták, rendszeretők, fegyelmezettek (e két utóbbi piros és zöld papíron is!), sokat törődnek a környezetvédelemmel és így tovább. A negatív oldalon a neonácizmus, idegengyűlölet, a beszédben egyre jobban eluralkodó trágárság jelent meg több megkérdezett részéről is.

Tanárnőnk elfogadta ezeket (holott megvannak más nemzeteknél is, a franciákkal kezdve a szlovákokon keresztül a magyarokkal bezárólag), s csak azon ütközött meg kissé, amikor az egyik svéd fiú (aki szerint mellesleg a német kultúrában legfeljebb a sörök és az autók érnek valamit) szóban a németeket sommásan disznóknak nevezte.

Persze megkérdezettett, hogy akkor miért tanulja a német nyelvet? „Mert Németország gazdasági nagyhatalom és szükségem van a nyelv ismeretére” – hangzott a válasz.

Én azóta is azon tűnődöm, hogy mi (magyarok, szlovákok) mernénk-e készíteni hasonló felméréseket, s ha igen, az efféle válaszokra hogyan reagálnánk? Tartok tőle, hogy nem tudnánk olyan toleranciával viselni a kritikát, mint azt Frau von Krafft tette, még ha azt lelkünk legmélyén jogosnak is tartanánk (no, de ne mondja azt más, elég, ha mi tudjuk!). S talán éppen ezért nem végeztetünk hasonló felméréseket... Pedig anélkül nem is tudjuk igazán, hogy milyenek vagyunk.

1995. 11. 8. (München)

Neuschwansteinon járva jutott eszembe az évtizedeken át belénk sulykolt kommunista tan a kizsákmányoló főúri, királyi családokról, akik jobbágyaikról az utolsó bőrt is képesek voltak lehúzni.

Nos, nyilván volt (van) némi valóságalapja e tanításnak (mint ahogy szinte minden mondának, legendának, sőt: mesének is van!), de ha elnézem II. Lajos egykori alattvalói kései utódainak gazdag házait, mégiscsak azt kell mondanom, hogy hosszú távon nagyon is jót tettek a Wittelsbachok a bajor néppel. Legyen elég csak a müncheni Nymphenburgra vagy a Maximilaneumra, illetve Neuschwansteinra és a schwangau-i „sárga kastélyra” gondolni, amelyek turisták millióit vonzzák évente. És ezek a japán, francia, olasz s még ki tudja hány- és miféle nácijú utazók nemcsak a tizenkét márkás belépőjegyet váltják meg az Alpok lábaihoz tapadó, kívülről kétségtelenül mesés szépségű, belülről viszont – hogy enyhén fejezzem ki magamat – a giccs határát súroló neuschwansteini „álomkastélyba”, hanem e turisták valahol alszanak is, meg esznek is... Szóval pénzt költenek, amivel az egykori Wittelsbach-jobbágok ivadékainak pénztárcáját gyarapítják.

1995. 11. 12. (München)

Az embernek időnként szüksége van az efféle egyedülletekre, amikor jut idő arra, hogy mindent alaposan átgondoljon, a helyére rakjon. Az utóbbi évek (mondhatni az utóbbi tizenöt év) igen feszült tempóban teltek, s már éreztem a végső kimerülést. Ez a müncheni két hónap (aztán az azt követő egy év) lehetőséget ad a feltöltődésre, az érlelődésre.

Ma a Neue Pinakothek-ben bolyongtam, csodáltam a gyönyörű festményeket. Egyébként mindenhová úgy megyek itt, mint valamilyen felderítő előőrs, s mindent úgy szemlélek, hogy érdemes-e majd megmutatni I-cunak vagy sem... Mellesleg mindig is ilyen voltam: amit láttam, tapasztaltam, olvastam, megéltem, mindig is meg szerettem volna osztani szeretteimmel (Anyámmal, Györgyivel stb.). Minden bizonnyal ebből az alaptermészetemből adódik az is, hogy viszonylag sokat publikálok. A tudást, amire szert tettem, nem önmagamnak tartogatom, hanem szeretném másokkal is megosztani.

Sok minden az eszébe jut az embernek, így, a nagyvárosi magányban. Ma reggel például az a kép jelent meg egészen tisztán előttem,

amikor egyszer (talán 1970-ben vagy 69-ben) Gedai Sanyi bácsival vonattal döcögtünk haza Érsekújvárból. Valamiféle biológiai versenyen lehettünk akkor is, mivel velünk utazott Fazekas Márta is (nevére nem biztos, hogy jól emlékszem) az anyjával. Nyilván ő is a versenyen volt, a köbölkúti szlovák iskola színeiben. Nos, Sanyi bácsi arról gyözködte az anyját, hogy az ilyen értelmes leányt (!) németre kell járatni, s ő tud is egy nagyon jó német tanárnőt Újvárbán, ha akarják, beprotezsálja a Mártát. Emlékszem, lelkem mélyén rettenetesen sértve éreztem magamat, hogy ezt *a szlovák iskolás lányt* így pártfogolja, nekem meg nem mondja, hogy „te gyerek, te nem akarnál németül tanulni?” Lehet, ha mondta volna, nem is akartam volna, de így, tüskével a szívemben, otthon rövidesen kiböktem, hogy jó lenne bizony németül tanulni, s lehet, hogy Gedai tudna is segíteni... Szüleim, természetesen, támogatták az ügyet, s így kerültem (a kilencedik osztály második félévében) Aranka nénihez, s talán ennek köszönhetem, hogy most meg ide, Münchenbe...

* * *

A magány mellett, azt hiszem, Márai könyvének az olvasása is meditációra, tépelődésre ösztönöz. Márai regényhősei ugyanis állandóan emlékeznek, töprengenek, sorsuk fölött elmélkednek... A példa pedig ragadós; azzal a különbséggel, hogy én az eredményt (ha van) nem tudom oly szépen szavakba formálni, mint Márai.

1995. 11. 19. (München)

A Bertelsman-klubban egy Günter Grass-regényt szerettem volna ma megvenni. Miután a pénztár előtt sorra kerültem, kiderült, hogy itt csak klubtagok vásárolhatnak. A pénztárosnő udvariasan megkért, ha nem óhajtok klubtaggá válni, tegyem vissza a kiválasztott könyvet a helyére. Amint ezt megszegyenülten végre akartam hajtani (megszegyenülten, mivel a könyv nem is volt annyira fontos számomra és hogy a mucsaiságom így megréfált), szóval miután csalódott képpel elindultam, egy férfi mögöttem fölajánlotta, hogy az ő tagsági kártyájával megveszi nekem a könyvet. Jólesett figyelmissége, s most egy Günter Grass-kötettel (meg egy emberi élménnyel) gazdagabb vagyok.

1995. 11. 21. (München)

Az ember itt, Münchenben döbben rá, hogy antropológiailag mennyire kevert Közép-Európa népessége. Ugyan mi mással is lehetne magyarázni azt, amikor a buszra egy Kmeckzó Miska fizimiskájú úriember száll fel, vagy a metróban egyszer csak egy Andrásfalvy Bertalant pillantok meg. S mindkettő „alteregó” – török vendégmunkás...

1995. 12. 13. (München)

Vendéglőben, étteremben, az egyetemi menzán figyelgetem a németeket, ahogy étkezés közben cseverésznek, tárgyalnak, s Arany János sorai jutnak eszembe:

*Szavuk sem igen van, azalatt, míg esznek,
természete ez már magyar embereknek.*

Valóban „van benne valami”. Hiába váltak divatosná nálunk is a különböző munkaebédek, munkavacsorák; a *magyar ember* előtte, meg utána beszél meg a megbeszélni valókat. Amikor eszik, akkor – eszik. Érdemes lenne egyszer utánanézni, hogy a „*magyar ember evés közben nem beszél*” mondás régebbi-e, mint a fenti Arany János-idézet? Vagy esetleg nagy költőnk leleménye? Aligha. Gondolom, csak a Magyar Nyelvőr korai évfolyamait kellene átnyálazni: valamelyik alapos nyelvészünk már nyilván kivesézte a témát.

1995. 12. 16. (München)

Günter Grass könyvében (Unkenruf) a főhős Lengyelországban egy temetőt létesít (Versöhnungsfriedhof), ahová a második világháború után elüldözött németek hazajöhetnek „eltemetkezni”. Az ötletnek óriási sikere lett (üzleti értelemben is), a kitelepítettek mint a cukrot, vásárolták a sírhelyeket. A lengyelek viszont bizalmatlanul, gyanakodva, félelemmel szemlélték a kezdeményezést, mivel attól féltek, hogy a német halottak visszahódítják tőlük a területet. Azt hiszem, Louis Aragon írta valahol, hogy az ősök sírjai teszi az országot hazává...

Liszka József
Termékeny homályban

Első kiadás
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Felelős szerkesztő: Kulcsár Ferenc
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Csető Péter
Nyomta: M-CONDOR, s. r. o., Partizánske
Kiadta: Liliu Auru, Dunaszerdahely, 2006
Megjelent 600 példányban

József Liszka
V plodnej tieni

Prvé vydanie
Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy
Zodpovedný redaktor: Ferenc Kulcsár
Tlačiarenská príprava, obal: Péter Csető
Tlač: M-CONDOR, s. r. o., Partizánske
Vydavateľstvo: Liliu Auru, Dunajská Streda, 2006
Náklad: 600 výtlačkov

ISBN 80-8062-303-1

„Istenem! Huszonöt éve írok naplót! És ha mindvégig valóban mindent becsületesen följegyeztem volna, micsoda dokumentumértéke lehetne! Legalább önmagam, gyerekeim számára. De azt hiszem, hovatovább általános jelentősége is lenne. Szorgos könyvelőként, mindent föl kell jegyezni: amiről ma azt hiszem, hogy nem fontos, holnapután az lehet; amiről ma azt gondolom, hogy soha nem felejttem el, holnapra elszállhat, mint a kámfor...” Liszka József a fenti sorokat 1994. május 1-én jegyezte le naplófüzetébe, s azért idézzük, mert egyfajta *ars diarium*-ként is értelmezhető: a szó elszáll, az írás megmarad. Az írás pedig – naplóírónk hite szerint – az önkifejezés legfontosabb eszköze: benne foglaltatnak a kitárulkozások, önmagunk lemeztelenítései, gondolataink, kételyeink, vívódásaink; benne foglaltatik, mintegy anyajegyként, a kor, amelyben éltünk, hogy a naplófolyam végül is egyfajta „fejlődési regénnyé” váljon, egy európai (közép-európai, szlovákiai) magyar értelmiségi, egy 20. századi ember fejlődési regényvé.

ISBN 80-8062-303-1

9 788080 623036

210,- Sk

7 €

